

ACADEMIA DE ȘTIINȚE A MOLDOVEI
INSTITUTUL DE ISTORIE, STAT ȘI DREPT

REVISTA

DE

ISTORIE
A MOLDOVEI

Nr. **1** (89)
ianuarie - martie
2012

SC „Elan Poligraf” SRL
Chișinău, 2012

FONDATOR: Institutul de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei.
Revista de Istorie a Moldovei apare din 1990.

REDAȚIA:

Gheorghe COJOCARU, dr. conf. univ. (*redactor-șef*)
Ion JARCUTCHI, dr. conf. univ. (*redactor-șef-adjunct*)
Constantin UNGUREANU, dr. conf. univ. (*secretar responsabil*)

Redactor: Ion NEGREI
Tehnoredactor: Vera BOSTAN

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Nicolae CHICUȘ, dr. conf. univ.
Gheorghe CLIVETI, dr. prof. univ. (România)
Ovidiu CRISTEA, dr. prof. univ. (România)
Demir DRAGNEV, dr. hab. prof. univ., membru coresp. al AȘM
Nicolae ENCIU, dr. hab. conf. univ.
Academician Andrei EȘANU, dr. hab. prof. univ.
Stella GHERVAS, dr. prof. univ. (Franța)
Victor IȘCENKO, dr. conf. univ. (Rusia)
Paolo MALANIMA, dr. prof. univ. (Italia)
Academician Ioan-Aurel POP, dr. prof. univ. (România)
Igor ȘAROV, dr. conf. univ.
Ion ȘIȘCANU, dr. hab. prof. univ.
Anatol ȚĂRANU, dr. hab. conf. univ.
Ion VARTA, dr. conf. univ.

- ☐ Autorii poartă responsabilitatea pentru conținutul articolelor publicate.
- ☐ Opiniile autorilor nu reflectă neapărat opinia Colegiului de redacție.

SUMAR

STUDII

Ion CHIRTOAGĂ, ÎNCERCĂRI DE MODERNIZARE A IMPERIULUI OTOMAN (PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVIII-LEA)	5
Ion VARTA, POLITICA DE DEZNAȚIONALIZARE ȘI ASIMILARE ÎN PERIOADA 1812-1859 ȘI MANIFESTĂRI DE REZISTENȚĂ A ROMÂNILOR BASARABENI	20
Mariana S. ȚĂRANU, ORGANIZAREA PROCEDURII DE VOTARE ȘI ACTIVITATEA SOVIETULUI SUPREM AL RSSM ÎN TIMPUL PRIMEI OCUPAȚII SOVIETICE (1940-1941)	42
Marius TĂRÎȚĂ, ACTIVITATEA COMISARIATULUI POPORULUI PENTRU ÎNVĂȚĂMÎNT AL RSSM ÎN ANUL DE STUDII 1944-1945	79

PERSONALITĂȚI

Dinu POȘTARENCU, UN MILITANT DE VAZĂ AL MIȘCĂRII DE ELIBERARE NAȚIONALĂ DIN BASARABIA: <i>VASILE ȚANȚU</i>	97
Tatiana VARTA, MITROPOLITUL ARSENIE [STADNIȚCHI] - VIAȚA ȘI OPERA	103

ISTORIE LOCALĂ

Alexandru FURTUNĂ, ASPECTE ALE RELAȚIILOR SOCIAL-ECONOMICE ÎN EPOCA MEDIEVALĂ (CU REFERINȚĂ SPECIALĂ LA TELENEȘTI)	113
---	-----

DOCUMENTAR

Gheorghe COJOCARU, PRIMELE REACȚII PE FRONTUL IDEOLOGIC DIN RSSM DUPĂ CONGRESUL AL XX-LEA AL PCUS	127
STENOGRAMA CONSFĂȚUIRII CU LUCRĂTORII FRONTULUI IDEOLOGIC ÎN CABINETUL TOV.TCACI	129

RECENZII

O ISTORIE A EUROPEI DE APUS ÎN EVUL MEDIU (REFLECȚII PE MARGINEA UNEI NOI REALIZĂRI A ISTORICILOR IEȘENI)	145
Pavel COCĂRLĂ	

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

CONFERINȚA ȘTIINȚIFICĂ „UNIREA PRINCIPATELOR ROMÂNE DIN 1859: CONTEXT ISTORIC ȘI SEMNIFICAȚII ACTUALE”	153
Constantin UNGUREANU CONFERINȚA ȘTIINȚIFICĂ „20 DE ANI DE LA ÎNCEPUTUL ACȚIUNILOR DE LUPTĂ DE LA NISTRU, PENTRU APĂRAREA INTEGRITĂȚII ȘI INDEPENDENȚEI REPUBLICII MOLDOVA (1992)”	154
Silvia CORLĂTEANU-GRANCIUC CONFERINȚA ȘTIINȚIFICĂ „94 DE ANI DE LA UNIREA BASARABIEI CU ROMÂNIA”	157
Elena NEGRU	

SUMMARY

STUDIES

Ion CHIRTOAGĂ,

ATTEMPTS TO MODERNIZE THE OTTOMAN EMPIRE (FIRST HALF OF THE EIGHTEENTH CENTURY) 5

Ion VARTA,

DENATIONALIZATION AND ASSIMILATION POLICY DURING 1812-1859 AND MANIFESTATIONS OF RESISTANCE OF BESSARABIAN ROMANIANS 20

Mariana S. ȚĂRANU,

ORGANIZATION OF VOTING PROCEDURE AND ACTIVITY OF THE SUPREME SOVIET OF THE MSSR DURING THE FIRST SOVIET OCCUPATION (1940-1941) 42

Marius TĂRÎȚĂ,

PEOPLE'S COMMISSARIAT FOR EDUCATION OF MSSR ACTIVITY DURING THE STUDY YEAR 1944-1945 79

PERSONALITIES

Dinu POȘTARENCU,

A PROMINENT MILITANT OF NATIONAL LIBERATION MOVEMENT FROM BESSARABIA: *BASIL ȚANȚU* .. 97

Tatiana VARTA,

METROPOLITAN ARSENIE STADNIȚCHI - LIFE AND WORK 103

LOCAL HISTORY

Alexandru FURTUNĂ,

ASPECTS OF SOCIAL AND ECONOMIC RELATIONS IN THE MIDDLE AGES (WITH SPECIAL REFERENCE TO TELENESHTI) 113

DOCUMENTARY

Gheorghe COJOCARU,

FIRST REACTIONS ON THE IDEOLOGICAL FRONT OF THE RSSM AFTER THE TWENTIETH CONGRESS OF THE CPSU. MINUTES OF THE MEETING WITH THE IDEOLOGICAL ACTIVISTS IN COM. TCACI'S OFFICE 129

REVIEWS

A HISTORY OF WESTERN EUROPE IN THE MIDDLE AGES (REFLECTIONS ON A NEW ACHIEVEMENT OF IASI HISTORIANS) 145

Pavel COCĂRLĂ

SCIENTIFIC LIFE

SCIENTIFIC CONFERENCE "UNION OF THE ROMANIAN PRINCIPALITIES OF 1859: HISTORICAL BACKGROUND AND CURRENT MEANINGS" 153

Constantin UNGUREANU

SCIENTIFIC CONFERENCE "20 YEARS SINCE THE BEGINNING OF THE NISTRU WARFARE, TO SAFEGUARD THE INTEGRITY AND INDEPENDENCE OF MOLDOVA (1992)" 154

Silvia CORLĂTEANU-GRANCIUC

SCIENTIFIC CONFERENCE „94 YEARS SINCE BESSARABIA - ROMANIA UNIFICATION ” 157

Elena NEGRU

STUDII

Ion Chirtoagă*

ÎNCERCĂRI DE MODERNIZARE A IMPERIULUI OTOMAN ȘI A PRINCIPATELOR ROMÂNE ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVIII-LEA

Datorită poziției geografice a Țării Moldovei, românii de la Est de Carpați au avut relații seculare cu unele popoare orientale, venite din Asia Centrală. Printre acestea au fost și turcii otomani care în secolul al XVI-lea au impus Țării Moldovei relații de vasalitate. În virtutea acestui fapt dezvoltarea internă și situația internațională a Țării Moldovei depindea, în mare măsură, de evoluția Imperiului Otoman. Din aceste considerente, cărturarii moldoveni au manifestat un interes sporit față de istoria relațiilor românilor de la Est de Carpați cu popoarele orientale, în primul rând, cu turcii și tătarii.

În *Letopisețul* lui Grigore Ureche sunt două compartimente referitoare la turci și tătari. Primul se referă la tătari și este formulat destul de sugestiv: „De împărăția tătărească și de obiceiul lor și cât loc cuprinde Țara Tătărească”¹. Cel de al doilea e dedicat Imperiului Otoman: „De împărăția turcilor și de începutul lor și de adaosul lor, în ce chip s-au început și s-au înmulțitu și s-au lățitu la atâtea mărire și cinstire și tărie.” În ultimul compartiment și-a găsit reflectare părerea contemporanilor că Imperiul Otoman constituia un stat puternic de care erau nevoiți să țină cont atât țările mici, cât și cele mari².

Ulterior, cunoștințele moldovenilor despre Imperiul Otoman au devenit mai ample. Nicolae Milescu Spătaru (1636-1798), ca și alți reprezentanți ai Țărilor Române la Istanbul, a învățat limba turcă și a studiat pe viu situația internă și externă a Imperiului Otoman. Cunoștințele sale despre otomani și alte popoare din Orient au fost utilizate cu succes în activitatea sa diplomatică din Rusia³.

O perioadă anumită, în capitala otomană, s-a aflat și Dimitrie Cantemir, primul orientalist român de talie mondială. După propria sa mărturisire, la Is-

* **Ion Chirtoagă**, doctor habilitat în istorie, cercetător științific principal la Institutul de Istorie, Stat și Drept al AȘM.

¹ *Letopisețul Țării Moldovei*, Chișinău, 1990, p. 60-61.

² *Ibidem*, p. 61-64.

³ Guboglu M., *Orientalistica română*. În: Studii și articole de istorie, I., București, 1956, p. 315.

tanbul, el a trăit 22 de ani.⁴ Fiind dotat de la natură cu înalte calități intelectuale și avînd o imensă capacitate de muncă, Dimitrie Cantemir a reușit să asimileze un volum imens de cunoștințe din cele trei culturi mari ale epocii sale: greacă, latină și musulmană, devenind un veritabil enciclopedist al vremii sale. Pe lângă limba turcă, pe care o vorbea curent, el a reușit să învețe araba și persana, pe atunci la modă în Orientul musulman. Aceste succese intelectuale ale marelui enciclopedist român au fost posibile și datorită faptului că Istanbulul devenise centrul politic, economic și cultural-religios al unui Imperiu, care se extindea pe teritoriul a trei continente vecine: Europa, Asia și Africa.

Timp de câteva secole, Imperiul Otoman era cel mai puternic stat din Europa. Această forță se datora și faptului că cele mai mari venituri ale țării se aflau în mâinile statului reprezentat de sultan. Potrivit unor estimări aproximative efectuate pentru anul 1528, veniturile sultanului constituiau 51% din acumulările totale ale Imperiului Otoman, ale sipahiilor – 37%, mülkurilor (proprietățile particulare) și vakufurilor (proprietățile eclesiastice musulmane) – 12%. Aceste venituri pe care le deținea statul erau utilizate pentru întreținerea unei armate puternice cu ajutorul căreia sultanul purta o politică expansionistă față de vecini. Atât timp cât economia de stat otomană funcționa fără dificultăți, sultanul își atingea scopurile sale în politica externă. Puterea sa militară se baza pe trei corpuri de armată: de sipahii, de ieniceri și de formațiuni paramilitare. După o perioadă îndelungată de războaie, aproape, neîntrerupte, situația economică a Imperiului Otoman s-a deteriorat. Nu ajungeau bani pentru ca ienicerii să fie plătiți regulat. Din secolul al XVI-lea, ienicerii, numărul cărora a crescut foarte mult, au pimit dreptul să se căsătorească, să locuiască în case proprii, să practice meșteșugurile și comerțul. Disciplina militară, instruirea și capacitatea de luptă a ienicerilor s-a redus considerabil. Dintr-un corp de armată bine instruit și disciplinat, ienicerii devin o pătură socială foarte activă, deseori utilizată de forțele retrograde în lupta lor politică ocultă.⁵

Greutățile economice au influențat negativ și sistemul de sipahii, pe care se bazau structurile administrative locale. Din cauza campaniilor militare îndelungate, sipahiilor cu venituri modeste le venea tot mai greu să procure armament, produse alimentare și furaje pentru uz personal și a scutierilor. Unii dintre ei puteau cumpăra cele necesare doar pentru uz personal și se prezentau pe câmpul de luptă fără scutieri care formau o parte importantă a corpului de sipahii. În urma inflației, declanșate în ultimele decenii ale secolului al XVI-lea, veniturile sipahiilor, reducându-se de 2-3 ori, ajungeau doar pentru întreținerea familiilor. Sipahii cu venituri mici nu mai dispuneau de bani pentru procurarea echipamentului militar. Scădea numărul sipahiilor care se prezentau pe câmpul de

⁴ Cantemir D., *Hronicul vechimii a romano-moldo-vlahilor*, Ediție de Gh. Tocilescu, București, 1901, p. 435.

⁵ Новичев А.Д., *История Турции. 1. Эпоха феодализма (XI-XVIII вв.)*, Ленинград, 1963, с. 153, 155.

luptă, iar cei care participau la campaniile militare aveau o instruire superficială. Se destrămau și formațiunile paramilitare.⁶

În urma schimbărilor nefavorabile care s-au produs în Imperiul Otoman a scăzut și forța militară a acestuia. De dificultățile interne ale Imperiului Otoman se foloseau vecinii lui europeni, care, utilizând armate relativ mici, dar bine echipate și instruite, obțineau biruințe strălucite asupra armatei otomane numeroase, dar sumar înzestrate cu toate cele necesare pentru luptă și slab organizate.

Reieșind din această realitate tristă pentru Imperiul Otoman, mai mulți oameni politici turci căutau să facă unele reforme care ar fi putut revigora puterea statului lor. În anturajul sultanului Osman al II-lea (1618-1622) a apărut ideea de înlocuire a ienicerilor cu sekbanii, ostași profesionali. Această primă încercare de formare a unei armate profesionale l-a costat scump pe tânărul sultan care și-a pierdut nu numai tronul, ci și viața⁷. Ideea de reînviere a fostei puternice armate otomane i-a preocupat în continuare și pe alți demnitari otomani. În a doua jumătate a secolului al XVII-lea marii viziri din familia Kōprülü vedeau renașterea puterniciei otomane în restabilirea sistemului de sipahii și a corpului de ieniceri. Dar, în pofida măsurilor drastice ale lui Kōprülü Mehmed pașa și a urmașilor săi, corpurile bazate pe formele învechite de organizare a armatei otomane erau restabilite doar parțial și provizoriu. Otomanii n-au mai putut reveni la structurile sociale și militare primare, care nu corespundeau noilor cerințe ale vieții⁸.

Politica externă activă a otomanilor în a doua jumătate a sec. al XVII-lea cerea mari eforturi financiare. Pentru acoperirea cheltuielilor mereu crescânde, otomanii căutau să stoarcă bani de la populație, inclusiv de la unele categorii cu îndatoriri militare. În unele cazuri otomanii storceau bani și de la sipahii, reducându-le și mai mult veniturile. Așa s-a procedat în 1641, 1650 și în 1661. Astfel de măsuri nechibzuite subminau cointeresarea sipahiilor în menținerea posesiunilor în mâinile lor și prestarea serviciului militar în folosul statului. Veniturile de la posesiunile sipahiilor deseori ajungeau doar pentru întreținerea familiei la un nivel de trai care nu se deosebea de cel al unui simplu țăran. Pentru cumpărarea echipamentului militar, a unui cal de luptă nu ajungeau bani. Cu atât mai mult, nu ajungeau bani pentru echiparea și întreținerea scutierilor, servitorilor și participarea la o campanie militară îndelungată. În atare condiții, pe câmpul de luptă se prezentau tot mai puțini sipahii înarmați și instruiți sumar. Aceasta s-a manifestat pregnant în timpul războiului Imperiului Otoman cu „Liga Sfântă”. În al patrulea an de război (1687) din 63 mii de sipahii, pe câmpul de luptă s-au prezentat doar 22 mii. Pentru restabilirea disciplinei în acest gen de armată, otomanii efectuau dese controluri. Astfel de controale au fost efectuate în 1691, 1694, 1695, 1698 și 1699.

⁶ *Ibidem*, p. 115.

⁷ *Letopisețul Țării Moldovei*, Chișinău, 1990, p. 167.

⁸ Новичев А.Д., укр. соч., c.182.

Destrămarea armatei de sipahii, bazată pe posesiuni, era însoțită de dezvoltarea unor structuri sociale care s-au manifestat și în perioadele anterioare de criză a Imperiului Otoman. Aici, în primul rând, e vorba de ciftlicuri, apărute în teritoriul care aparținea statului. Ciftlicarii acaparau treptat pământul statului și limitau drepturile țăranilor asupra pământului. Țăranul devenea un arendator al pământului pe care îl deținea. Ciftlicurile apar în apropierea marilor orașe, pe piața cărora întreprinzătorii își vindeau produsele alimentare. Deși sporea volumul producției și a veniturilor, ponderea rentei centralizate se reducea. În schimb, creșteau veniturile ciftlicarilor. După ce plăteau impozitele, ciftlicarii primeau 66-75% din roadă, iar restul – țăranii. Organele de stat nu mai intervin în relațiile dintre producător și posesorii pământului.

Otomanii mai practicau darea în arendă a veniturilor statului. Arenda se practica, mai ales, în perioadele, când Poarta avea nevoie de colectarea unei mari sume de bani într-o perioadă scurtă de timp.

Privite din punct de vedere social, procesele care aveau loc în Imperiul Otoman pot fi considerate ca o etapă importantă în dezvoltarea societății. Sistemul de sipahii bazat pe timare-posesii date unor persoane în schimbul prestării serviciului militar, nu mai corespundea timpului. Din punct de vedere social, posesia tindea să devină, prin modul de percepere a rentei, o proprietate. Cu alte cuvinte, în Imperiul Otoman relațiile de rentă nu evoluționează pe verticală spre o societate modernă, ci pe orizontală, în cadrul societății medievale.

În Imperiul Otoman se produceau și unele schimbări în corelația de forțe în structura politico-administrativă. La mijlocul secolului al XVII-lea, importanța birocrăției militare, pe care se baza puterea sultanului, se reducea. Mai mult, de cancelaria sultanului se desprinde aparatul marelui vizir, care joacă un rol tot mai mare în politica internă și externă a țării în detrimentul monarhului. Odată cu reducerea influenței monarhului, scade și rolul curții acestuia în promovarea politicii de cadre în aparatul de stat. Conform unor calcule, candidaturile curții sultanului constituiau doar 26,3 % în aparatul central și 38,5 % al guvernatorelor provinciilor. În schimb, în aceste posturi erau înaintate rudele apropiate ale vizirilor și pașalelor.⁹ Schimbările menționate aveau loc de-facto. De jure sultanul continua să mențină prerogativele sale și din această cauză în Imperiul Otoman se intensifică și mai mult lupta pentru putere.

Se produceau anumite schimbări și în activitatea economică a populației creștine din Imperiul Otoman. În ajunul cuceririlor turcești și în primele secole de dominație otomană în Sud-Estul european, în comerțul regiunii un rol important îl jucau negustorii genovezi, venețieni, iar mai târziu – cei raguzani. În sec. al XVII-lea și în cele următoare, negustorii italieni din comerțul Sud-Estului european tot mai mult sunt înlocuiți de armeni, evrei și, mai ales, de greci care se concentrau, cu prioritate, în cartierul Fanar din Istanbul. Obținând de la practicarea intensă a comerțului mari venituri bănești, grecii fanarioți aveau

⁹ Мейер М.С., *Османская империя в XVIII веке. Черты структурного кризиса*, М., 1991, с. 27.

posibilități financiare să investească în generația tânără. Grecii fanarioți mai bogați își trimiteau odraslele la învățătură în instituțiile prestigioase din Occident. Revenind în țară, tinerii greci se încadrau în activitatea politică, obținând posturi importante de traducători, care îndeplineau și misiuni diplomatice.

În atare condiții, în 1683 armata otomană a întreprins o campanie pentru cucerirea Vienei, care s-a soldat cu o mare înfrângere. A început războiul Imperiului Otoman cu „Liga Sfântă”, care era constituită din Austria, Polonia, Veneția și Rusia. Se manifesta o tendință mai veche a Țărilor Române de abolire a dominației otomane cu ajutorul statelor creștine mai puternice. Însă unii domni români erau conștienți de faptul că dominația otomană putea fi înlocuită cu alta la fel ori și mai opresivă. Unul dintre aceștea se pare că a fost și Constantin Cantemir. Pe parcursul acestui război greu și îndelungat, otomanii au suferit mai multe înfrângeri, la unele dintre ele fiind martor ocular și Dimitrie Cantemir.

Condiția sa de fecior domnesc, la care în 1695 se adăuga și cea de capucheai (reprezentant) al domnului Moldovei la Istanbul, lui Dimitrie Cantemir i se deschid ușile unor mari demnitari otomani, ambasade străine, dragomani fanarioți sau înalți reprezentanți ai clerului grecesc. Drept mărturie, servesc relatările cronicarilor: „Fiind el un om isteț, știind și carte turcească bine să vestise acum în tot Țarigradul numele lui de-l chemau agii la ospetele lor cele turcești pentru prietenia ce aveau cu dâșii”¹⁰. D. Cantemir s-a făcut cunoscut și cu vestitul învățat și om politic Alexandru Mavrocordat, împreună cu care ulterior, vor face parte dintr-un grup de reformatori ai Imperiului Otoman.

Alexandru Mavrocordat (1637-1709), pe linia maternă se trăgea din familia lui Scarlat care aprovizionea curtea sultanului cu carne. Din această cauză în mediul otoman, Alexandru Mavrocordat mai era numit Iskerletzade (feciorul lui Scarlat), iar în mediul european – Scarlat ori Șcarlat. Pe linia paternă, Alexandru Mavrocordat se trăgea dintr-o familie de negustori de mătasă. Alexandru și-a făcut studiile în universitățile din Roma și Padua, specializându-se în filosofie, drept și medicină. Revenind la Istanbul, el a devenit profesor de retorică în școala din Fanar și mai practica medicina. În afară de limbile greacă și turcă Alexandru Mavrocordat cunoștea limbile italiană, latină, franceză. În curând, devenind cunoscut la curtea sultanului, a fost numit dragoman al înaltului Divan (în jurul anului 1673, adică la vârsta de 26 ani). După înfrângerea otomanilor la Viena (1683), Alexandru Mavrocordat, împreună cu alți mari demnitari de stat, a fost arestat, fiind învinuit de faptul că a dat sfat greșit să fie asediată capitala Imperiului Habsburgic. S-a salvat doar sacrificând întreaga sa avere¹¹.

Aflându-se aproape 40 de ani în postul de dragoman al Porții, Alexandru Mavrocordat se orienta foarte bine în situația internațională de atunci, manifestându-se ca un om politic și diplomat iscusit atât în politica internă, cât și în cea

¹⁰ Pseudo-Nicolae Costin. În: *Letopisețele Țării Moldovei*. Ed. M. Kogălniceanu, Tom II, Iași, 1845, p. 89.

¹¹ *Русский посол в Стамбуле. Петр Андреевич Толстой и его описание Османской империи начала XVIII в.*, М., 1985, с. 130.

externă a Imperiului Otoman. În timpul războiului „Ligii Sfinte” cu Imperiul Otoman, Alexandru Mavrocordat a participat la Congresul de Pace dintre cele două părți beligerante: de la Viena (de la hotarul anilor 80-90 ai sec. al XVII-lea) și de la Karlowitz (1697-1699). La ultimul congres a participat și Rami Mehmed-pașa care, împreună cu Dimitrie Cantemir și Alexandru Mavrocordat, va face parte din același grup de reformatori ai Imperiului Otoman¹².

Între cele două congrese au avut loc evenimente care au influențat contradictoriu situația internă și externă a Imperiului Otoman. În 1689, Habsburgii ocupaseră deja toată Ungaria și detașamentele lor militare operau în Bulgaria de Nord, Serbia, Macedonia și Albania. Alarmată de succesele austrieilor, Franța le declară război. O parte a oștirilor Habsburgilor fiind transferate la Rin, turcii și tătarii se activează. Turcii apar în fața Belgradului, iar în 1689 Constantin Brâncoveanu cu ajutorul tătarilor îi alungă pe austriei din țară. Apoi trece munții și împreună cu armata turco-tătară obține o biruință la Zărnești (1690). Habsburgii se retrag din părțile de nord ale Bulgariei, din Serbia și din Banat.

Luptele dintre austriei și francezi creau condiții favorabile otomanilor pentru promovarea unei politici de redresare internă. Ei au întreprins măsuri drastice față de acei sipahii care nu participau la operațiile militare. Circa 20 mii de sipahii au fost lipsiți de venituri. Prin aceasta sultanul a reușit să întărească parțial sistemul de sipahii. S-au făcut încercări de a face rânduială în sfera financiară, s-a redus puțin numărul impozitelor care frâneau activitatea economică a populației. Aceste măsuri constituiau o încercare a Porții de a face ordine în sistemul tradițional care deja nu mai funcționa la parametrii respectivi. Deși eforturile demnitarilor otomani se soldau cu anumite rezultate, ele nu puteau revigora sistemul învechit care urma a fi înlocuit cu unul mai modern.

Aceste măsuri au dat unele rezultate de scurtă durată. După mai multe târăgănări și insuccese, Habsburgii au început să obțină noi biruințe. În septembrie 1697, pe malul Tisei, lângă Zenta, armata imperială în frunte cu Eugen de Savoia a obținut o victorie zdrobitoare asupra otomanilor. Armata otomană a pierdut circa 30 mii de morți, inclusiv pe marele vizir și alți patru viziri. Austrieii au capturat toată artileria otomană. Sultanul Mustafa al II-lea (1695-1703), care se afla în fruntea armatei, abia a scăpat cu viață.

În așa mod, Imperiul Otoman, promovând o politică expansionistă, i-a silit pe vecinii europeni (Austria, Polonia, Veneția și Rusia) să-și unească forțele în lupta cu pericolul turcesc. În ultimul sfert al sec. al XVII-lea, otomanii nu mai puteau să lupte cu mai multe state concomitent și să învingă. Au urmat tratative îndelungate care au finalizat cu încheierea păcii de la Karlowitz (1699), potrivit căreia Imperiului Otoman a fost nevoit să cedeze vecinilor europeni un șir de teritorii. Conform opiniei lui Dimitrie Cantemir, în istoria Imperiului Otoman a început o nouă perioadă în care predomina descreșterea lui teritorială.

Se produceau unele schimbări în mentalitatea претенdenților la tronurile Țărilor Române și nu numai a lor. D. Cantemir s-a inclus în competiție pentru

¹² *Ibidem*.

ocuparea tronului uneia dintre cele două Țări Romane extracarpatice. În 1693, timp de o lună după moartea lui Constantin Cantemir, el s-a aflat pe tronul Moldovei. În această ordine de idei se înscriu perfect și legăturile sale matrimoniale. Dimitrie se căsătorește cu tânăra Casandra, fiica lui Șerban Cantacuzino, domnul Țării Românești. Această legătură matrimonială îl plasa pe D. Cantemir în grupul pretendenților la tronul Țării Românești.

Pe fundalul slăbirii Imperiului Otoman se manifesta tot mai intens o tendință de abolire a dominației turcești cu ajutorul unor țări europene și chiar de unire politică a teritoriilor românești. În timpul tratativelor lui Șerban Cantacuzino din 1688 cu reprezentanții împăratului, domnul de la București le-a cerut austriecilor să-i recunoască domnia ereditară, includerea în componența țării a Banatului, Moldovei etc. Gheorghe Brancovici, fratele mitropolitului Transilvaniei Sava Brancovici, a elaborat ideea unirii Țărilor Romane și Serbiei într-un stat creștin puternic. Aceasta tendință, în fond, era mai avansată, deoarece conducea spre independența politică a românilor, eventual, și a sârbilor de sub dominația străină. Anume din această cauză apărea nedorința marilor puteri, a Turciei, Poloniei, apoi Austriei și Rusiei de a scăpa din mâinile lor, după cum considerau, o pradă bogată și ușoară.

Între timp, Dimitrie Cantemir desfășoară o amplă activitate de creație, manifestând înalte calități de cercetător științific în domeniul istoriei, filosofiei și politicii, îmbinându-le cu cele literare și muzicale. El scrie „Divanul sau gâlceava înțeleptului cu lumea”, care fiind tipărită la Iași în limbele română și greacă (1698), îl consacră ca un autor publicist. Și această lucrare a văzut lumina tiparului, când autorul avea doar 25 ani. Au fost anii când a meditat asupra filosofiei „fizice” a olandezului Van Helmont, care a scris în limba latină un mic „Compendiu” de logică sau o „Imagine de nedescris a științei sacre.” În aceeași perioadă el a participat la confruntările familiei Cantemir cu cea a lui Constantin Brâncoveanu din București. Cu acest prilej, Cantemir a reflectat asupra istoriei contemporane lui, cunoscând ideile politice din Țările Române. Din această muncă intelectuală imensă a rezultat cartea originală „Istoria ieroglică”, cel dintâi pamflet politic în literatura românească. Cantemir mai finisează încă două lucrări cu caracter filosofic. „Imaginea științei sacre, care nu se poate zogrăvi” și „Prescurtare a sistemului logicii generale”.¹³ O nouă preocupare a lui Dimitrie Cantemir în perioada menționată a fost studierea minuțioasă a cronicilor turcești, care ulterior au constituit o sursă importantă pentru elaborarea unei cărți referitoare la istoria Imperiului Otoman.¹⁴

În literatura istorică de atunci se regăsesc și idei economice avansate. Printre istoricii turci de la începutul sec. al XVIII-lea se evidențiază Mustafa Naima care cunoștea bine situația economică a Imperiului Otoman și se familiarizase

¹³ Eșanu A., Eșanu V. *Dimitrie Cantemir (1673-1723). Viața și activitatea politică*. În: *Dinastia Cantemireștilor. Secolele XVII-XVIII*. Chișinău, 2008, p.183.

¹⁴ Cîndea V., Giurescu D.C., Malița M., *Pagini din trecutul diplomației românești*, București, 1966, p. 189.

cu literatura europeană de atunci. Acest autor propunea ca Poarta să promoveze o politică mercantilă în vederea acumulării banilor. Conform opiniei lui Mustafa Naima, negustorii din Imperiul Otoman urmau să achiziționeze materie primă și să desfacă obiecte finite la prețuri ridicate, în așa mod aducând în țară surplusuri de bani.¹⁵

După pacea de la Karlowitz, Imperiul Otoman trecea printr-o criză internă profundă. Autoritatea sultanului Mustafa fusese știrbită de înfrângerile suferite în războiul cu „Liga Sfântă”. În diferite provincii izbucneau răscoale. În rândurile elitei politice se ducea o luptă pentru putere dintre vechea aristocrație militară și birocrăția de la curte. Vechea aristocrație militară în frunte cu marele vizir Daltaban pașa intenționa să se folosească de faptul că inamicii din fosta „Liga Sfântă” erau implicați în războiul pentru moștenirea spaniolă (Austria) și cel Nordic (Polonia și Rusia), intenționând să se implice în confruntări armate cu ei pentru a se revanșa în vederea anulării unor clause nefavorabile ale păcii de la Karlowitz. Însă în ianuarie 1703 (la a cincea lună de guvernare) a fost înlăturat din post și căznit. În același an, a avut loc răscoala ienicerilor în urma căreia sultanul Mustafa al II-lea a fost înlocuit cu fratele său Ahmed al II-lea (1703-1730). Noul sultan nu se implica direct în politică, încredințând treburile statului marilor viziri, pe care îi schimba foarte des. Din 1703 până în 1706 pe post de mare vizir au fost numite patru persoane¹⁶.

Pe fundalul acestor mișcări social-politice, în 1703, la Istanbul se constituie un grup de reformatori în frunte cu marele vizir Rami Mehmed-pașa (1654-1703). Noul mare vizir ieșise din rândurile funcționarilor de la curtea sultanului. Rami Mehmed-pașa în calitatea sa anterioară de reis-efendi a participat la congresul de la Karlowitz, unde în 1699 a fost încheiată pacea. Obținând o practică bogată în domeniul relațiilor internaționale, el încerca să rezolve problemele de politică externă, neapelând la forța militară care era costisitoare, ci pe cale diplomatică¹⁷.

În acest grup intra Nefioglu reis-efendi, sfetnicul personal al lui Rami Mehmed-pașa, care era responsabil și de politica externă a Imperiului Otoman. Dimitrie Cantemir menționa că Nefioglu reis-efendi a învățat de unul singur limba latină pentru a înțelege mai bine Europa. El îmbina cu success elementele culturale orientale cu cele europene¹⁸. Despre el Dimitrie Cantemir menționa: „Nefioglu, fiul exilatului, mare doctoru în limba arabă a profetului în Constantinopol învăța limba latină din gramatică și dicționarul turcesc de Menincki, amicul lui Rami Meumed reis-efendi”¹⁹.

În grupul de reformatori a lui Rami Mehmed-pașa intra și Dimitrie Cantemir, om cu cunoștințe enciclopedice, care, de asemenea, îmbina elementele

¹⁵ Орешкова С.Ф., *Русско-турецкие отношения в начале XVIII в.*, М., 1971, с. 46-47.

¹⁶ Мейер М. С., *Ук. соч.*, с. 67-68.

¹⁷ Орешкова С.Ф., *Ук. соч.*, с. 53.

¹⁸ Мейер М.С. *Ук. соч.*, с. 181.

¹⁹ Cantemir D., *Istoria Imperiului Otoman*, Partea I, București, 1878, p. 603.

de cultură europeană cu cele orientale Aceasta constituia un indiciu că oamenii politici otomani nu puteau ignora persoanele înaintate din rândurile populației creștine. Același lucru se poate spune și despre Alexandru Mavrocordat care, împreună cu Rami Mehmed-pașa, a participat la Congresul de la Karlowitz. Fiind profesor de retorică în școala grecească din Constantinopol, el a răspândit ideile neoaristotelice în rândurile intelectualității din Istanbul. Alexandru Mavrocordat era înalt prețuit și de Vișneakov, ambasadorul rus din Istanbul. Turcii îl prețuiau pe Mavrocordat ca pe un remarcabil om politic și de știință, încredințându-i cele mai mari taine ale diplomației otomane²⁰.

Grupul lui Rami Mehmed-pașa își punea scopul să modernizeze Imperiul Otoman în baza ideilor avansate pe care le emiteau gânditorii din Europa Occidentală. În caz de succes reformele urmau să influențeze benefic și situația din Moldova. Din această cauză includerea benevolă a lui D. Cantemir în grupul menționat de reformatori pare logică și justificată. Rami Mehmed-pașa a fost în postul de mare vizir o perioadă scurtă de timp (ianuarie-august 1703). Însă ideile reformatoare ale grupului menționat au pătruns adânc în societatea otomană, ele fiind preluate de alți oameni politici din Imperiul Otoman și de peste hotarele lui. În continuare, în practica oamenilor politici au apărut mai multe tendințe. Și în viața lui D. Cantemir survin unele schimbări pozitive. După părerea unor istorici, în 1704, prin intermediul lui Toma Cantacuzino, vărul lui Constantin Brâncoveanu, între Dimitrie Cantemir și domnul Țării Românești a fost încheiată o înțelegere care aplana un vechi conflict între cele două familii. Potrivit acestei înțelegeri, D. Cantemir renunța la pretențiile sale de a ajunge domn al Țării Românești în schimbul unei subvenții bănești anuale plătite de Constantin Brâncoveanu pentru moșiile confiscate la sud de Carpați, care urmau să-i revină Casandrei, soției principelui moldovean, drept zestre de la tatăl ei, Șerban Vodă Cantacuzino, decedat în 1688²¹.

În perioada imediat următoare, D. Cantemir nu se mai implică direct în politică, refuzând să-l reprezinte pe lângă Poartă pe fratele său Antioh, devenit din nou domn al Moldovei (1705-1707). El era preocupat, în primul rând, de viața familială. În continuare, D. Cantemir are întâlniri cu înalți demnitari otomani și diplomați străini, la care se evidențiază calitățile lui intelectuale de filosof, muzician, cunoscător al diferitor limbi etc. Se pare că anume în această perioadă D. Cantemir tot mai mult este preocupat de istoria națională și universală, colecționând mai multe surse pe care le va utiliza cu succes în studiile sale ulterioare²².

În același timp, se produc unele mișcări pozitive și în viața culturală a Moldovei. Antioh Cantemir a fondat Academia Domnească din Iași (1707), care ulterior a fost reorganizată de către Nicolae Mavrocordat (1714)²³. Nu-i exclus faptul că tendințele de reformare socială a Imperiului Otoman în concepția lui

²⁰ Мейер М.С., *Ук. соч.*, c.181.

²¹ Țvetcun V., *Viața și activitatea contelui Toma Cantacuzino*, Chișinău, 2005, p. 10-12.

²² Eșanu A., Eșanu V., *Dimitrie Cantemir (1673-1723)*, p. 186-189.

²³ *Domnii Țării Moldovei*. Studii, Chișinău, Civitas, 2005, p. 233.

D. Cantemir sunt înlocuite tot mai mult cu ideea de eliberare a Moldovei de sub dominația politică străină și de unitate națională a poporului roman.

În această perioadă au loc schimbări importante în Estul Europei, care nu-l puteau lăsa indiferent pe D. Cantemir. Mai întâi regele Suediei Carol XII-lea a obținut victorii strălucite asupra Danemaricii, Rusiei (în 1700, lângă Narva) și Polonia. Însă, efectuând mari transformări în sfera politică, economică și militară a Rusiei, Petru I a reușit să schimbe mersul evenimentelor în Războiul Nordic (1700-1721). Austria, de asemenea, obține victorii strălucite în Războiul pentru moștenirea spaniolă. În legătură cu aceste evenimente importante din viața internațională a Europei, unii oameni politici din Țările Române, care anterior se orientau spre Polonia în lupta lor cu Imperiul Otoman, încep să-și îndrepte privirile spre Austria și Rusia. Printre aceștea, după cum se va vedea în continuare, va fi și Dimitrie Cantemir. Al doilea reformator creștin din grupul lui Rami Mehmed-pașa, Alexandru Mavrocordat, a decedat în 1709. Însă ideile sale au fost preluate de feciorul său, Nicolae Mavrocordat, care va ocupa postul de mare dragoman, de domn al Moldovei și Țării Românești. Pe linia feminină Nicolae Mavrocordat era răstrănepotul domnului Moldovei Alexandru Iliaș, care se trăgea din familia domnitoare a Mușatinilor²⁴.

Situația internațională devenea tot mai tensionată, statele implicate în conflicte armate, evitând să provoace noi confruntări cu alte state. Spre exemplu, la 10 decembrie 1708, cancelarul rus G.I. Golovkin scrie ambasadorului țarului la Istanbul P.A. Tolstoi că deoarece hatmanul ucrainean Mazepa a rupt relațiile de supușenie cu guvernul de la Petersburg, acest fapt crea un pericol de implicare a Imperiului Otoman într-un război cu Rusia. Însă, la 28 septembrie 1708 rușii au obținut o biruință asupra suedezilor lângă Lesnaia și acest epizod a diminuat efectul negativ al cazului Mazepa pentru situația internă a Rusiei²⁵. A urmat biruința de la Poltava (27 iunie 1709), care a fortificat și mai mult situația internațională a Rusiei în Europa de Est. Aceste evenimente i-a pus în alertă și pe otomani care l-au primit pe Carol al XII-lea, regele Suediei, la Tighina. Relațiile ruso-otomane deveneau tot mai tensionate. Era suficient un incident neimportant de frontieră, care să servească ca pretext pentru declanșarea unei conflagrații între cele două state.

O anumită perioadă de timp Poarta evita să se implice în conflicte militare. Scriind despre politica marelui vizir Ciorlulu Ali-pașa, D. Cantemir menționa că acest demnitar otoman era înclinat spre noi cuceriri, însă evita să pună în pericol țara, ca să nu piardă mai mult, tinzând să cucerească un teritoriu nesemnificativ. Marele vizir era convins de faptul că armatele creștine disciplinate erau mai puternice decât forțele numeroase otomane. Pentru sporirea capacității militare a Porții era nevoie de reforme în domeniul menționat. În acest scop puteau fi utilizate unele proiecte venite din exterior. Spre exemplu, la finele anului 1710

²⁴ *Domnitorii Moldovei*, p. 231.

²⁵ Орешкова С.Ф., *Русско-турецкие отношения в начале XVIII в.*, М., 1971, с. 39.

din rândul adepților lui Stanislav Leszcziski, aflați pe lângă regele suedez Carol al XII-lea, prin intermediul diplomaților francezi, a fost transmis marelui vizir Baltagi Mehmed-pașa un plan de reformare a armatei otomane. Aflat în plină campanie de pregătire de luptă cu Rusia marele vizir nu putea să pună în aplicare un plan de reformare a armatei, deoarece pentru aceasta se cerea o perioadă îndelungată de pace²⁶.

Dacă demnitarii turci încercau să utilizeze experiența țărilor europene avansate pentru revigorarea forței Imperiului Otoman, unii patrioți români căutau soluții pentru abolirea dominației străine asupra Moldovei și Țării Românești. Printre aceștea era și D. Cantemir care pretindea la tronurile de la Iași și București.

În 1711, Dimitrie Cantemir, care din 1710 ocupa tronul din Iași, a încercat să elimine dominația otomană asupra Moldovei cu ajutorul Rusiei. Nu trebuie uitat nici faptul că deja de jumătate de secol o parte a Ucrainei constituia o autonomie în componența statului rus, care ulterior va fi lichidată. Diploma de la Luțk conținea anumite prevederi de constituire a Moldovei ca stat independent cu o monarhie ereditară.

Trecerea lui D. Cantemir de partea țarului a stârnit bănuielele Porții că Țările Române extracarpatice în frunte cu domniile pământenilor erau pe cale de a obține independență cu ajutorul străin. În atare condiții, Poarta își schimbă din nou atitudinea față de statutul politic al Țărilor Române. Ea nu le mai amenința cu prefacerea lor totală în pașalâc, pentru care nu-i ajungeau resurse demografice. Poarta începe să recurgă la grecii fanarioți ce erau gata să plătească sume colosale pentru cumpărarea tronului, pe care le recuperau în timpul domniei prin estorcarea excesivă a banilor de la populația locală. Concomitent, otomanii introduceau administrația lor în unele pământuri românești, ca de exemplu, în ținutul Hotin. În așa mod, pentru o perioadă de timp interesele otomanilor și grecilor fanarioți au coincis. Drumurile reformatorilor creștini din Imperiul Otoman s-au despărțit. Dimitrie Cantemir a luat calea pribegiei. Iar urmașii lui Alexandru Mavrocordat, ajungând la tronul Moldovei și Țării Românești, storceau bani de la populația locală. Uneori ei mai aplicau și anumite reforme în Țările Române, menite să redreseze situația precară a populației locale.

După eșecul de la Stănilești, D. Cantemir a fost nevoit să părăsească teritoriul țării pentru totdeauna. În Rusia, unde și-a găsit refugiu politic, el a continuat să elaboreze opera științifică, acordând o atenție deosebită trecutului neamului său. Dintre cele mai importante lucrări științifice cu caracter istoric pot fi numite „Hronicul vechimii a romano-moldo-vlahilor”, „Istoria moldo-vlahică”, „Descrierea Moldovei”, „Viața lui Constantin Cantemir” etc. La ele poate fi adăugată „Creșterea și descreșterea Curții Otomane”, operă ce ține de istoria universală, dar care, cum e și firesc, conține mai multe informații prețioase și despre istoria neamului românesc.

²⁶ Мейер М.С., *Ук. соч.*, с. 175.

Cea mai importantă lucrare, dedicată istoriei naționale, e considerată, pe bună dreptate, „Istoricul vechimei a romano-moldo-vlahilor”. Elaborată în limba latină, lucrarea a fost finisată prin anul 1717, în toiul războiului austro-otoman (1716-1718), iar traducerea a fost încheiată prin 1722-1723. E semnificativ faptul că autorul prezintă Țara Românească pe timpul lui Traian ca un tot întreg, care ulterior s-a divizat în trei țări: Moldova, Muntenia și Transilvania. După fundamentarea ideii despre originea romană comună a românilor, D. Cantemir a formulat și continuitatea lor în spațiul vechii Dacii. Această formulare a devenit o concepție fundamentală asupra originii romane și continuității poporului român în spațiul carpato-danubiano-pontic pentru istoriografia națională de mai târziu. D. Cantemir era de părere că populația românească a părăsit spațiul extracarpatic provizoriu doar în timpul năvălirilor barbarilor, revenind de fiecare dată la baștină imediat ce trecea pericolul. D. Cantemir, de asemenea, explică faptul că limba pe care o vorbeau romano-moldo-vlahii esre de origine latină²⁷.

În perioada anilor 1714-1716, la solicitarea Academiei din Berlin, membru al cărei D. Cantemir devenise de curând, marele enciclopedist a elaborat „Descrierea Moldovei,” lucrările de redactare și completare continuând până în 1718. În această lucrare autorul prezintă cititorului european țara de la Est de Carpați din punct de vedere geografic, istoric, instituțional, cultural-religios etc²⁸.

În urma analizei atente a operei istorice elaborate de el în perioada anilor 1714-1718, se poate de constatat faptul că autorul a demonstrat: 1. În spațiul carpato-danubiano-pontic locuiește un popor, pe care îl numește romano-moldo-vlah; 2. Imperiul Otoman, sub dominația căruia timp de câteva secole s-au aflat cele trei Țări Române, a început să decadă.

Aceste două concluzii fundamentale au devenit o bază științifică pentru elaborarea unor programe politice de eliberare de sub dominația străină și constituirea statului național român. Ulterior, „Școala Ardeleană,” bazându-se pe opera lui Dimitrie Cantemir, va demonstra originea latină a românilor, continuitatea lor în Transilvania, unitatea etnică a populației majoritare de pe ambii versanți ai Carpaților.

Activitatea științifică a lui D. Cantemir era influențată de mai mulți factori politici, inclusiv de ordin extern. Domnia sa urmărea foarte atent schimbările care aveau loc în evoluția situației internaționale, încercând să se implice direct în evenimentele din jurul Țărilor Române, în special – din Țara Moldovei.

După bătălia de la Stănilești, Poarta a declarat de două ori război Rusiei trezind anumite speranțe în sufletul lui D. Cantemir să revină în Moldova cu ajutorul țarului. Însă, Războiul Nordic, care se derula, nu-i permitea țarului să se aventureze încă o dată spre Dunărea de Jos cu urmări imprevizibile pentru politica externă a Rusiei.

²⁷ Eșanu A., Eșanu V., *Dimitrie Cantemir -istoric*. În: *Dinastia Cantemireștilor. Secolele XVII-XVIII*. Coord. și red. șt. acad. A. Eșanu, Chișinău, 2008. p. 267-273.

²⁸ *Ibidem*, p. 274-297.

În 1715, Poarta întreprinde o campanie militară împotriva Venetiei. Ea recucerește Moreea, pierdută în conformitate cu tratatul de la Karlowitz. Dar acest success al Porții a stârnit nemulțumirea Austriei care ieșise biruitoare din războiul pentru moștenirea spaniolă. La rugămintea Venetiei și Papei de la Roma, împăratul Austriei, considerat și garantul rezultatelor păcii de la Karlowitz, a cerut Porții retrocedarea Moreei republicii Sf. Marcu.

În 1715, în toiul campaniei otomane în Moreea, potrivit informației lui O. Peler, ambasadorul austriac la Petersburg, Dimitrie Cantemir s-a adresat cu rugămintea să-l ajute să ajungă mai întâi în Transilvania, iar apoi în Viena. Aici el spera să obțină titlul de principe și susținerea împăratului în atingerea unor scopuri politice mai vechi. În schimb, D. Cantemir promitea să ridice Moldova împotriva otomanilor și „s-o alături coroanei austriece”²⁹. Această informație se înscrie perfect în contextul evoluției situației internaționale și a intențiilor marelui gânditor și om politic moldovean. Se aștepta declanșarea războiului austro-otoman și o eventuală punere în aplicare a tratatului moldo-austriac din 1690 de stabilire la Est de Carpați a unei dinastii ereditare a Cantemireștilor. Însă, Petru I, încălcând promisiunea sa anterioară, nu i-a permis lui D. Cantemir să plece peste hotare.

Războiul a început, ca de obicei, cu pătrunderea otomanilor în teritoriul dușmanului, adică al austrieilor. Însă talentatul conducător de oști austriac Eugeniu de Savoia i-a zdrobit pe otomani la Petrovaradin, Timișoara, Belgrad și în alte părți. Austrieii au ocupat Banatul, o parte a Serbiei împreună cu Belgradul. La tratativele din 1718 ca delegați ai Porții au fost Nevșehirli Ibrahim-pașa și Nicolae Mavrocordat. S-a produs o apropiere între Nicolae Mavrocordat, mare dragoman, și Nevșehirli Ibrahim-pașa, devenit de curând mare vizir. Marele dragoman l-a sfătuit pe marele vizir să evite confruntările militare de proporții cu țările europene care aveau trupe bine înarmate și instruite. În schimb, el era de părerea că Imperiul Otoman avea nevoie de reforme interne, menite să redreseze situația economică a țării. La rândul său, Nevșehirli Ibrahim-pașa a creat condiții favorabile pentru activitatea unor oameni veniți din țările europene, care contribuiau la sporirea nivelului de cultură în Imperiul Otoman³⁰.

În anii 1719-1730, Poarta condusă de marele vizir Nevșehirli Ibrahim-pașa a trimis solii speciale în Austria, Franța, Suedia, Rusia, pentru a studia situația politică, economică și culturală a acestor țări în vederea alcătuirii unui program de reformare a sistemului de conducere a Imperiului Otoman. Fiecare solie se finaliza cu întocmirea unui raport amplu asupra celor văzute și auzite în țara respectivă³¹. Rapoartele menționate au contribuit la depășirea unor opinii preconcepute ale unei părți al elitei politice otomane despre superioritatea Porții față de cele europene, o deschidere parțială spre modernizare. În Imperiul

²⁹ Țvircun V., *Vitalii – Виталий*, Chișinău, 2006, p. 180-181.

³⁰ Мейер М.С., *Ук.соц.*, c. 181-183.

³¹ *Ibidem*.

Otoman a început să funcționeze tiparul, să fie editate cărți, hărți și alte instrumente care impulsiau sporirea nivelului cultural al societății otomane. În această perioadă, sporește numărul demnitarilor otomani care în discuțiile cu diplomații străini dovedeau o bună cunoaștere a situației din țările europene și elemente de cultură europeană.

Schimbările menționate aveau loc pe fundalul unor modificări spontane în sistemul agrar al Imperiului Otoman, în primul rând, a constituirii ciftlicurilor, adică a întreprinderilor cu caracter particular, pe pământul statului. Aceste modificări social-economice constituiau o mișcare pe orizontală, o trecere de la proprietatea de stat asupra pământului la cea particulară ca în Occident. Totuși, schimbările menționate deschideau o anumită perspectivă pentru manifestarea inițiativei particulare menite să contribuie la dezvoltarea economică a țării.

Deși aceste succese nu erau legate direct de numele lui D. Cantemir (ca, spre exemplu, cele din domeniul muzical, istoric, filosofic), totuși, ele decurgeau din activitatea grupului de reformatori, din care în 1703 a făcut parte și marele enciclopedist român împreună cu Alexandru Mavrocordat, Rami Mehmed-pașa etc. Încercări de modernizare a societății otomane vor apărea și mai târziu.

De aceste deschideri ale unor oameni politici și de cultură din societatea otomană spre schimbări cu caracter modernizator s-a folosit Constantin Mavrocordat, feciorul lui Nicolae și nepotul lui Alexandru Mavrocordat, care a fost numit de câteva ori în calitate de domn al Moldovei ori al Țării Românești. Constantin Mavrocordat, fiind cunoscut cu ideile unor oameni de cultură ca D. Cantemir, Alexandru Mavrocordat și eforturile lui Rami Mehmed-pașa și Nevşehirli Ibrahim-pașa, a aplicat aceste idei de modernizare în condițiile concrete din Moldova și Țara Românească.

Reformele lui Constantin Mavrocordat constituie o serie de măsuri aplicate consecutiv. El a încercat, mai întâi, o apropiere de boierii pământeni, apelând la sprijinul lor. În 1734 Constantin Mavrocordat acordă unele înlesniri boierilor din Moldova. În 1740-1741, în Țara Românească întreprinde măsuri mai complexe pe care le-a expus sub titlul de „constituție”, tipărite în Paris, în „Mercure de France.” A urmat reforma fiscală din Moldova (1741-1743) și apoi reforma agrară (1749). În problema fiscală se revine la schimbarea multiplelor dări în natură cu un impozit fix în bani. El urma să fie perceput în patru rate, de la contribuabili cerându-se doar plata impozitului personal. Se anula practica de percepere a impozitelor de la comunitatea rurală pentru țărani fugari. Se lichida dependența personală a țăranilor față de proprietarii funciari. Dispar categoriile țăărănești dependente de proprietarul funciar, cunoscute în Moldova cu numele de vecin, iar în Țara Românească – de rumân. Deși foștii vecini și rumâni devin personal liberi, ei sunt limitați în drepturile de strămutare și devin arendatori ai pământului care aparținea boierului³².

³² Dragnev D., *Țara Moldovei în Epoca Luminilor*. (Aspecte din istoria social-economică, politici interne și culturale în secolul al XVIII-lea), Chișinău, 1999, p. 64-85.

Pe fundalul accentuării crizei economice și sociale din Imperiului Otoman în rândul elitelor lor politice se profilau trei tendințe de reformare a statului. Oamenii politici turci încercau să aplice metode europene de instruire a armatei otomane.

D. Cantemir ca reprezentat remarcabil al Țărilor Române în sistemul politic otoman și-a modificat obținerea politică în conformitate cu schimbările care aveau loc pe arena internațională. În primul deceniu de activitate (1693-1703) el tindea să devină domn al unei țări române extracarpătice în cadrul Imperiului Otoman, fiind animat și de ideile de reformare a societății acestui stat eterogen din punct de vedere etnic și politico-administrativ ca un factor pozitiv în dezvoltarea Moldovei și Țării Românești. Concomitent, în plan cultural D. Cantemir continua să fie preocupat de acumularea cunoștințelor lingvistice, filosofice, literar-muzicale și de elaborarea unor lucrări în domeniile menționate. După 1703, el adună tot mai multe materiale cu caracter istoric, subordonându-și activitatea științifică și politică ideii de eliberare a Moldovei (eventual și Țării Românești) de dominație otomană cu ajutorul statelor europene creștine.

Pentru contracararea tendințelor domnilor pământeni de a desprinde Țările Române de Imperiul Otoman cu ajutorul statelor europene creștine, Poarta începe să numească la Iași și București domni din rândurile grecilor fanarioți, loiali turcilor. Printre aceștia au fost și urmașii reformatorului Alexandru Mavrocordat, Nicolae și Constantin. Ultimul a realizat în Țările Române unele reforme cu caracter administrativ și social. Acestea, în ultima instanță, s-au dovedit a fi cele mai importante reforme din Imperiul Otoman în prima jumătate a secolului al XVIII-lea.

Summary

Having suffered defeat in the war with the « Holy League », the Ottoman Empire was forced to look for ways to modernize the Turkish society, so that they can compete on an equal footing with advanced European countries. In such conditions, among Turkish politicians appeared people who tried to apply for this purpose certain advanced methods taken from the Europeans. Among them were and some Christians, for exemple, Alexander Mavrocordat and Dimitrie Cantemir. Subsequently, the latest tried to release Moldova from foreign domination with the support of an European country, and the grandson of the first, Constantin Mavrocordat, made consecutively a series of modernizing reformes in the Romanian Principalities, which proved to be unique in South Eastern Europe.

Ion Varta*

POLITICA DE DEZNAȚIONALIZARE ȘI ASIMILARE ÎN PERIOADA 1812-1859 ȘI MANIFESTĂRI DE REZISTENȚĂ A ROMÂNILOR BASARABENI

Politica de deznaționalizare și asimilare promovată de țarism în provincia dintre Nistru și Prut luată Moldovei cu forța în 1812 și mișcarea de rezistență a românilor basarabeni rămân, din păcate, subiecte încă insuficient abordate în istoriografia română. După proclamarea independenței Republicii Moldova, la Chișinău au apărut o serie de studii, articole, volume de documente, care aprofundează demersul cercetătorilor pe acest subiect. Studiul de față constituie o tentativă de reevaluare a contribuțiilor realizate de alți autori la această temă, cu antrenarea unor noi documente de arhivă.

După cum bine se cunoaște, negocierile de pace de la București, la etapa finală a războiului ruso-turc, declanșat în 1806, s-au încheiat cu semnarea tratatului de la 16/28 mai 1812, Imperiul Rus obținând granița pe Prut, Dunăre și brațul Chilia, până la vărsarea în mare. Autoritățile otomane nu puteau decide dezmembrarea teritorială a Principatului Moldovei în favoarea Imperiului Rus fără acordul prealabil al domnului moldovean și al boierilor țării, așa cum prevedeau vechile capitulații, semnate de domnii români și sultanii otomani.¹ Este adevărat că la Iași, ca și la București, pe durata ocupației rusești a Principatelor Române, domnii fuseseră alungați de autoritățile militare ruse de ocupație și cele două țări române erau guvernate de persoane numite de împăratul rus. Din vastul plan de expansiune a Imperiului Rus în sud-estul Europei, care prevedea anexarea celor două Principate Române, Moldova și Țara Românească, s-a realizat doar o parte. Istoricii de la curtea împăratului rus, punându-și în valoare imaginațiile debordante, au căutat să identifice argumente, cât de cât plauzibile, pentru justificarea acestui rapt ordinar teritorial, din rândul atâtor, câte le-a realizat politica imperială rusă, de-a lungul celor câteva secole de cuceriri teritoriale, realizate prin intermediul numeroaselor războaie, purtate, practic, cu toți vecinii. Din multitudinea de „teorii”, inventate de scribii aflați în serviciul politicii imperiale de anexări de teritorii străine, cel mai „exotic” sună cea pe care a susținut-o istoricul P. Batiușkov, pe care o vom reproduce în cele ce urmează: „... Moldova de la Est de Prut, teritoriu, care altă dată a fost unul rusesc, ulterior, încorporat de către Valahia și Moldova și cucerită de la acestea de către turci, în cele din urmă, a revenit iarăși Rusiei și, chiar dacă a conservat puțină populație rusească, dar, în schimb, în timpul numeroaselor războaie pentru aceste teri-

* **Ion Varta**, doctor în istorie, Șef Secție *Istorie Modernă* la Institutul de Istorie, Stat și Drept al AȘM.

¹ Ion Nistor, *Istoria Basarabiei*, Chișinău, 1991, p. 174.

torii, ele au fost, la modul direct, stropite cu sângele celor mai buni fii ai Rusiei și, în felul acesta, acestea sunt pregătite pentru încetățenirea rusească și pentru instruirea rusească”². Istoricul rus recurge la mai multe falsuri pentru a justifica dezmembrarea teritoriului Principatului Moldovei și cel cu referire la caracterul rusesc al teritoriului de la est de Prut și cel despre conservarea „puținei populații rusești” în această parte a statului moldovenesc. Rușii nu sunt atestați aici nici chiar cinci ani după anexare, de către recensământul din 1817³. Remarcăm, că, prin intermediul acestui arsenal de argumente false, este justificată, nu doar acțiunea propriu-zisă de anexare a unui teritoriu străin, dar și legitimarea unei politici de deznaționalizare și asimilare a populației majoritare românești.

Pentru Principatul Moldovei amputarea ținuturilor sale de la est de Prut a constituit o mare pierdere. S-a diminuat în mod esențial potențialul economic, aceste teritorii constituind grâнарul țării. Cea mai gravă consecință a actului de la 1812 a constituit-o, însă, înstrăinarea pentru o perioadă îndelungată a românilor basarabeni de restul neamului românesc.

Cronicarul Manolache Drăghici (1801-1887), în lucrarea sa *Istoria Moldovei pe timp de 500 de ani. Până în zilele noastre* (Iași, 1857), redă destul de sugestiv momentul dramatic al rășluirii vechiului pământ românesc: „Cea-surile acelea – scrie el – au fost de plângeri, un timp neuitat pentru că poporul cu cârdul, ca turmele de oi, încinsese toată marginea Prutului de la un capăt la altul, mergând și revenind de prin sate și de prin târguri săptămâni încheiate, cu luare de ziuă bună de la părinți, de la frați și de la rudenii, cu care crescuse și viețuise dimpreună până în vremea aceea când se despărțeau unii de alții pentru totdeauna”⁴.

Așa cum menționasem ceva mai sus, Poarta Otomană, conform prerogativelor de putere suzerană a Principatelor Române, avea obligațiunea să garanteze integritatea teritorială a acestora. Prin acordul dat la această nouă amputare teritorială a Moldovei, după cea de la 1775, când Bucovina fusese cedată Austriei, Imperiul otoman își încălcase angajamentele față de Principatele Române, provocând poporului român grave prejudicii, ale căror urmări se mai resimt până în prezent.

Conform mărturiilor lui Ioanis Capodistria, ministrul rus al Afacerilor Externe (1816-1822), de origine greacă, depistate în Arhiva de Stat a regiunii Odessa, scopul politic al autorităților imperiale ruse în Basarabia era „de a face din această țară un azil pentru persoanele și transfugii compromiși în raport cu turcii și în favoarea cărora tratatul de pace de la București nu conținea nici o prevedere protectoare.”⁵ Basarabiei i se rezerva, totodată, rolul de bază strategico-militară pentru viitoarea expansiune a Imperiului Rus în Balcani și de furni-

² П. Н. Батюшков, *Бессарабия* СПб, 1892, с.134.

³ N. Ciachir, *Basarabia sub stăpânire țaristă (1812-1917)*, București, 1992, p. 31.

⁴ Manolache Drăghici, *Istoria Moldovei pe timp de 500 de ani. Până în zilele noastre*, Iași, 1857, vol. II, p.96.

⁵ Arhiva de Stat a regiunii Odesa (A.S.R.O.), Fond 1, inv.214, d.1, f.3-3 v.

zor de cereale și alte materii prime pentru armata rusă în viitoarele campanii militare.

Protestele boierilor moldoveni față de anexarea Moldovei de la Est de Prut la Imperiul Rus au întârziat aproape jumătate de an de la comiterea furtului teritorial. Abia la 2 octombrie 1812, un grup reprezentativ al acestei categorii sociale redacta un memoriu intitulat: „Anafora obșteștei adunări către Domnul Moldaviei Scarlat Alexandru Calimah voievod pentru înstrăinarea Besarabiei”, care constituie un protest contra rășluirii teritoriului românesc din stânga Prutului. Vom reproduce un fragment amplu din textul acestui document, pentru a înțelege mai exact imboldurile care i-au determinat pe boierii moldoveni să elaboreze un atare demers: „Întru deznădăjduirea întâmpinării, sosind lumina mântuirii cu prefacerea pazei, văzând că din trupul Moldovei, partea cea mai bună, și însuflețirea hranei – și împuternicirea s-au deosebit, apoi ca niște slugi credincioase înștiințăm, că din întregimea Moldovei, lipsesc acum șese ținuturi, adică cel mai mare ținut ce se numește Orheiul sau Lăpușna, cel de al doilea după dânsul al Sorociei, al 3 – Hotărnicenii, al 4 – Codrul, al 5 – Greceni, iar al 6 – ținutul Iașii, cea mai mare parte, căci acea remasă se socotește întru nemică; afară de ținutul Hotinului, și afară de Bugeagului, care deși s-au dezlipit de la o vreme din trupul pământului Moldovii, dar tot întru aceeași stăpânire aflându-se a pre puternicii împărăției, era îndemănarea și adăpostirea pământenilor, și înlesnirea viețuirii lor, și întru a hranei îndestulare și a vitelor pășune. Iară întru acest chip, toată partea aceea socotindu-se până în Prut, poate fi mai mult decât jumătate de țară, într-un cuvânt tot câmpul și inima țării.”⁶

Din acest fragment deducem că boierii moldoveni, abia în toamna anului 1812, au înțeles, în sfârșit, ce imensă pierdere a suportat Principatul Moldovei, în urma semnării păcii de la București, dar, în primul rând, au priceput care erau pagubele pe care le pricinuise acest act intereselor lor mercantile, întrucât, ei, chiar în acea toamnă, întâmpinau dificultăți la transferarea bunurilor lor mobile din teritoriul rășluit de Imperiul Rus. Din acest fragment al documentului reiese că, anume, din aceste considerente, ei îi solicitau o intermediere Domnului Moldovei, urmărindu-și mai degrabă, propriile interese, afectate de „dezghinarea” Moldovei. În felul acesta, boierii revendicau: „să se mijlocească către curtea împărăției Rusiei spre a nu fi opriți pământenii Moldaviei, nici acum – nici mai în urmă, a aduce de la moșiile lor de peste Prut – din pământul Moldaviei Besarabia, pâine și vite de pe acelea moșii, pentru întrebuințarea caselor și a politiei aceștia întru care lăcuim, și să nu rămânem strâmtorați de a viețuirii cele trebuincioase.”⁷ Trebuie să recunoaștem, că pe finalul demersului lor colectiv, boierii moldoveni au demonstrat curaj, cerând restituirea teritoriului anexat și reîntregirea Moldovei „sfâșiate”, așa, „precum de la moșii și strămoșii noștri am apucat întregimea Moldaviei.”⁸

⁶ *Uricarul*, Iași, 1857, vol. IV, p. 343-344; Iustin Frățiman, *Studiu contributiv la istoricul mitropoliei Proilavia (Brăila)*, Chișinău, 1923, p. 235-236; Ion Nistor, *op.cit.*, p. 175.

⁷ *Uricarul...*, p.346-347; Iustin Frățiman, *op. cit.*, p. 241-242.

⁸ *Uricarul...*, p.346; Iustin Frățiman, *op. cit.*, p. 241; Ion Nistor, *op.cit.*, p.175.

Oricum, trezirea la realitatea crudă se va produce treptat. Abia după înscăunarea mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni în funcția de întâi stătător al noii Eparhii a Chișinăului și Hotinului, membrii partidei boierești au înțeles că soarta Moldovei de la Răsărit de Prut era ca și pecetluită. Un cronicar al acelei epoci menționa în legătură cu știrea despre înscăunarea acestuia în fruntea unei noi entități ecleziastice, subordonate bisericii ruse: „Boierii sunt cu atâta mai nemulțumiți, cu cât trag de aici încheierea că Basarabia e pierdută de acum pentru totdeauna pentru Moldova, și puțina nădejde a unei reîntoarceri a pierit.”⁹

Trebuie să constatăm faptul că nu toți își pierduseră nădejdea de a recupera teritoriul anexat. La 16 iulie 1814, un alt grup de boieri din Principatul Moldovei, într-un demers adresat autorităților otomane, relatau despre prejudiciile uriașe aduse „strămoșeștilor noastre moșii, de la care am avut toată hrana viețuirii casălor noastre” din cauza înjumătățirii Moldovei și despre „strămtorirea multă cu schimbarea hotarului.”¹⁰ Miza acestor contestatari de a determina puterea suzerană să-și repare propria greșală, comisă la 1812, era una iluzorie, întrucât Poarta Otomană nu era în stare să înfrunte Rusia, care, în acel moment, era în apogeul gloriei și puterniciei sale militare, după ce l-a răpus pe Napoleon Bonaparte în propria lui țară, asigurându-și pentru câteva decenii rolul de primă vioară în concertul european.

Practic, argumente similare, de ordin economic, erau invocate, în același an, 1814, într-un text redactat de către Misiunea catolică a Moldovei, în care erau invocate pierderile uriașe, înregistrate de Principatul Moldovei înjumătățit: „Foametea sau lipsa ce ne strămtorează mai mult, și (ne) e teamă că vom mai avea s-o suferim. Pricina de căpetenie e dezghinarea unei jumătăți a țării, și anume a celei mai roditoare, dincolo de râul Prut, până la Nistru, pe care au luat-o rușii în condițiile păcii. De aici venise belșugul vitelor de orice fel, a grânelor, a cerei, a mierii și, din vremea când au luat-o rușii, au închis negoțul, așa că nimic sau prea puțin lasă a ieși pentru ceastăaltă Moldovă, și aceea cu preț foarte mare.”¹¹

Mitropolitul Moldovei, Veniamin Costache, în 1815, în toiul lucrărilor Congresului Sfintei Alianțe din capitala Austriei, le reproșa celor care s-au resemnat, acceptând rășluirea teritorială: „Pentru Bucovina, Ghica Vodă și-a pierdut viața, și noi pentru Basarabia nu facem nici măcar un protest.”¹² Înaltul prelat român a expediat protestul său forului paneuropean din Viena. La fel a procedat și domnul muntean Ion Caragea, care a solicitat sprijinul cancelarului austriac Metternich în favoarea recuperării teritoriului anexat de Rusia. Replica acestuia din urmă a fost una dureroasă pentru cei care-și legau careva speranțe că participanții la acest congres și, personal, Metternich ar fi putut să le facă

⁹ Ion Nistor, *op. cit.*, p. 226.

¹⁰ Uricarul..., vol. III, p.227-231 ; Nicolae Iorga, *Basarabia noastră; în Neamul românesc în Basarabia*, București, 1995, p. 287.

¹¹ N. Iorga, *op. cit.*, p. 287.

¹² Ion Nistor, *op. cit.*, p.177.

dreptate românilor. Porta –voce a cancelarului austriac în Principate, diplomatul Gentz, menționa în acest context: „Principele Metternich este pe deplin convins că orice încercare de a face pe Rusia a retroceda Porții teritoriul pe care dânsa l-a smuls în ultimul război, ar fi azi fără scop și țință.”¹³

În anii care au urmat după anexare, țarismul a tratat acest teritoriu drept colonia sa internă, la fel ca și alte zone periferice ale imperiului (Ucraina de Sud, Caucazul, Asia Centrală, Siberia etc.), fiind menit să fie furnizor de produse agricole pentru guberniile centrale ruse. Împroprietărirea cu imense suprafețe a moșierilor și ofițerilor ruși aflați în serviciul țarismului a creat o bază socială a dominației rusești în zonă.

Pentru a exclude eventuale tensionări ale spiritelor în acest teritoriu de margine, I. Capodistria a elaborat o lege specială, numită *Regulamentul privind instituirea administrației provizorii a Basarabiei*. Acest document a fost semnat, la 23 iulie 1812, de către amiralul Pavel Ciceagov¹⁴, comandantul Armatei Dunărene dislocate în Principatele Române și a intrat în vigoare la 2 august, același an. Regulamentul acorda ținutului o anumită autonomie. Locuitorilor Basarabiei li se permitea să folosească legislația locală, aceeași care era în vigoare în Moldova de dincolo de Prut. Guvernatorul civil al Basarabiei era declarat șeful administrației locale.

Provincia avea un organ executiv – Guvernul provizoriu. Conform Regulamentului, acesta era alcătuit din două departamente. Primul avea în responsabilitate problemele de ordin legislativ, judecătoresc, polițienesc și cele ale învățământului. Cel de-al doilea se ocupa cu întocmirea statisticii regiunii, gestionarea vămilor, a comerțului și industriei.

Prevederile Regulamentului exprimau intenția autorului acestui document de a-i acorda provinciei înstrăinate instituții similare cu cele care funcționau în Principatul Moldovei. Guvernul regiunii Basarabia avea multe similitudini cu Divanul Moldovei. Ținuturile, ca unități administrativ-teritoriale de bază ale principatului, au fost conservate, avându-i în frunte pe aceiași ispravnici, care moșteniseră și arbitrariul legilor din trecut.¹⁵

Regulamentul de la 2 august 1812, cu caracterul său provizoriu, a stârnit reacția celor care se pronunțau împotriva acordării unui statut autonom Basarabiei. S-a născut astfel un conflict de lungă durată cu cealaltă tabără, care promova principiul autonomiei.

În ciuda faptului că deciziile adunării generale a celor două departamente ale guvernului Basarabiei erau considerate decisive, frecvent se iscau nemulțumiri, generate de insatisfacția uneia dintre cele două părți. În procesele civile ele își revendicau dreptul de a face recurs la Senatul de la Sankt Petersburg, după modelul georgian. Georgia, care se bucura de un statut autonom ca și Basarabia, dispunea

¹³ Ibidem; A. Boldur, *Autonomia Basarabiei sub stăpânirea rusească în 1812-1828*. Studiu. Chișinău, 1929, p.11-12

¹⁴ Leon Casso, *Rusia și bazinul dunărean*, Chișinău, 2003, p.202

¹⁵ A. Boldur, *Istoria Basarabiei*, București, 1992, p. 326; L. Casso, *op. cit.*, p. 202-203

de o prerogativă suplimentară, care prevedea reexaminarea deciziilor guvernului de la Tbilisi de către Senat. La sfârșitul anului 1815, prin ucazul din 26 noiembrie, s-a stabilit ca litigiile civile din Basarabia să fie reexamineate de Departamentul IV al Senatului.¹⁶ Prevederea a rămas în vigoare până în 1818.

Guvernul era subordonat direct amiralului Pavel Ciceagov. Limba română continua să fie utilizată în organele administrative, judiciare, în oficierea serviciului divin și în școală. Aceleași drepturi au fost acordate însă și limbii ruse. Prevederea va permite autorităților țariste să limiteze în scurt timp, în mod fraudulos, sfera de folosire a limbii române în viața Basarabiei.

În funcția de guvernator civil al noii provincii a fost numit boierul român Scarlat Sturdza, refugiat de multă vreme în Rusia. În guvernul provizoriu al Basarabiei, boierii moldoveni dețineau majoritatea funcțiilor. Pe lângă aceștia, au mai fost incluși și foști funcționari ruși, care activaseră în Principatele Române în anii 1807-1812.

În vara lui 1813, la Chișinău a sosit Lev Baikov, funcționar al Ministerului de Interne al Imperiului, șeful serviciului vamal, însărcinat să investigheze noua frontieră, să elaboreze harta acesteia și să stabilească locurile viitoarelor puncte vamale.¹⁷ În istoriografie s-a încetățenit falsa opinie că acest funcționar rus sosise în Basarabia să cerceteze starea lucrurilor în provincia anexată și, ca urmare a misiunii lui Baikov, S. Sturdza a fost destituit. Este adevărat, că acest funcționar rus a prezentat un raport autorităților centrale, în care-i reproșa guvernatorului civil al Basarabiei „lipsa de experiență, bătrânețea și lipsa de tărie de caracter; incapacitatea de a pune capăt abuzurilor ispravnicilor.”¹⁸ Baikov se referea și la starea nesatisfăcătoare a legislației celor două Principate Române, unde prevalau „voința guvernului și câteva porunci ale împăratului Iustinian [adică vechiul drept bizantin], iar obiceiurile [locale] constau în dreptul celui mai tare.”¹⁹ Dar acest raport a fost prezentat în toamna anului 1813, adică, după ce, la 17 iunie 1813, primul și unicul guvernator civil al Basarabiei de origine română a fost suspendat din funcție „din cauza bolii, până la însănătoșire” și, în felul acesta, misiunea lui L. Baikov în Basarabia nu avusese, ca efect direct, destituirea lui Scarlat Sturdza.²⁰ În acest context, ținem să menționăm, că, chiar dacă și s-a arătat un bun executor în implementarea indicațiilor parvenite din partea superiorilor săi, Scarlat Sturdza, a demonstrat și atitudini negative față de unele intenții manifestate de unii angajați ai noii administrații ai Basarabiei, fapt care ar fi putut indispuce anumiți reprezentanți ai autorităților imperiale ruse. În acest sens, merită a fi remarcată atitudinea sa intransigentă într-un șir de probleme și dezacordul categoric în legătură cu intenția unor demnitari ruși de a coloniza Basarabia cu țărani șerbi din guberniile rusești.

¹⁶ Полное собрание Законов Российской Империи № 26.000; L. Casso, *op. cit.*, p.209

¹⁷ V. Tomuleț, *Politica comercial-vamală a țarismului în Basarabia(1812-1830). Documente inedite.* Chișinău, 2002, p.9.

¹⁸ Al. Boldur, *Istoria Basarabiei...*, p. 326.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ D. Poștarencu, *Anexarea Basarabiei la Imperiul Rus*, Chișinău, 2006, p.115.

Funcția de guvernator civil a fost preluată de generalul Ivan Harting, care o exercita și pe aceea de guvernator militar al Basarabiei. Înainte de a primi această demnitate, generalul Harting se remarcase ca un zelos adept al restrângerii privilegiilor acordate locuitorilor acestui ținut. Numirea sa în funcție trăda și intenția unor membri ai administrației centrale din capitala imperiului de a „apropia administrația Basarabiei de cea centrală rusă.” În scurt timp, el s-a transformat într-un adversar înverșunat al autonomiei ținutului. În câteva rapoarte către autoritățile centrale, Harting demonstra ineficiența și lacunele administrării autonome, revendica suprimarea autonomiei Basarabiei și introducerea legislației ruse.

Ignorând stipulațiile Regulamentului referitoare la conservarea legislației și obiceiurilor locale, Harting a accelerat procesul de transformare a Basarabiei într-o gubernie rusească. Funcționarii moldoveni au fost înlocuiți cu funcționari ruși. Printre cei 27 de funcționari ai cancelariei guvernatorului civil și militar al Basarabiei nu figura nici un reprezentant al populației autohtone. Toți, fără excepție, erau alogeni.²¹ Harting și funcționarii săi se dedau la grave abuzuri, urmărind doar interesul propriu și căpătuiala.

Nemulțumiții, de pe urma fărădelegilor la care se dedau autoritățile ruse de ocupație, care au preferat să rămână în Basarabia, au recurs la o altă metodă de manifestare a dezacordului față de atare nelegiuiri: protestele colective epistolare, adresate autorităților centrale de la Sankt Petersburg. În lunile ianuarie-februarie 1814, în capitala Imperiului Rus, au fost expediate câteva plângeri colective din partea boierilor nemulțumiți de starea deplorabilă a lucrurilor din provincia dintre Nistru și Prut, care continua să se înrăutățească tot mai mult. Una din primele contestări colective, datată cu 29 ianuarie 1814, era semnată de mai mulți reprezentanți ai nobilimii basarabene, adresată Consiliului de Stat, în care se menționa, între altele: „Iată au trecut șaisprezece luni de când această Gubernii afierosită întru sloboda răpirii iubitorilor de rău câștig ocârmuitori, să tânguește sub giugul urmărilor celor răli și ai priincioasii împuterniciri a unora din slujbașii ocârmuirii Basarabiei.”²² În continuare, petiționarii au invocat starea de disperare care cuprinsese populația Basarabiei, și fuga în masă peste Prut. Grupul contestatar reproduce cu exactitate amploarea sentimentului fricii, ce cuprinsese o bună parte a populației Basarabiei, în special, a celeia din satele din preajma noii frontiere, instalate pe malul stâng al Prutului: „Însuși locuitorii ci se află lângă Prut arată cugetile lor spre a fugi la Moldavia ca să scapi di asprime ocârmuitorilor pământești, precum și sati întregi au fugit pentru cari oblăduire de aici ari știință întru acest chip dar în loc să îndemni cu plăcuta năzuire norodului megiașit pentru cari este cuprindere și enstrucțioani ci s-au dat di cătră guvernatorul și poruncă ca să să silească spre înmulțime lăcuinții gubernii. Ocârmuire aceasta au îndemnat să să întoarcă la Moldavie oamenii

²¹ Arhiva Națională a Republicii Moldova (A.N.R.M.), fond 17, inv.1, d. 15, f.19-20.

²² Iustin Frățiman, *op. cit.*, p. 252.

cari veniseră cu cugetări ca să așeze în Basarabia.”²³ Două săptămâni mai târziu, la 12 februarie 1814, partida boierească adresa un alt demers colectiv, de astă dată, chiar împăratului Alexandru I, cerându-i acestuia să nu permită suprimarea funcționării legislației autohtone și să asigure respectarea tradițiilor și obiceiurilor locale: „Dă-ne buna viețuire, dăruiește-ne nestricare obiceiurilor și a pravililor, miluiește-ne cu mărime sufletului și a iubirii tale de oameni și dacă din oareșcare râvnire a soartei noastre au agiuns la Împărătescul Vostru auz arătările ce s-au făcut de aici către ministerul, că moldovenii nu ar ave pravili și că ar fi din fire porniți întru urmări nepriincioasă, și că ar trebui zaconuri pentru pedeapsa greșalilor lor, fii milostiv a vede că moldovenii sunt plini de credință.”²⁴ Petiționarii mai cereau ca mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni să fie primul membru al „Divanului” provinciei, „pentru că aceasta este fire și lege Moldaviei”²⁵, și „să să rânduiască și ocârmuitor politicesc a oblastii pământean din moldoveni credincios Împărăteștii Voastre Măririi, care să poată cunoaște persoanele, pronomiile, pravilele noastre, și împregiurările de aici, fiindcă lip-sind aceste acum, înstreinându-se din zi în zi, izvodindu-să cele neobicinuite, ne înspăimântează și pe noi și pe frații noștri.”²⁶

În aceeași zi de 12 februarie 1814, pardida boierească înaintase o plângere și oberprocurorului Sinodului rus, solicitând să fie ascultate doar mesajele mitropolitului G. Bănulescu-Bodoni, care s-a oferit să fie mesagerul contestatarilor: „Toată obștia oblastului Basarabiei, toati niamurile, și toati stările de aicea tineri și bătrâni năzuim la apărarea luminărei voastre... să nu să dea ascultari nici la un fel de arătări din oari cui parti vor fi, nici să să dea hotărâri soartii noastre, pără nu să vor înfăoșa deputații din partea obștii, cari vor avea încredințarea arhipăstorului nostru mitropolit Gavriil, cuprinzătoare că de cătră obștii sint trimeși și cari fără multă prelungire să vor trimiti.”²⁷

Tot la 12 februarie fusese prezentat un protest colectiv Ministerului Justiției, în care se făcea un lung rechizitoriu multor abuzuri și fărădelegi, la care se dedase administrația rusă de ocupație din Basarabia: „Am arătat de față întristare noastră pentru arătare ce s-au făcut de aice cătră Ministrul Justiției, spre defăimare niamului moldovenesc, că nici am ave pravile, și că, am fi din fire plecați spre răle urmări, și s-au cerut zaconuri spre pedeapsa greșalelor niamului, cutremurându-ne, înspăimântându-ne, am nazuit mai înainte cătră picioarele pragului, ca să nu se îndure de credincioșii creștini năzuitori moldoveni, cari și pravile au avut, și credința lor ar fi fost sădită în inimile lor către prestolul Rusiei... pățimesc pravoslavnicii năzuitori a oblastului cu niște streine urmări și închipuiri călcătoare legiuirilor și obiceiurilor firii noastre încât niamul jădăvesc prin polițae Chișinăului obidește lege creștiniască cu multe atingiri pentru multe

²³ Ibidem, p. 255-256.

²⁴ Iustin Frățiman, *op. cit.*, p. 244.

²⁵ Ibidem, p. 245; Leon Boga, *Lupta pentru limba românească și ideea unirii la românii din Basarabia după 1812*, Chișinău, 1993, p. 196-197.

²⁶ Iustin Frățiman, *op. cit.*, p. 245; Leon Boga, *op. cit.*, p. 197.

²⁷ Iustin Frățiman, *op. cit.*, p. 248-249.

sfârșituri, împuternicindu-să asupra creștinilor, care nu cutezăm a le mai arăta pre larg. Dar și în alte obiceiuri pământești din zi în zi să urmează călcare și să pricinuiască întristare.” De aceea, „cerim ca să ni miluiască iubitoare de oameni împărăția a nu să strica legiuire obiceiurilor noastre întru ale ocârmuirii, și a nu se hotăra zaconuri de pedeapsă pentru neamul boeresc precum s-au cerut, și a fi arhipăstorul nostru mitropolit precum au fost din începutul ființei Moldoviei întâiul șazător în divanul ocârmuirii politicești, și a ni să rânduie un nacealnic politicesc a gubernii, pământeian creștin temător de Dumnezeu, credincios a împărăției și cunoscătoriu firii pravililor, și tuturor împregiurărilor de aice, după cum este asămîne cuviincioasă persoană, pământeian a Moldoviei din cele mai întâi familii cu ispitită știință și creștinătate și cu îndestulă cărunteță și întâlepciune, credincios a Împărăteștei Sale Măririi, exelenței sa Domnul ghegeneral maior și cavalier Ilie Filipovici Catargiu. Aceasta este acum a obștiei din partea niamului rugăciuni spre liniștire sufletelor noastre și în contenire călcării obiceiurilor.”²⁸

În felul acesta, faptele lui Harting ajunseseră să fie cunoscute până și la Sankt Petersburg. Protestele boierilor autohtoni și ale clerului față de samavolnicile lui Harting au determinat autoritățile țariste să-l destituie din funcția de guvernator al Basarabiei.

În urma promisiunilor generoase făcute de împăratul Alexandru I, la 1 aprilie 1816, s-au radicalizat și revendicările partidei naționale a nobilimii din Basarabia. La 11 august 1816, reprezentanții acesteia i-au prezentat un memoriu împuternicitului imperial Al. Bahmetiev, prin care era revendicată administrarea Basarabiei doar în limba română. Se cerea ca și justiția să se facă în limba română și în baza legislației autohtone.²⁹ Într-o misivă expediată la 4 iunie 1816 din Sankt Petersburg, Capodistria îi comunica guvernatorului militar al guberniei Podolia, generalul A. Bahmetiev, decizia împăratului de a-l numi în funcția de împuternicit plenipotențiar imperial în Basarabia.³⁰ El era însărcinat să realizeze o reformă menită să asigure „prosperitatea acestei provincii, a cărei bunăstare ar putea contribui la cimentarea relațiilor noastre pașnice cu Turcia”³¹. Din respectiva reformă urma să se demonstreze de fapt că, respectându-se întru totul specificul și identitatea națională a acestei provincii, i se putea asigura „caracterul eminamente util pentru Imperiu sub raport financiar, demografic, comercial și politic.”

În instrucțiunile adresate lui A. Bahmetiev, Capodistria mai menționa: „Tot ceea ce s-a făcut până în prezent a fost imperfect și vicios. Pe de o parte, acesta-i un rezultat al viciilor inerente ale țării și, pe de alta, o consecință a viciilor care au stimulat venalitatea funcționarilor folosiți până acum. Țara nu are decât o educație moldovenească, adică turcă (sic!). Aceștia sunt magistrații, obișnuși să

²⁸ Ibidem, *op. cit.*, p. 251-252; vezi și la Leon Boga, *op. cit.*, p. 197.

²⁹ A.S.R.O., Fond 1, inv. 214, d.1, f.29-38 v.

³⁰ A.S.R.O., Fond 1, inv. 214, d.1, f.3-6.

³¹ A.S.R.O., Fond 1, inv. 214, d. 1, f. 4-4v.

vezeze poporul și să se îmbogățească din contul lui. Adăugând la aceasta venalitatea guvernului provizoriu, pe care Excelența Voastră îl veți găsi la fața locului, nu va fi dificil de a explica calamitățile ale căror victimă este Basarabia“.

La sfârșitul anului 1816 împuternicitul plenipotențiar imperial A. Bahmetiev a dispus constituirea unei comisii speciale însărcinate să sistematizeze toate legile în vigoare la acea dată în cele două Principate Române. Din respectiva comisie urma să facă parte spătarul Ioan Bașotă, banul Teodor Bașotă, ajutați de Angelo Bali, funcționar în cancelaria lui Bahmetiev, și avocatul Vasile Costici, pe post de translator din limba greacă în română.³² Aceștia trebuia să elaboreze un proiect legislativ pentru Basarabia, inspirat din legislația de dincolo de Prut.

Un an și ceva mai târziu, proiectul era definitivat. El a fost promulgat la 29 aprilie 1818, cu ocazia vizitei lui Alexandru I la Chișinău, sub numele de *Așezământul privind înființarea regiunii Basarabia*. Conform prevederilor sale, în fruntea provinciei funcționa un guvernator civil, împreună cu un Consiliu Suprem (Înaltul Sfat). Acesta era organul administrativ, legislativ suprem și judiciar, compus din 11 membri (cinci erau numiți de ruși, iar șase aleși pe un termen de trei ani din rândul boierilor băștinași). În timpul votării, reprezentanții românilor aveau preponderență numerică. Limba română, alături de limba rusă, era recunoscută ca limbă oficială în instituțiile publice din Basarabia. Ispravnicii de județe, precum și subalternii lor erau aleși de către boierimea locală.

Acest act legislativ a avut oarecare importanță pentru ținutul dintre Prut și Nistru, deoarece îi conserva, pentru o anumită perioadă, o relativă autonomie. Pentru a-și asigura un suport social în teritoriile anexate, autoritățile imperiale ruse au egalat în drepturi la 1818 nobilimea autohtonă cu cea rusă³³, urmărindu-se convertirea mai ușoară a acesteia la cauza rusească..

În scurt timp, autoritățile țariste au trecut la suprimarea treptată a elementelor de autonomie locală, care contraveneau sistemului centralizat al guvernării absolutiste și politiciii de integrare a provinciei în imperiu. Fiodor Vighel, viceguvernatorul Basarabiei în 1824-1826, menționa: „Am ferma convingere că pentru a cârmui în liniște provinciile cucerite, trebuie să le identifiți cu statul cuceritor, căci altfel ele vor slăbi puterea. Aici nu mai am nevoie de argumente. Marii cuceritori – Friedrich, Ecaterina, Napoleon – procedau la fel [...] Nu numai Basarabia, dar și Principatele Dunărene cu timpul sau se vor încorpora în statul rusesc sau își vor lega soarta lor de soarta imperiului, trăind sub al lui scut ocrotitor.“

În componența Consiliului Suprem au fost incluși încă doi membri permanenți din partea guvernului rus. În consecință, boierii moldoveni au pierdut votul preponderent în luarea deciziilor. În 1820 împuternicitul plenipotențiar al împăratului, A. Bahmetiev, care exercita funcția de președinte al Consiliului Suprem, a obținut dreptul de veto asupra deciziilor în toate problemele, cu excepția celor judiciare.

³² A.N.R.M., Fond 4, inv.1, d. 80, f. 3; I. Varta, *Politica țaristă de deznationalizare și asimilare și rezistența românilor basarabeni*, Magazin Istoric, număr special, 2007, p.21.

³³ N. Ciachir, *op. cit.*, p. 31.

Administrația lui Bahmetiev, ca și cea a lui Harting, fusese afectată de vicciile corupției și delapidărilor. I. Loghinov, un înalt funcționar rus, îi comunica guvernatorului general al Novorossiei și Basarabiei impresiile despre realitățile sumbre din ținut: „Basarabia a fost o provincie nenorocită, lăsată pradă jafului întregii bande oribile aduse de Bahmetiev din Camenița, adevăratele lepădături din Podolia. Un om așa de slab ca Bahmetiev a devenit aproape un complice criminal al nevestei lui și al tuturor acelor, cu care dânsul a înmâcsit orașul Chișinău și tribunalele guvernământului său“.

În 1812-1828, Basarabia a dispus de un statut cvasiautonom, în cadrul căruia autoritățile țariste au acceptat utilizarea legislației populației autohtone, completată, în anumite domenii, cu cea rusească. În diverse sfere ale vieții publice, alături de limba rusă, era utilizată și limba română. În organele de conducere ale administrației locale – centrale și ținutale –, reprezentanții boierilor locali au deținut, o anumită perioadă, chiar o relativă majoritate față de cei de etnie rusă. Sankt Petersburgul era dispus să tolereze o atare stare a lucrurilor, pentru a exclude manifestarea animozităților din partea populației românești din ținut.

Treptat, autoritățile rusești tind să lichideze acea autonomie limitată, acordată de împărat la 1818. Tot mai frecvent erau demiși din posturile de ispravnici boierii autohtoni, iar în locul acestora erau numiți ofițeri ruși. Guvernatorul general al Novorossiei și Basarabiei, Voronțov, a suprimat, în 1825, funcțiile judecătorești ale Înalțului Sfat ³⁴.

Românii basarabeni, în viziunea unor înalți demnitari ruși, cărora le-a fost încredințată misiunea de a elabora legile ce erau aplicate în provincia proaspăt anexată, urma să se obișnuiască treptat cu noile realități. În afară de aceasta, Basarabia trebuia să servească drept model atractiv de bună guvernare și prosperitate pentru popoarele creștine din sud-estul Europei, inclusiv, pentru românii din dreapta Prutului, cărora le era rezervat același destin în proiectele rusești de anexare și deznaționalizare.

La 28 februarie 1828, printr-un ucaz al țarului Nicolae I, a fost anulat *Așezământul* de la 1818 și promulgat unul nou, care a fost elaborat fără concursul boierilor locali. Prin noua lege, autonomia Basarabiei era suprimată. S-au introdus instituțiile guberniale ruse și sistemul imperial de impozite, cu subordonarea tuturor instanțelor județene organelor administrației centrale. Limba română era exclusă în ținerea registrelor în toate instituțiile regionale. ³⁵

În locul Consiliului Suprem a fost instituit un Consiliu Provincial, membrii săi fiind numiți de guvernator. Atribuțiile acestui organism se rezumau la elaborarea unor rapoarte informative, referitoare la chestiunile de ordin economic.

Noul *Așezământ* extindea acțiunea directă a legilor rusești asupra Basarabiei și limita, în mod evident, sfera de influență a legislației locale. Tribunalele au fost reorganizate după calapodul rusc. În funcțiile de judecători, tot mai frecvent erau numiți ruși, care acordau preferință codului civil rus. Limba oficială

³⁴ I. Nistor, *op. cit.*, 1991, p. 188—189; A. Boldur, *Autonomia Basarabiei...*, p.81-86.

³⁵ Leon Casso, *op. cit.*, p.226; A. Boldur, *Autonomia Basarabiei...*, p. 87-97.

în ținut a devenit rusa, româna urmând a fi utilizată doar „în caz de necesitate.” În conformitate cu noua lege, căpitani și ispravnicii în județe au fost înlocuiți cu funcționari ruși.³⁶

Ultimele rămășițe ale particularităților naționale în viața social-politică a Basarabiei au fost anulate la 1873, odată cu transformarea regiunii într-o simplă gubernie a Imperiului Rus.

Odată cu pierderea acestei pârgii importante de către partida națională boierească, și rezistența față de politicile de deznaționalizare și rusificare, pentru perioada imediat următoare, nu va mai înregistra manifestări temerare și de rezonanță, ca în anii precedenți. Cu toate acestea, elementul majoritar românesc rezistă și în continuare, cu un anumit succes, unor atare politici. Aceasta se explică, în particular, și unei atitudini rezervate, uneori, chiar ostile ale anumitor categorii sociale față de autoritățile imperiale ruse de ocupație. În acest sens, se evidențiau boierii, cu sentimente naționale. Fiodor Vighel, vice-guvernatorul Basarabiei, menționa, pe la 1823, reticența consecventă a majorității covârșitoare a nobilimii basarabene față de tot ce era rusec: „Nimeni din ei nu știa rusește și n-a avut curiozitatea să vadă Moscova sau Petersburgul; din vorbă cu dânsii se putea observa că ei considerau nordul nostru ca o țară sălbatică. În schimb, mulți din ei se duceau la Viena.” Tot Vighel, menționa, în alt context despre atracția și simpatia tinerilor români pentru Paris³⁷ Dar și reprezentanți ai altor categorii sociale au demonstrat aceiași reticență față de elementele noi, de proveniență străină, implantate de regimul imperial, inclusiv, față de limba rusă. Douăzeci de ani mai târziu, marele scriitor polonez de origine lituaniană Iosef Kraszewski, care vizitase Basarabia și Chișinăul, în 1843, menționa că „limba dominantă pe străzi este limba moldovenească, adică cea românească.” În ciuda promovării consecutive a unei politici de colonizare a ținutului cu populație alogenă, Basarabia, chiar și capitala acesteia, își conservase, în mare parte, esența românească și pentru perioada ulterioară. Scriitorul rus Vsevolod Garșin, fiind în trecere prin Chișinău, în 1877, cu ocazia războiului ruso-româno-turc din anii 1877-1878, constata că orașul principal al guberniei continua să-și mențină caracterul predominant românesc: „Chișinăul este un oraș care nu are nimic rusec. Pe străzi nu se aude niciodată vorbindu-se rusește, ci numai în yiddish și moldovenește.” Trebuie să recunoaștem, că cea mai consecventă parte a populației românești din ținut care a reușit să-și conserve identitatea proprie, tradițiile, obiceiurile, limba română, credința nealterată, a fost cea aflată în spațiul rural.

O componentă a politicii sociale promovate de țarism a constituit-o colonizarea Basarabiei cu populație alogenă. Se urmăreau crearea unui suport social al țarismului în ținut, prin coloniști, și diminuarea elementului autohton. La câțiva ani după anexare, populația românească a provinciei era majoritară. Recensământul de la 1817 atesta 86% de etnici români. În urma masivei colonizări, ponderea românilor a înregistrat o continuă scădere, pentru ca, în

³⁶ A. Boldur, *Autonomia Basarabiei...*, p.91-97.

³⁷ F.F.Vighel, *Zapiski*, Munchen, 2005, p. 271.

anii 50 ai sec. al XIX-lea să ajungă la cifra de 51,40%, înregistrând, către 1867, o nesemnificativă creștere(51,5%) .³⁸

Colonizarea Basarabiei cu reprezentanți ai diferitor etnii alogene a avut un impact extrem de negativ asupra destinului acestui ținut, ale cărui efecte le resimțim până în prezent. S-au urmărit și s-au realizat dispersarea și diminuarea ponderii populației românești în raport cu cea străină, aceasta constituind una dintre cele mai eficiente pârgii de deznaționalizare și rusificare a românilor basarabeni. Procesul a afectat cel mai mult orașele, partea de nord și de sud a ținutului. La mijlocul secolului al XIX-lea, într-un șir de orașe ale Basarabiei românii deveniseră o minoritate. La mijlocul anilor 50 ai aceluiași secol, în or. Chișinău românii alcătuiau doar 29,93%.³⁹ Această tendință a continuat în mod amenințător să se amplifice și în perioada ce a urmat.

În nordul provinciei avea loc o colonizare necontrolată de autorități cu populație ruteană din guberniile rusești de peste Nistru. Românii basarabeni se vedeau nevoiți să-și părăsească vetrele strămoșești și să-și caute refugiu în zona centrală și sudică a provinciei, fondând aici noi localități rurale. În prezent, doar denumirile unor localități din nordul Basarabiei mai constituie o mărturie despre originea și trecutul lor românesc.

Sudul Basarabiei a fost supus unei colonizări masive cu populație străină, chiar în primii ani de ocupație țaristă. Aceste practici au fost inițiate de către ruși încă în timpul campaniilor lor militare la Dunărea de Jos din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, când au fost aduși aici primii coloniști bulgari și găgăuzi. În toiul războiului ruso-turc de la 1806-1812, au fost strămutați tătarii din Bugeac în Crimeea și pe litoralul nordic al Mării Negre. De altfel, încă în 1770, în toiul războiului ruso-turc din anii 1768-1774, generalul Panin a dispus strămutarea forțată a circa 10.000 de tătari nogaici din Bugeac în Crimeea și Cuban.⁴⁰ După începerea războiului ruso-turc din anii 1806-1812, câteva mii de tătari nogaici s-au retras la sud de Dunăre, în Dobrogea, pentru a evita destinul pe care l-au avut cosângenii lor, deportați de autoritățile militare ruse în Crimeea și Cuban. În anii 1808-1809 ducele de Rishelieu, care era guvernatorul Novorosiei, a dispus transferarea restului populației nogaice din Basarabia(ultimii 5.000 de oameni) în Crimeea.⁴¹ Teritoriul rămas pustiu a fost trecut în proprietatea statului rus. În loc să împartă acest pământ moldovenilor, stăpânii reali ai ținutului, care sufereau din cauza insuficienței de terenuri agricole, autoritățile țariste au operat transferări masive de populație străină aici.

Pentru a stimula aflusul de noi coloniști, administrația rusă le garanta celor sosiți numeroase privilegii: scutirea de impozite și alte prestații pentru o perioadă de zece ani, acordarea unor imense loturi de pământ (între 10 și 60

³⁸ V.M.Kabuzan, *Народонаселение Бессарабской области и левобережных районов Приднестровья*, Chișinău, 1974, p.54-56.

³⁹ V. M. Kabuzan, *op. cit.*, p. 124.

⁴⁰ П. Н. Батюшков, *op. cit.*, p.136.

⁴¹ Ibidem.

de desetine; o desetină însemna 1,09 ha), a unor credite avantajoase pe termen lung, scutirea de încartiruire și de serviciu militar pentru o perioadă de 50 de ani (etnicilor germani – pentru totdeauna), autonomie religioasă și culturală etc.

În 1811, Mihail Kutuzov, comandantul șef al armatei ruse dislocate în Principatele Române, prin intermediul unor oferte tentante, căuta să stimuleze un aflus de populație de la sud de Dunăre în Principatele Române: „Din momentul strămutării pe malul stâng al Dunării – declara el –, toți trăitorii vor profita de înlesnirile prescrise; îi asigur de asemenea că nu vor depinde de Divanurile Principatelor din partea locului, ci vor constitui o osebă obște de coloniști strămutați, rămânând cu desăvârșire la discreția unor epitropi ai coloniștilor din numărul ofițerilor ruși, fără nici un amestec din partea ispravnicilor de zemstvă“.

Colonizarea Basarabiei cu populație bulgară și găgăuză s-a amplificat în perioada războiului ruso-turc din 1828-1829 și după terminarea acestuia. Instalarea primului val al etnicilor germani a avut loc în anii 1814-1815, în baza decretului imperial de la 22 ianuarie 1814,⁴² lor acordându-li-se câte 60 de desetine pentru fiecare familie.⁴³ Ei au venit aici din Ducatul Varșovia și din statele germane Bayern (Bavaria) și Württemberg. La mijlocul secolului al XIX-lea numărul lor atinsese cifra de 40.000 de persoane.

Din Ducatul Varșovia și din alte gubernii rusești a fost transferată în Basarabia și o populație evreiască, care căuta să se salveze de persecuțiile administrației țariste. S-a așezat îndeosebi, în orașe. Au fost înființate și 16 colonii agricole evreiești. Experiența însă a eșuat în scurt timp.

După lichidarea Secei Zaporojene de pe Nipru, unii cazaci își găsiseră refugiul în Dobrogea. După 1812, țarismul a contribuit la fixarea acestora în sudul Basarabiei. Din Podolia și Pocuția veneau rutenii (ucrainenii). Ei s-au stabilit îndeosebi în județul Hotin. Primele colonizări cu populație ruteană ale Hotinului s-au produs după transformarea acestuia în raia turcească (1715). Cu toate acestea, recensământul rusesc din 1817 a înregistrat populația românească din județ ca fiind încă în majoritate absolută.

Cel mai mare număr de coloniști străini venea însă din guberniile rusești. Soseau pe două căi: organizat și spontan. Rușii veniți în Basarabia în mod organizat erau așezați, de regulă, pe imensele domenii obținute de înalți demnitari țariști, în special, în sudul provinciei, care ducea o lipsă acută de brațe de muncă. Conte Al. Benkendorf, spre exemplu, obținuse 28.000 desetine de pământ, contele I. Kankrin – 28.000, generalul I. Sabaneev – 10.000 de desetine etc.⁴⁴

Unii dintre iobagii aduși în Basarabia în mod organizat erau improprietăți din contul domeniilor statului. Aceștia primeau câte un lot de 30 desetine de pământ și erau scutiți de impozite pe trei ani, de serviciul militar și de încartiruire. O decizie a Consiliului de Miniștri din 1826, privind strămutarea țăranilor ruși

⁴² Полное собрание законов Российской империи, Санкт-Петербург, 1830, том XXXII, p.734

⁴³ N. Ciachir, op. cit., p.32.

⁴⁴ Demir Dragnev, Ion Varta, *Istoria Românilor. Epoca Moderna*, Chișinău, 2000, Ed. Civitas, p. 109.

în Basarabia, anunța că „răposatul împărat a binevoit să întărească, la 15 februarie 1824, hotărârea Ministerului de Finanțe de a aduce la îndeplinire propunerea rezidentului imperial în Basarabia, contele Voronțov, privind strămutarea în acea provincie, pentru început a 20.000, de țărani de stat ruși.”

Conform planului, se arăta în document, „strămutarea în Basarabia” era permisă din guberniile Cernigov, Poltava, Oriol, Kursk, Kaluga, Tula și Reazan. „În 1825, ministrul de Finanțe a dat indicații acestor gubernii ca șefii locali să adune informații privitoare la țăranii de stat cu puțin pământ care doresc, în baza acestui regulament, să se strămute în Basarabia.”

A existat și o imigrație neorganizată a șerbilor ruși. Aceștia fugeau de pe domeniile boierești, spre a se salva de regimul inuman la care erau supuși sau de serviciul militar ce dura 25 de ani. Printre transfugi existau și dezertori din armata țaristă. Între 1834 și 1854 au fost prinse și trimise înapoi în Rusia vreo 48.000 de persoane. Cu toate acestea, imigrările spontane n-au putut fi stopate. Autoritățile țariste au fost nevoite, în cele din urmă, să se resemneze.

În pofida colonizărilor masive cu populație alogenă, politica țarismului n-a avut efectul scontat. După un secol de ocupație străină, Basarabia continua să rămână preponderent românească, cu toate că ponderea băștinașilor se micșorase aproape de două ori.

Raptul de la 1812 a condus la izolarea Moldovei dintre Prut și Nistru de restul spațiului românesc. Au fost afectate, în mod special, legăturile economice tradiționale cu alte ținuturi ale Principatului Moldovei, situate în dreapta Prutului. Au fost sistate, pentru o anumită perioadă, și relațiile comerciale cu Austria și Imperiul Otoman. În același timp, până pe la 1830, au fost menținute posturile vamale la Nistru, care stânjeneau relațiile comerciale cu guberniile rusești.

Abia din 1818 s-a permis exportul grâului din Basarabia, dar numai printr-un singur punct vamal, cel de la Ovidiopol. Stagnarea care afectase comerțul provinciei a fost depășită treptat, în urma insistențelor solicitări din partea negustorilor basarabeni, care au obținut, în cele din urmă, restabilirea vechilor legături comerciale. Celelalte ramuri ale economiei ținutului erau gestionate la fel de neinspirat de către noile autorități. Istoricul Leon Casso, în lucrarea sa de referință *Rusia și bazinul dunărean*, menționa: „Călătorii ruși care străbătuseră [Basarabia] la sfârșitul anilor '20 [ai secolului al XIX-lea] și care o cunoscuseră mai înainte susțineau că Basarabia era mult mai prosperă pe timpul domnitorilor români, decât după 15 ani de oblăduire a acestei regiuni sub sceptrul rus.”⁴⁵

Istoricii sovietici au vehiculat frecvent teza conform căreia economia Basarabiei ar fi cunoscut sub administrația țaristă o adevărată înflorire. Este adevărat că lucrurile au evoluat după ce fusese depășită criza economică, provocată de raptul de la 1812. Acei istorici însă nu au căutat să urmărească aceste evoluții în comparație cu cele din guberniile rusești învecinate, care obținuseră performanțe mult mai bune decât Basarabia. În cei peste 100 de ani de stăpânire țaristă, pro-

⁴⁵ L. Casso, *op. cit.*, p. 222-223.

vincia dintre Prut și Nistru a rămas doar un appendice agrar al Imperiului Rus, cu o economie rudimentară, patriarhală.⁴⁶

Cea mai gravă izolare în care s-au pomenit românii basarabeni a fost cea de ordin cultural, spiritual. Ea nu le-a permis să participe în mod firesc și nestingherit la un șir întreg de procese extrem de importante pentru ființa neamului românesc: constituirea limbii literare române, înlocuirea alfabetului chirilic cu cel latin, dezvoltarea unei literaturi viguroase, devenită ulterior clasică etc. În aceste circumstanțe vitrege, basarabenii și-au conservat nivelul cultural pe care-l atinseseră până în anul 1812.

Valorile naționale pe care și le dobândiseră până în momentul rășluirii teritoriale a Moldovei au fost în permanență periclitate de politica țaristă de deznaționalizare și rusificare. Jertfe ale acestei politici antiumane au fost zeci de popoare mici, în special, din Siberia, încorporate cu forța în componența Imperiului Rus. Același destin i-a fost rezervat și neamului românesc din Basarabia. Protestul față de instaurarea administrației țariste cu politica ei rusificatoare și-a găsit expresie și în refugierile masive ale populației moldovenești în dreapta Prutului. În primii ani de ocupație rusă, peste 5.000 de familii de români au părăsit Basarabia. Numărul lor este impresionant, dacă luăm în considerație faptul că în acel moment aici locuiau vreo 43.000 de familii⁴⁷.

Zona de codru din ținuturile Fălești, Lăpușna, Orhei, Soroca, cu un procent mare de populație răzeșească, a constituit principalul izvor al acestui exod. Printre cei care părăseau Basarabia erau reprezentanți ai clerului, ai nobilimii, dar grosul suvoiului de refugiați îl dădeau țăranii moldoveni. Migrația masivă a populației românești din Basarabia a fost declanșată, în principal, de teama țăranului moldovean de eventuala introducere a șerbiei în provincia ocupată. Unii boieri, prin povestirile lor despre starea de sclav a țăranului rus, despre birurile și impozitele extraordinar de apăsătoare la care era supus au contribuit la amplificarea exodului⁴⁸. În viziunea istoricului rus P. Batiuşkov, vinovați de declanșarea acestui exod erau, nici mai mult, nici mai puțin, „trădătorii moldovalahi, care s-au răspândit, în număr mare în această țară (Basarabia-n.n.) și polonezii, ce au descins din gubernia Podolia, au alarmat toată lumea cu zvonuri, conform cărora, toată populația contribuabilă urma să fie trecută într-o dependență personală față de boierii pe pământul cărora erau stabiliți, după modelul țăranilor șerbi ai moșierilor ruși”⁴⁹.

Este adevărat că țăranii basarabeni se informau adeseori chiar de la fugarii din Imperiul Rus, care le relatau despre grelele condiții de trai ale iobagilor: „Ei, țăranii basarabeni – scrie Casso – își încărcau în grabă lucrurile lor de gospodărie în căruțe și se îndreptau spre Prut, ca să treacă pe malul drept, spre a rămâne sub suveranitatea strălucitei Porți”⁵⁰.

⁴⁶ I.Varta, *Politica țaristă de deznaționalizare...*, p.23.

⁴⁷ *Zapiski Bessarabskogo statisteskogo komiteta*, Tom. III, 1868, p.114—115.

⁴⁸ *Istoria Basarabiei*, Coord. I. Scurtu, București, 1994, p. 48.

⁴⁹ П.Н.Батюшков, *op. cit.*, 136.

⁵⁰ Leon Casso, *op cit.*, p. 299.

Abandonarea Basarabiei de către miile de români mai era dictată și de maltrătarile și umilințele la care erau supuși din partea autorităților țariste. Populația din târgurile și localitățile rurale era asuprită de cazacii și soldații ruși încartiruiți pe la casele băștinașilor. Poliția rusă avea un comportament discriminatoriu față de românii din târgurile basarabene⁵¹.

Documentele timpului înregistrează multe mărturii privind fuga peste Prut a românilor basarabeni. În iunie 1813 locuitorii din trei sate – Călinești, Hotești și Drojineni (în total 56 de persoane) – au abandonat toate bunurile lor din Basarabia, găsindu-și refugiu pe malul drept al Prutului. Fiind anchemati, ei au mărturisit în mod unanim, sub jurământ, că au fost determinați să se refugieze în Moldova din cauza purtării proaste și vexațiunilor din partea cazacilor pe care-i găzduiau⁵².

Acest caz neobișnuit a fost prezentat cancelarului P. Rumeanțev și împăratului Alexandru I. Cu aplanarea incidentului au fost însărcinați consulul general rus la Iași, Alexandru Pini, agentul diplomatic rus la Constantinopol, Alexei Italinski, și guvernatorul Basarabiei, Ivan Harting. Cu toate presiunile exercitate asupra principelui Moldovei Scarlat Callimachi de către cei de la Sankt Petersburg, domnitorul a refuzat, în mod ostentativ, să-i extrădeze pe fugarii basarabeni, aceștia rămânând pentru totdeauna în Moldova din dreapta Prutului. Protopopul Teodor Maleavinschi raporta, la 9 noiembrie 1812, mitropolitului Basarabiei Gavriil Bănulescu-Bodoni că locuitorii satului Șaba din ținutul Cetatea Albă au trecut aproape toți Prutul. În localitate au rămas doar vreo trei-patru familii⁵³.

Într-un mod aproape similar au procedat locuitorii satului Toporu, din ținutul Lăpușna, care, împreună cu preoții bisericii din localitate „au fugit peste Prut, biserica [din sat] rămânând pustie cu toate podoabele ei⁵⁴”. Într-un alt document, citim că „preoții care au slujit la vechea biserică din satul Toporu, trecând peste Prut, au luat și antimisul [obiect de cult fără de care nu se poate oficia Sf. Liturghie] cu ei⁵⁵”. Protopopul Lăpușnei, Ioan Dimitriu, comunica în luna mai 1814 mitropolitului Gavriil că în această localitate „veniseră, între timp, alți oameni, dintre care cei mai mulți sunt ruși”, iar preot fusese hirotonisit un rus din gubernia Kievului, care „știa a citi, a scrie și a cînta doar în limba rusă⁵⁶”.

Exodul populației românești din Basarabia alarma autoritățile țariste. El dăuna imaginii țarismului în ochii popoarelor balcanice și, deci, putea avea repercusiuni dintre cele mai nedorite asupra intereselor rusești în această zonă. Pentru a stăvili migrația a fost fortificat hotarul pe Prut. Cu toate acestea, exodul

⁵¹ Patrimoniul, nr. 3, 1991, p. 15.

⁵² I. Varta, *Contribuții documentare la istoria Basarabiei* // »Revista de istorie a Moldovei», nr. 2, 1992, p. 62—63.

⁵³ Ștefan Ciobanu, *Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusă*, Chișinău, 1992, p. 10.

⁵⁴ Arhivele Basarabiei, nr. 2, 1935, p. 117.

⁵⁵ Ibidem, nr. 1, 1935, p. 24.

⁵⁶ Ibidem, nr. 2, 1935, p. 117.

n-a putut fi curmat. Autoritățile rusești, îngrijorate de fuga basarabenilor la frații de dincolo, au recurs și la minciună, declarând „Moldova contaminată de ciumă și interzicând trecerea Prutului sub pedeapsa cu moartea”⁵⁷.

Mari eforturi pentru stoparea mișcării de populație a depus și mitropolitul G. Bănulescu-Bodoni. La sfârșitul anului 1812 el a trimis o circulară tuturor parohiilor din eparhie, prin intermediul căreia ruga clerul și „toți pravoslavnicii creștini”, ca ei să nu creadă că în Basarabia va fi introdusă iobăgia, „că din înalta împărătească milostivire, aveți o cârmuire din nația voastră și în limba voastră”⁵⁸.

În corespondența sa cu marii demnitari din Sankt Petersburg, G. Bănulescu-Bodoni stăruia să nu fie „batjocoriți și înjosiți moldovenii”. El preciza că „în timpurile grele, când franțujii erau în centrul Rusiei, turcii la Dunăre și Prut, cu puterea armelor nu se putea opri emigrarea, căci, prin tratatul cu Poarta, locuitorii erau liberi să treacă unde vor.” Reușise să-i convingă personal pe boieri și, prin predici și circulare, pe săteni, să nu emigreze, promițându-le că vor fi „fericiți sub stăpânirea rusească”⁵⁹.

Promisiunile mitropolitului Gavriil veneau însă în contradicție cu realitatea necruțătoare. Populația rămasă în Basarabia se confruntase chiar din primii ani cu umilințe și abuzuri de tot felul. Mărturie stau nenumăratele documente ale vremii. Locuitorii mai multor sate din ținuturile Orhei și Hotărniceni au adresat în repetate rânduri plângeri împotriva comportamentului brutal al Regimentului de Infanterie Ohotsk, care fusese încartiruit în aceste sate. Iată ce scriau mazilii satului Bujor, ținutul Orhei: „Adecă noi toți oamenii din satul Bujor la carile mai gios ne vom iscăli cu lacrimi jeluim către cinstita sărdărie la care lucru au început a și face multă și gre supărare în satul nostru de către oscile rusești carile de multă vreme ținem moscali șăzetori și trecători am stătut totdeauna cu mic și mare, iar acum acești ce au vânit moscali de gios și vreu să ne scoată din case carele multe cer ce nu se află nu numai la un om sau la doi, ce în tot satul fac mare bajocore și săracii nu mai pot de a-i ține cum că ne cer câte 10 sânni pe toată ziua și cai și o sanie cu boi, cer poștă cu săptămâna”⁶⁰. Sătenii obijduiți relatau că, la rugămintea lor, căpitanul de mazili a încercat să le ia apărarea, însă ofițerul rus l-a insultat, „chiar și pe vornicul au vrut să-l bată.” Căpitanul a fost apoi arestat doar pentru faptul „că i-au zis să nu facă alte bajocori”⁶¹.

Protestele țăranilor basarabeni au trezit îngrijorarea autorităților țariste din ținut. Au fost nevoite să întrebe pe țărani ce fel de administrare le-ar fi pe plac. Semnificativ este răspunsul țăranilor din satele Malinți, Clișcăuți și Zarojani, din ținutul Hotin, din anul 1815: „Toți ingenunchem cu fimei și cu copii și cu lacrimi ne rugăm ca să se îndure de noi săracii și să ne miluiască cu strămoșeștele noastre obiceiuri și să ne mântuim de asuprire care tragem necontenit. Oi, că mare

⁵⁷ Leon Casso, *op. cit.*, p. 204.

⁵⁸ Ștefan Ciobanu, *Cultura românească...*, p. 11.

⁵⁹ P. Cazacu, *Moldova dintre Prut și Nistru (1812—1918)*, Chișinău, 1992, p. 169—170.

⁶⁰ Ștefan Ciobanu, *Cultura românească...*, p. 12.

⁶¹ *Ibidem*.

pomană va face cu noi săracii care nu avem nicio facere, cum și pentru pârcălabi ruși și ocolăși ruși ne rugăm ca să nu ni se mai rânduiască că tare ne necăjim și ne osândim și la aceasta să fie tot boieri moldoveni de a noștri cu cari suntem deprinși să ne înțelegem în vorbă la nevoile noastre și sântem mulțumiți și așa am putea trăi precum nădăjduim⁶².

Nobilimea basarabeană de viță românească de asemenea s-a împotrivit tentativelor de rusificare întreprinse de noul guvernator al Basarabiei, generalul Harting. Acesta elaborase un nou proiect de administrare civilă a Basarabiei, prin care se extindea legislația țaristă și în teritoriul dintre Prut și Nistru. Moldovenii i-au solicitat apărarea mitropolitului G. Bănulescu-Bodoni: „Privește – îl implorau ei – cu ochi compătitori numai câte obiceiuri încalcă și nimicește poliția din Chișinău, numai câte legiuri, străine nouă sunt născocite, asupriți fiind prin ele locuitorii, și cât de mult e jignit zilnic poporul de aici”⁶³.

Prin intermediul mitropolitului, boierii moldoveni au expediat trei cereri împăratului Alexandru I, Consiliului de Miniștri și Consiliului de Stat. În cererea către țar se menționa, între altele: „Dă-ne nouă ocârmuitor civil pentru această provincie din moldoveni băștinași, un bărbat căruia i-ar fi cunoscute familiile nobile [boierești] locale, obiceiurile și legile noastre și a[le] țărilor megieșe cu noi, fiindcă neavând acuma un așa ocârmuitor, din zi în zi vom fi înstrăinați de obiceiurile noastre”⁶⁴.

Guvernul de la Sankt Petersburg l-a trimis în Basarabia pe Pavel Svinin, funcționar la Ministerul Afacerilor Externe, pentru a examina situația ce provocase protestele boierilor români. Inspecția executată de P. Svinin a durat șapte luni⁶⁵.

În final, el a elaborat un raport în care s-a văzut nevoit să constate că protestele boierilor împotriva introducerii legislației rusești în ținut sânt justificate și că „poporul [din Basarabia] are legi bune, care favorizează prosperarea societății și au la baza lor obiceiurile și drepturile locale”⁶⁶.

Riposta intransigentă a boierimii locale la nelegiuirile la care recusesse administrația rusă din Basarabia, despre care Svinin a informat autoritățile centrale, cât și amploarea exodului populației românești din aceste locuri au impus Sankt Petersburgului să întreprindă noi măsuri menite să curme acest exod. Rescriptul adresat la 1 aprilie 1816 de împăratul Alexandru I mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni urmărea stoparea acestei deplasări masive de populație. Monarhul rus constata, „cu adâncă mîhnire” că scopurile sale nu au fost atinse și că „neorânduilele”, mai ales de la un timp, s-au extins, „până la

⁶² Ibidem, p. 14.

⁶³ A. Stadnițchi, *Gavriil Bănulescu-Bodoni, ekzarh moldo-vlahiiskii (1808—1812 gg.) i Mitropolit Chișiniiovskii (1813—1821 gg.)*, Kișinev, 1894, p. 282—284.

⁶⁴ Șt. Ciobanu, *Cultura românească...*, p. 17.

⁶⁵ Arhiva politicii externe a Imperiului rus (APEIR), *F. Cancelaria*, inv. I. D. 5333, ff. 81—83.

⁶⁶ P. Svinin, *Описание Бессарабской области*, în „Записки Одесского общества истории и древностей”, Odessa, 1867, Tom 6, p. 223.

cea mai mare treaptă, încît multe nevinovate familii a[le] liniștiților locuitori, lăsându-și lăcașurile sale, își capătă scăpare peste hotare.“

Alexandru I recunoștea că au fost comise un șir de nedreptăți și se obliga să aplice noi măsuri pentru „ca răutatea cea făcută să se șteargă.“ În acest scop, a decis să trimită în Basarabia un funcționar împărătesc cu împuterniciri speciale din partea sa.

Împăratul se obliga să ofere acestei țări o cărmuire politică „potrivită cu năravurile, obiceiurile și legiurile ei“. Toate stările sociale aveau, în viziunea sa, un drept egal în virtutea căruia „asupra acestei Moșteniri a strămoșilor săi: Tagma Duhovnicească, Boierească, Neguțitorească și norodul să cade să câștige deplină apărare și ocrotire în noua Obrazovanie [structură], liniștitului lucrătoriu de pământ, cum și aleșverişurilor [mersul bun al afacerilor] și neguțitorilor să va da cea deplină ocrotire.“

Pentru a informa mai bine populația despre intențiile sale, Alexandru I îl împuternicește pe mitropolitul Gavriil să traducă cele comunicate în „limba Nației“ și, prin intermediul bisericilor, să fie comunicate tuturor păstoriților ca să știe toți că „ochiul Meu cel iubitoriu de fii asupra lor priveghează și eu am purtare de grijă, pentru ca ei să fie fericiți“⁶⁷.

Nici promisiunile împăratului și nici sancționarea de către acesta, la 29 aprilie 1818, cu ocazia vizitei sale la Chișinău, a noului act legislativ *Așezămîntul constituirii regiunii Basarabia*, care consfințea autonomia ciuntită a provinciei românești, n-au putut curma trecerea populației moldovenești din Basarabia în dreapta Prutului. Basarabeni continuau să nu aibă încredere în promisiunile propagandistice țariste.

Migrările au continuat și în deceniul trei al secolului al XIX-lea. O confirmă indicațiile guvernatorului general al Novorossiei și Basarabiei, Mihail Voronțov, adresate, la 4 mai 1833, viceguvernatorului Basarabiei, Ivan Climșa, privind difuzarea informației despre măsurile de pedepsire pentru cei care treceau clandestin hotarul de pe Prut. Poliția și parohiile eparhiei erau organele prin intermediul cărora aceste sancțiuni urma a fi aduse la cunoștința tuturor locuitorilor provinciei. Arhiepiscopul Dimitrie Sulima era obligat să difuzeze 896 de proclamații cu informația respectivă în toate parohiile, iar preoții, la rîndul lor, în zilele de duminică să le citească tuturor enoriașilor⁶⁸.

Lupta pentru menținerea limbii române în justiție, administrație, biserică, școală constituia principala formă de manifestare a mișcării naționale a românilor basarabeni.

În administrația provinciei funcționarii de origine română erau limitați în atribuțiuni și, apoi, treptat, concediați. Concomitent era scoasă din cancelarie și limba română, pentru ca la 1833 ea să fie înlăturată ca limbă oficială din toate instituțiile, cu excepția bisericii, unde s-a menținut încă mult timp⁶⁹. Pentru a

⁶⁷ A.Stadnițchi, *op. cit.*, p.289.

⁶⁸ ANRM, F. 208, inv. 2, D. 863, ff. 1;5.

⁶⁹ Șt. Ciobanu, *Cultura românească*.. p. 20.

neutraliza rezistența clerului autohton erau efectuate dese epurări ale acestuia. Preoții băștinași erau înlocuiți cu slujitori ai cultului aduși din guberniile rusești. Aceștia se confruntau cu animozitatea enoriașilor autohtoni și cu absenteismul de la oficierea serviciului divin.

O împotrivire fermă întâmpinau tentativele de rusificare a școlii românești din ținut. La sfârșitul anului 1831 consfătuirea învățătorilor din județul Hotin s-a pronunțat împotriva instruirii copiilor în limba rusă. La capătul acelor ani '30 s-au întetit demersurile boierimii autohtone în favoarea extinderii și perfecționării predării limbii române în instituțiile de învățământ de toate nivelurile.

În 1841 nobilimea basarabeană a formulat noi revendicări în favoarea asigurării procesului instructiv cu manuale în limba română și a angajării în fiecare școală județeană a profesorilor de limba română. Se cerea editarea unui număr suficient de manuale în limba română sau comandarea lor în Moldova de peste Prut ori în Țara Românească⁷⁰. Țăranii basarabeni, la fel, au cerut școli cu predarea în limba maternă. Autoritățile țariste s-au văzut nevoite să țină cont, cel puțin parțial, de aceste cerințe.

În toamna anului 1842 a fost aprobată predarea limbii române în școlile din orașele Chișinău, Bălți și Hotin. Dar acest compromis a fost acceptat doar pentru o anumită perioadă. La începutul anilor '60 au fost anulate fondurile alocate pentru achitarea salariilor profesorilor de limbă română în școlile județene. Ulterior, au fost lichidate și posturile de profesor de limba română.⁷¹

Înfrângerea Rusiei în Războiul Crimeii (1853-1856) a facilitat repunerea pe tapet a problemei Basarabiei. Marea Britanie și Austria erau dispuse să impună Sankt Petersburgului retrocedarea Basarabiei Principatului Moldovei. Napoleon al III-lea s-a opus, însă, din interese geopolitice franceze. Intenția diplomaților englezi și austrieci de a vedea Rusia răpusă și grav umilită nu coincidea cu strategiile de perspectivă ale celui de-al Doilea Imperiu. Napoleon al III-lea nu accepta o diminuare semnificativă a influenței rusești la Dunăre în beneficiul Austriei și Angliei, care puteau, în felul acesta, să-și consolideze pozițiile în regiune. Franța conta pe concursul Rusiei în viitorul război împotriva Austriei. La Congresul de Pace de la Paris din februarie-martie 1856, diplomația franceză a reușit să anihileze planul comun austro-englez de eliminare a influenței rusești la Dunărea de Jos și să impună varianta sa de compromis. Aceasta prevedea retrocedarea de către Imperiul Rus doar a trei județe din sudul Basarabiei: Cahul, Bolgrad, Ismail, cu o suprafață de 10.200 verste pătrate și cu o populație de 127.330 oameni. Retrocedarea celor trei județe către Principatul Moldova (1857) și, în special, Unirea celor două Țări Române (1859) au avut o influență enormă asupra spiritului românilor basarabeni⁷². Aceste evenimente au inspirat încredere nobilimii basarabene în reușita suprimării nelegiuirii ce fusese comisă în 1812.

⁷⁰ P. Cazacu, *op. cit.*, p. 190—191; Șt. Ciobanu, *Cultura românească...*, p. 138.

⁷¹ P. Cazacu, *op. cit.*, p. 191.

⁷² Șt. Ciobanu, *Basarabia. Populația, istoria, cultura*, Chișinău, 1992, p.58.

Înfrângerea Imperiului Rus în Războiul Crimeii și răscoala antițaristă din Polonia (1863), ce agravaseră situația externă și internă a Rusiei, erau considerate de fruntașii basarabeni un moment favorabil pentru realizarea idealului național. Refuzul unei implicări hotărâte a lui Napoleon III de partea insurgenților polonezi, inclusiv, de ordin militar, care urma să culmineze cu refacerea unei Polonii independente, l-a determinat și pe Alexandru Ioan Cuza să abandoneze proiectul său de eliberare a românilor basarabeni, prin forța armelor, negociat, în ajunul insurecției poloneze cu liderii emigrației poloneze de la Paris.⁷³

În concluzie vom menționa că, pe durata primelor patru decenii de ocupație imperială rusă a Basarabiei, politicile de deznationalizare și asimilare, promovate de administrația străină, au fost ceva mai îngăduitoare, la început, și tot ample și consecvente, către mijlocul secolului al XIX-lea, acestea întâmpinând o rezistență pe măsură din partea reprezentanților diferitor categorii sociale. În consecință, chiar dacă, la 1828, a fost suprimată autonomia Basarabiei, mai multe elemente ale acesteia sunt menținute, datorită împotrivirii partidei naționale boierești, reprezentanților clerului, altor categorii sociale politicilor de uniformizare și de eliminare a specificului românesc al provinciei dintre Nistru și Prut.

Summary

In the first half of the nineteenth century, the Bessarabian Romanians' disagreement with the policies of denationalization and assimilation was manifested in many ways. Farmers have shown reluctance to annexation of Bessarabia by means of a mass exodus from the alienated territory and settling in the Principality of Moldavia. Boyars protested towards the Russification tendencies through numerous protest reports signed by the protesting boyars. Whenever the representatives of the Romanian Orthodox clergy in the land disagreed with the policies of the Russian occupation, they moved to the Principality of Moldova or opposed to the indications of celebrating the divine service in Russian. Such resistance, demonstrated by the representatives of several social and professional categories determined the central imperial authorities to promote a prudent policy, which meant accepting some tactical concessions, which have resulted in the legalization of a quasi-autonomous regime for the region of Bessarabia, which operated until year 1818.

⁷³ *Istoria politicii externe românești. Ediție enciclopedică*, București, 2003, p.157.

Mariana S. Țăranu*

ORGANIZAREA PROCEDURII DE VOTARE ȘI ACTIVITATEA SOVIETULUI SUPREM AL RSSM ÎN TIMPUL PRIMEI OCUPAȚII SOVIETICE (1940-1941)

Considerații introductive

În momentul în care s-a declanșat cea de a Doua Conflagrație Mondială soarta teritoriului românesc de la Est de Prut, deopotrivă cu cea a Statelor Baltice, fusese deja hotărâtă prin Protocolul adițional secret al Pactului de neagresiune sovieto-german.

I. Stalin, care deținea funcția de secretar-general al CC al PCUS¹, a întreprins acțiuni hotărâte în scopul legiferării noilor posesiuni teritoriale ale URSS atât în plan intern, cât și extern². În plan intern, se preconizau organizarea alegerilor locale care le-ar fi oferit legitimitate organelor administrative de ocupație.

Modalitatea de organizare a scrutinului electoral

Acțiunile sovietice de divizare a teritoriului românesc de la Est de Prut prin trasarea hotarelor dintre nou-creata RSSM și RSSU spre sfârșitul lunii noiembrie 1940³ au finalizat prin convocarea sesiunii extraordinare a Sovietului Suprem al RASSM, la care urma să fie discutată problema organizării alegerilor în Sovietul Suprem de la Chișinău. Menționăm în acest sens, că din punct de vedere juridic RASSM și-a încetat existența în data de 2 august 1940. În această ordine de idei, considerăm absolut corectă afirmația istoricului Vitalie Văratîc, precum că forul legislativ al unei formațiuni statale inexistente a deschis căile de constituire a Sovietului Suprem într-o republică proclamată arbitrar, fără a avea un organ suprem reprezentativ⁴.

În pofida acestora, Sovietul Suprem al RASSM adoptă și publică la 12 noiembrie 1940 „Legea cu privire la alegerile în Sovietul Suprem al Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești”. Astfel, alegerile urmau a fi organizate la 12 ianuarie 1941, iar campania electorală începea chiar din ziua adoptării legii. Legea mai

* **Mariana S. Țăranu**, doctor în istorie, șef catedră științe socio-umaniste la Academia de Transport, Informatică și Comunicații din Chișinău.

¹ Funcție deținută în perioada 3 aprilie 1922-5 martie 1953.

² Mai detaliat vezi: Thierry Wolton, *Roșu-brun. Răul secolului*, În românește de Mihaela Slăvescu, București, Fundația Academia Civică, 2001, 412 p.; L.A. Bezymenskii, *Советско-германские договоры 1939 г.: новые документы и старые проблемы* în *Novaia i noveishaia istoria*, 1998, nr. 3, pag. 3-26 ș.a.

³ *Decretul Prezidiului Sovietului Suprem al URSS Cu privire la stabilirea graniței între Republica Sovietică Socialistă Moldovenească și Republica Sovietică Socialistă Ucraineană în Cugetul. Revistă de istorie și științe umaniste*, 1993, nr. 5-6, p. 58-59.

⁴ Vitalie Văratîc, *Considerații privind alegerile organizate de sovietici în Basarabia la începutul anului 1941 în Arhivele totalitarismului*, 1995, nr.1, p. 11.

prevedea că alegerile urmau a fi organizate prin secțiile de votare pe baza criteriului: un deputat de la 10 000 alegători. Mai mult, întocmirea listelor alegătorilor, delimitarea secțiilor și a comisiilor de votare, înaintarea candidaților, votarea și stabilirea rezultatelor votului au fost realizate în conformitate cu „Regulamentul organizării alegerilor în Sovietul Suprem al RASSM”⁵.

La doar două săptămâni de la fixarea datei alegerilor, la 16 octombrie, a fost convocată ședința Comitetului Central al PC(b)M, la care a fost luată decizia ca în regim de urgență să se purceadă la formarea comisiilor pentru alegerile în Sovietul Suprem al RSSM, în Camera Uniunii și cea a Naționalităților ale Sovietului Suprem al URSS. Numele membrilor acestor comisii era interzis de a fi publicate în presă, iar la selectarea lor prioritate se acorda celor mai loiali muncitori și țărani săraci, care urmau să asigure victoria blocului stalinist al comuniștilor și al celor fără de partid. Cu rigurozitate sporită erau selectate materialele pentru dosarele tuturor persoanelor antrenate la formarea comisiilor electorale: președinți, vicepreședinți, secretari și membri ai acestora. Până la 3 noiembrie dosarele respective au fost transmise CC al PC(b)M pentru a fi verificate⁶.

Cu aceeași meticulozitate urmau a fi selectați și candidații care erau plasați în listele electorale atât pentru Camera Uniunii cât și pentru Camera Naționalităților, precum și pentru Sovietul Suprem al RSSM.

Pentru cele opt locuri repartizate în Camera Uniunii, Comitetul Central al PC(b)M trebuia să selecteze persoanele care, în viziunea noilor autorități, aveau dosare impecabile, ceea ce presupunea: apartenența socială la mediul țărănesc sau muncitoresc și nicidecum intelectual, să nu aibă rude peste hotare, ceea ce însemna în România, să fie loiale puterii sovietice, să nu fi fost condamnat, să dețină averi modeste etc.

În cazul în care vreun dosar nu convenea responsabililor de la Comitetul Central, atunci candidatul imediat era substituit. Mai puțin erau apreciate meritele persoanei, principalul se considera a fi dosarul. Astfel, la ședința ordinară a CC a PC(b)M din 12 decembrie 1940, în timpul discuției candidaturii lui M. Bacănescu la funcția de deputat în Camera Uniunii s-a constatat că respectivul nu a declarat că are rude peste hotare. Incriminându-i-se acest fapt, a fost exclus din listă și înlocuit cu V. Forș, comisar al Poporului pentru Învățământ⁷, originar din partea stângă a Nistrului, format în baza concepțiilor marxist-leniniste și verificat deja de noua administrație.

La aceeași ședință s-a pus în discuție și candidatura lui A. Vozian, înaintat din partea circumscripției 254 Suclea, care din motiv că a fost judecat anterior a fost înlocuit cu brigadierul cu studii primare E. Kravcenko, om verificat și cu

⁵ *Formarea RSS Moldovenești și crearea Partidului Comunist al Moldovei, Culegere de documente și materiale*, Chișinău, Cartea moldovenească, 1986, p. 256-257.

⁶ *Arhiva Organizațiilor Social-Politice din Republica Moldova* (în continuare - AOSPRM), F. 51, inv. 1, dos. 24, f. 4.

⁷ *Ibidem*, dos. 21, f. 7.

merite în fața puterii sovietice⁸. Conform aceluiași principiu, au fost înaintați candidații și în componența Sovietului Suprem al RSSM.

Cu apropierea datei alegerilor acțiunile propagandistice se înteteau. În acest sens a fost mobilizată întreaga mass-medie republicană și locală. Pe paginile ziarelor și revistelor autoritățile comuniste încercau să demonstreze superioritatea sistemului socialist. În timpul orelor de studii, în școlile serale o atenție sporită se acorda lucrului propagandistic. În activitatea de propagandă au fost incluși și elevii claselor superioare, care se aflau în vacanță. Spre exemplu, doar în raionul Nisporeni au fost formate 526 cercuri pentru studierea Constituției URSS și a „Regulamentului cu privire la alegeri”. Mai funcționau 32 puncte de agitație, unde seară de seară erau citite și tălmăcite articole din presă. În paralel, pe lângă comitetul raional Nisporeni al Partidului Comunist a fost format un grup de lectori profesioniști care prezentau lecții despre Constituția sovietică și „Legea electorală a URSS”. În raionul Nisporeni mai erau angajați suplimentar 2 000 de oameni care desfășurau o muncă de agitație printre locuitorii raionului⁹.

Un scenariu similar funcționa în toate raioanele RSSM. După unele date, pe lângă punctele de agitație din republică funcționau 32 de mii de cercuri pentru studierea Constituției URSS și „Regulamentului pe privire la alegerile în Sovietul Suprem al URSS și Sovietul Suprem al RASSM”¹⁰.

În luna decembrie 1940, conducerea PC(b) din RSSM a trimis în toate secțiile raionale de partid o scrisoare în care se indica ca pe data de 23 decembrie să fie convocate consfătuiri cu reprezentanții secțiilor de votare și agitație. La respectivele consfătuiri se dădeau indicații clare referitoare la modalitățile de lucru cu persoanele din diferite categorii sociale, inclusiv:

- organizarea agitației electorale individuale cu persoanele în etate și bolnave, explicarea tehnicii de votare;
- invitarea persoanelor în etate la un pahar de ceai și discutarea despre realizările puterii sovietice în cei 23 de ani de existență, dacă se dispune de un patefon de ascultat discursurile lui Stalin din timpul campaniilor electorale;
- organizarea ședințelor cu femeile, la care să se pună în discuție subiectul alegerilor și să se facă agitație electorală pentru candidații blocului stalinist și celor fără de partid;
- pregătirea pentru votare a persoanelor analfabete și repartizarea la fiecare dintre ele a câte o persoană de încredere;
- punerea la dispoziția fiecărei secții de votare a mijloacelor de transport suficiente pentru a-i aduce la votare pe oamenii în vârstă;
- sovietul sătesc să numească persoane responsabile de paza urnelor de votare;

⁸ *Ibidem*, f. 8.

⁹ *Formarea RSSM...*, 1986, p. 256-266.

¹⁰ Mihail Sâtnic, *Neuitat an al reunirii poporului moldovenesc*, Chișinău, Cartea moldovenească, 1987, p. 127.

- împuternicirea anumitor persoane pentru amenajarea secțiilor de votare¹¹.

Mai mult, la ședința activului de partid din 2 ianuarie 1940 s-a decis de a încadra suplimentar în activitatea de propagandă 2 000 agitatori din rândurile Armatei Roșii¹². În felul acesta, autoritățile sovietice își concentraseră atenția asupra tuturor grupurilor țintă, lucrând cu fiecare, atât în plan ideologic, cât și prin repartizarea persoanelor loiale care individual i-ar prelucra și aduce la urnele de vot chiar și pe cei care nu agreau noua putere.

Cu aproximativ zece zile înainte de data alegerilor au început a fi organizate adunări în toate localitățile. După o zi de muncă, populația era obligată să meargă la adunările electorale, unde erau constrânși să asculte discursuri interminabile despre bunăstarea poporului sovietic, stahanoviști, comuniști sau candidați în deputați. Mai mult, în ajunul zilei de Crăciun pe stil vechi – 7 ianuarie – au fost organizate adunări electorale în toate localitățile rurale. Iar la 11 ianuarie, cu o zi înainte de alegeri, în toate orașele și satele au avut loc întâlniri electorale cu prezență obligatorie, la care a fost citită adresarea CC al PC(b)M prin care toți erau îndemnați să voteze reprezentării blocului comunist și al celor fără de partid¹³. Concurența electorală era formală în URSS, iar așa-zisele întâlniri electorale reprezentau o mimare primitivă a democrației.

În toată perioada campaniei electorale toate structurile NKVD și-au folosit întreg arsenalul propagandistic pentru a denigra partidele istorice. Au fost inventate tot felul de istorii, s-au scris biografii ale candidaților înaintați pe listele Partidului Comunist, iar populația nu a avut acces la o informație corectă. La radio și prin ziare s-a făcut o campanie în favoarea reprezentanților comuniști. În orele de vârf populația era impusă să vină la adunări electorale și mințită sistematic cu tot felul de promisiuni electorale.

Noile realități bazate pe teroare au determinat populația băștinașă să se conformeze fără prea mare împotrivire. Însă, și în aceste situații critice, s-au depistat cazuri când cei prezenți la întâlnirile electorale își exprimau deschis nemulțumirea. În seara zilei de 6 ianuarie 1941, Petru Doschinescu (a.n. 1923)¹⁴ împreună cu Vasile Ninescu (a.n. 1924) – ambii originari din satul Chetrosu, raionul Drochia, au rupt de pe pereții mai multor case din localitate afișele electorale cu fotografiile candidaților în deputați Rudi și Iavorski și le-au aruncat în zăpadă. Fiind denunțați de un consătean, au fost judecați de Judecătoria Populară Drochia, la 26 februarie 1941, și condamnați în baza art. 85, p. 1 al Codului Civil al RSS Ucrainene la câte un an privațiune de libertate. Pedepsa urmau să și-o ispășească în penitenciarul din Bălți¹⁵. În aceeași ordine de idei, se înscrie și cazul Pelaghiei Cotoman din satul Cimișeni, județul Lăpușna, care în timpul unei adunări și-a exprimat dezamăgirea față de noile autorități comuniste. Pentru acest gest, firesc în cazul unei societăți democratice, ea a fost condamnată la un

¹¹ Arhiva Națională a Republicii Moldova (în continuare – ANRM), F. R 1389, inv. 1, dos. 17, f. 11.

¹² AOSPRM, F. 51, Inv. 1, dos. 21, f. 31.

¹³ ANRM, F. R 2948, inv. 1, dos. 15a, f. 82.

¹⁴ *Ibidem*, inv. 3, dos. 1, f. 86.

¹⁵ *Ibidem*, f. 106.

an privațiune de libertate pe baza art. 85, p. 1 al Codului Civil al RSS Ucrainene. Pedepsa urma să și-o ispășească în penitenciarul nr.1 din Chișinău¹⁶.

Organizarea votării în stil sovietic

Conform informațiilor oficiale prezentate de autoritățile sovietice, la 12 ianuarie 1941, au avut loc alegeri în Sovietul Suprem al RSSM, Camera Naționalităților și Camera Uniunii ale Sovietului Suprem al URSS. Pentru organizarea alegerilor au fost constituite 1 979 secții de votare la care și-au exprimat opțiunile politice 99,62% din totalul populației. Din totalul voturilor exprimate, 99,23% au fost pentru candidații blocului comuniștilor și a celor fără de partid. În ceea ce privește buletinele, pe 8 269 au fost șterse toate numele candidaților¹⁷.

Conform Constituției URSS, care, prin intermediul Constituției RSS Ucrainene, era funcțională în RSSM, votul a fost universal, egal și secret. Toți cetățenii care au atins vârsta de 18 ani, fără deosebire de rasă și naționalitate, de studii, de starea materială, origine socială aveau dreptul la vot.

Împresionant este faptul că, la o simplă analiză a listelor de votare, se constată că absolut toți cei prezenți și-au confirmat prezența, semnând cu caractere slave, fapt ce denotă că nici nu putea fi vorba de limba română atunci când se întocmeau acte ale puterii sovietice¹⁸. În pofida faptului că reprezentanții puterii sovietice constrâneau populația să participe la votare, totuși, s-au depistat cazuri când cetățenii refuzau participarea la vot, îndeosebi din motive religioase. Alegătorul Ofici de la secția de votare nr.5 din Orhei imediat ce a primit buletinul de vot l-a rupt în mod demonstrativ. Fiind întrebat de agitator: care au fost motivele, acesta a făcut-o pe naivul și a răspuns pur și simplu că nu știa ce trebuia să facă cu buletinul. Un caz similar a fost depistat și în localitatea Voronovca, raionul Vertiujeni, când cetățeanul Iosif Melzac de 74 de ani a refuzat categoric să meargă la urna de vot. La insistențele agitatorilor a răspuns cu îndârjire precum că poate vota doar pentru Dumnezeu, în rest nu are pentru cine. Zece familii din localitatea Pogănești, raionul Florești, și-au menținut hotărât opțiunile și au refuzat categoric să meargă la urnele de vot. În localitatea Goloșnița, raionul Florești, o familie de „Martori ai lui Iehova” nu a mers la votare, explicând agitatorului care a venit la ei acasă în ziua votării că corpul ar putea vota, dar sufletul nicidecum nu le permite¹⁹.

În aceeași ordine de idei se înscrie și cazul depistat în localitatea Voronovca, raionul Vertiujeni, unde timp de mai multe zile în același loc erau afișate foi volante cu conținut antisovietic. În pofida faptului că a fost întezită paza în localitate, n-au fost descoperiți făptașii²⁰.

În cadrul scrutinului din 12 ianuarie 1941 au fost aleși 25 deputați pentru Camera Naționalităților de la Moscova, dintre care 17 erau români-moldoveni.

¹⁶ *Ibidem*, f. 125.

¹⁷ *Formarea RSSM...*, p. 282-283.

¹⁸ Scrisul cu caractere slave a devenit obligatoriu începând cu 1 martie 1941.

¹⁹ ANRM, F. R 2938, inv. 1, dos. 15a, f. 111.

²⁰ *Ibidem*.

Făcând referință la nivelul de instruire, constatăm că șase aveau studii superioare, șase - studii medii și cinci - studii primare²¹.

În Camera Uniunii au fost aleși opt deputați, inclusiv cinci români-moldoveni, doi ruși și un ucrainean. Printre deputații de etnie română - unul deținea diplomă de studii superioare, unul - avea studii medii, iar trei - au absolvit doar școala primară²².

Conform aceluiași clișee au fost aleși și deputații în componența Sovietului Suprem al RSSM. Din totalul acestora, 148 persoane erau români-moldoveni, ceea ce constituie 56%. Referindu-ne la studiile lor, constatăm că 92 dintre ei aveau studii primare, 43 aveau studii medii și doar 15 absolviseră școala superioară (Anexa 1).

În această ordine de idei ținem să subliniem că cetățenii se prezentau la secția de votare fie cu pașaportul intern, fie cu legitimație - în cazul țăranilor²³. În același timp, mai exista o categorie de cetățeni cărora autoritățile sovietice nu le-au eliberat nici pașapoarte interne, nici legitimații, ci un certificat forma 39. Este vorba despre marii proprietari, comercianți și reprezentanții administrației românești împreună cu familiile, care au fost desproprietăriți și alungați din orașele mari, în primul rând din Chișinău²⁴. Aceștia urmau să se prezinte la secția de votare cu certificatul repectiv și doar însoțiți de un reprezentant al administrației sovietice, care urmărea ca să-și dea votul pentru candidatul blocului comunist și al celor fără de partid sau să nu strice votul.

Majoritatea covârșitoare a deputaților nou-aleși nu aveau pregătire politică elementară, mai mult de jumătate dintre ei nu posedau limba rusă, ori toate ședințele se desfășurau doar în această limbă. În acele condiții, este clar că activitatea acestora era doar o formalitate.

Activitatea Sovietului Suprem al RSSM

Sovietul Suprem²⁵ al RSSM, noile organe administrative republicane și locale erau constituite conform modelului sovietic. Mai mult, la câteva zile după organizarea alegerilor, la 8 februarie 1941 a fost convocată prima sesiune a Sovietului Suprem. Chestiunile ce urmau a fi discutate și analizate erau vaste și com-

²¹ *Советская Молдавия, 1941, 19 ianuarie; V. Văratîc, op. cit., pag. 13.*

²² *Ibidem.*

²³ Țăranilor le-au fost eliberate doar legitimații în baza cărora se puteau deplasa în diferite localități, iar la revenire erau obligați să le restituie la sovietul sătesc. Neavând pașapoarte interne țăranii nu-și puteau schimba locul de trai - fiind astfel legați de satul în care locuiau - se pregătea colectivizarea.

²⁴ Mai detaliat vezi: Valeriu Pasat, *Începuturile sovietizării Basarabiei în In honorem. Anatol Țăranu, Studii de istorie contemporană a românilor*, Chișinău, Centrul Editorial-Poligrafic al USM, 2011, p. 86-87.

²⁵ Sovietul Suprem al URSS s-a constituit în baza Constituției din 1936 a URSS ca organ legislativ cu două camere: Camera Uniunii (aleasă pe bază de populație) și Camera Naționalităților (aleasă pe bază teritorială, pe republici, regiuni, zone). Primul Soviet Suprem a fost convocat la 12 ianuarie 1938, la care au fost prezenți 1 143 de deputați. (Thomas Paris, *Enciclopedia războiului rece*, București, Univers Enciclopedic, 2002, pag. 268).

plexe, iar importanța lor era iminentă pentru consolidarea ulterioară a regimului sovietic: adoptarea Constituției RSSM, alegerea Prezidiului Sovietului Suprem, formarea guvernului, alegerea judecătorilor, trecerea de la grafia latină la grafia chirilică etc.

La prima ședință, ce s-a desfășurat în seara zilei de 8 februarie, s-a discutat și aprobat „Legea referitoare la componența Prezidiului Sovietului Suprem”. Conform acesteia, la funcția de președinte a fost promovat Fiodor Brovko, deputat din partea circumscripției 106, vice-președinți au fost numiți: Vasile Gherasimenko (circumscripția 50) și Raisa Onica (circumscripția 228), iar funcția de secretar i-a revenit lui Efim Kisili (circumscripția 9). La aceeași ședință, Ivan Alioșin, Stepan Antoniuk, Piotr Borodin, Eugenia Danova, Maria Bursuc, Nicolai Nikoliski, Stepan Zelenciuk, Andrei Palaria, Maxim Scurtul, Maria Porcul, Ivan Negru, Vlas Ursul, Pavel Ipatii – au fost numiți în calitate de membri ai Prezidiului Sovietului Suprem (Anexa 2).

Tot atunci, s-a decis votarea Legii referitoare la formarea guvernului – Consiliul Comisarilor Poporului al RSSM. Conform acesteia, funcția de președinte i-a fost atribuită lui Tihon Konstantinov, iar cea de vicepreședinți lui Gherasim Rudi, Fiodor Ilinski, Gheorghe Antosiak și Andrei Butko²⁶.

În ceea ce privește comisariatele poporului (ministerele – n.n.), structura acestora era identică cu cea din alte republici unionale.

Prezentăm mai jos lista comisarilor poporului (miniștrilor) votați cu unanimitate de voturi în cadrul primei sesiuni a Sovietului Suprem, din 8 februarie 1941:

Nr. d./o.	Numele, prenumele	Funcția deținută
1.	Antosiak Gheorghe Fiodorovici	Președintele Comisiei Planificării de Stat
2.	Butko Andrei Haritonovici	Comisarul Poporului al Controlului de Stat
3.	Pokatilov Piotr Iakovlevici	Comisarul Poporului pentru Industria Alimentară
4.	Diacenko Luca Stepanovici	Comisarul Poporului pentru Industria Lemnului
5.	Covali Nicolai Grigorievici	Comisarul Poporului pentru Agricultură
6.	Mozolevskii Nicolai Nicolaevici	Comisarul Poporului pentru Finanțe
7.	Akimov Grigorii Grigorievici	Comisarul Poporului pentru Comerț
8.	Sazâkin Nicolai Stepanovici	Comisarul Poporului pentru Afacerile Interne
9.	Gonța Fiofan Semionovici	Comisarul Poporului pentru Justiție
10.	Babanov Ilia Pantelemonovici	Comisarul Poporului pentru Ocrotirea Sănătății
11.	Forș Valentin Fiodorovici	Comisarul Poporului pentru Învățământ
12.	Popovici Vasili Ivanovici	Comisarul Poporului pentru Industria Locală
13.	Șevcenko Alexei Petrovici	Comisarul Poporului pentru Gospodăria Comunală

²⁶ „Pământ sovietic”, 1941, 19 februarie.

14.	Varvarețkaia Ana Nicolaevna	Comisarul Poporului pentru Asigurări Sociale
15.	Soloviov Gurii Cuprianovici	Comisarul Poporului pentru Transport
16.	Lukianov Alexandru Ivanovici	Responsabil de Problemele Artelor în cadrul CCP al RSSM
17.	Kușnariov Iacob Tihonovici	Responsabilul CCP de relațiile RSSM cu URSS ¹

În acest context este necesar de menționat că, la 2 octombrie 1940, prin decizia CCP al URSS a fost format Comisariatul Poporului responsabil de rezerva forței de muncă. În fruntea acestuia a fost numit V.Pronin. În scurt timp, în fiecare republică unională au fost constituite subdiviziuni ale acestuia. În ceea ce privește RSSM, Comisariatul Poporului responsabil de evidența forței de muncă s-a constituit mai târziu la 12 martie 1941, iar în calitate de comisar al poporului a fost numit I.Besmertnii²⁷. Astfel, autoritățile URSS puteau avea un tablou complet al forței de muncă din RSSM și în caz de primă solicitare a Kremlinului, conducerea de la Chișinău era obligată să o pună la dispoziție.

Conform Constituției RSSM, Comisariatele Poporului erau divizate în două: de subordonare republicană și unională, adică cele republicane aveau o autonomie declarată, pe când cele unionale activau sub conducerea directă a Comisariatelor Poporului respective din URSS, de-facto, însă, toate activau doar în corespundere cu interesele unionale. Comisariatele republicane erau: cel al învățământului, al industriei locale, a gospodăriei comunale, a asigurărilor sociale și a transportului auto. Celelalte comisariate erau unional-republicane: comisia planificării de stat, controlul de stat, industria alimentară, industria lemnului, agricultură, finanțe, comerț, afacerile interne, justiție, ocrotirea sănătății (Constituția RSSM, Cap. IV, art. 45-46)²⁸.

În ceea ce privește cadrele plasate în fruntea Comisariatelor Poporului este necesar de menționat că acestea erau preponderent de naționalitate rusă. Transferul acestora a constituit unul din principiile politicii promovate de autoritățile centrale în republicile unionale. Ajunși la periferie, aceștia deseori își depășeau cu zel atribuțiile²⁹.

²⁷ Ruslan Șevcenko, *Organizovannoe pereselenie iz Moldovî: kak bilo* accesibil la adresa: <http://baza.md/index.php?newsid=608>, [1 iunie 2011].

²⁸ *Pământ sovietic*, 1941, 19 februarie.

²⁹ În urma efectuării unui control CCP din RSSM a stabilit:

În 1940 din magazinele naționalizate ale orașului Chișinău nelegitim au fost comercializate mărfuri la prețuri simbolice. La indicația lui Gr.Akimov, comisarul poporului pentru comerț, directorul Întreprinderii Comerciale Orășenești Gh.Sveta, împreună cu adjunctul său D.Gaihman, au eliberat mai multor funcționari 309 blănuri de vulpe și de caracul. Blănuri de caracul și-a luat și Gr.Akimov.

Deopotrivă D.Gaihman a eliberat produse alimentare de la baza angro din Chișinău și altor apropiați ai funcționarilor sovietici.

Împuternicitul pe problemele comerțului industrial din Chișinău, împreună cu șeful bazei angro, la 5 august 1940, au semnat un act fictiv referitor la primirea unor mărfuri industriale de la

Apartenența noilor înalți funcționari la naționalitatea românească era mai degrabă formală, mai importantă fiind originea geografică, adică pe peste Nistrul³⁰. Printre membrii nomenclaturii de partid se numărau prea puține persoane originare din dreapta Nistrului. Regimul a preferat să apeleze la persoane originare din alte republici ale URSS, fie și cu o pregătire mediocră³¹.

După reinstaurarea administrației sovietice în RSSM, în timpul celei de a doua ocupații sovietice (după 23 august 1944), mulți dintre comisarii poporului au refuzat să revină la Chișinău: cum a fost cazul lui Valentin Forș, comisarul poporului pentru învățământ, Serghei Bondarciuk - procuror al RSSM și al lui Luca Diacenko - comisar al poporului pentru industria lemnului etc., alții s-au compromis față de puterea sovietică, cum ar fi cazul Polinei Gubskaja, vicecomisar al poporului pentru învățământ, al lui Efim Verlan, președintele Tribunalului Suprem sau au comis furturi din averea statului: cazul lui N.Smorigo, vicepreședinte al Sovietului Comisarilor Poporului al RSSM, și I.Rasleakov, comisar-adjunct al poporului pentru comerț, al lui Piotr Borodin, prim-secretar al CC al PC(b)M, care a fost eliberat din funcție și trimis pe front, la fel și cel al lui Valentin Forș. După cea de a Doua Conflagrație Mondială, Piotr Borodin a ocupat până la pensionare doar funcții secundare în aparatul de partid al RSS Ucrainene. Iar funcția de prim-secretar al CC al PCM încă mult timp a rămas vacantă, fiind exercitată interimar de N.Salogor³².

Prima sesiune a Sovietului Suprem a rămas în istorie și prin adoptarea Constituției RSS Moldovenești - Legii Fundamentale. În pofida faptului că Constituția RSSM reprezintă o copie adaptată a Constituției URSS deopotrivă cu a celorlalte republici unionale, autoritățile de la Kremlin au respectat formalismul sovietic în procedura de adoptare a acesteia.

depozitul fostei Bănci a Basarabiei, dar de-facto, aceste mărfuri nu au fost primite, ci împărțite anumitor persoane particulare.

În luna august 1940, din fondul de stat comisarul poporului pentru industria locală V.Popovici a achiziționat nelegitim un pian „Bahstein” la un preț simbolic de 375 rub., pe când prețul real al acestuia constituia 10 000 rub.

La indicația aceluiași Popovici, în perioada 17 iulie 1940 - februarie 1941, în mod fraudulos, au fost eliberate la prețuri simbolice de la fabrica de piei nr. 2 și fabrica de blănuri nr. 1 din Chișinău 53 piei de dox, 32 piei de caracul, opt piei de oi ș.a.

În orașul Chișinău, mai multe persoane au luat, fără a achita 32 de pianе, printre acestea erau: adjunctul comisarului poporului pentru agricultură Podari, Tiulev, Krasnov, Berșadskii, Roznitskii, Krilov, Ermolenko ș.a. (ANRM, F. R 2848, inv. 18, dos. 1, f. 478-480).

³⁰ Dovadă că basarabenii nu se bucurau de încrederea noului regim servește modul de selectare și originea înputerniciților pentru colectările de produse agroalimentare în Basarabia. Astfel, din cei 40 de înputerniciți ai Comisariatului Poporului din URSS pentru colectările de pâine în raioanele RSSM din cei confirmați de CC al PC(b) din URSS în februarie 1941 numai doi erau români-moldoveni. Ceilalți erau: ruși - 8, ucraineni - 23, evrei - 4, greci - 2, bielușii - 2. (Vasile Vasilos, *Evacuarea Basarabiei, nordului Bucovinei și ținutului Herța, 1940*, Teză de doctor în științe istorice, Chișinău, 1999, p. 117).

³¹ Lilia Crudu, *Considerații privind politica de selectare și promovare a cadrelor în RSSM în Cugetul. Revistă de istorie și cultură*, 2007, nr. 1, p. 25-26.

³² Ibidem, p. 24-25.

Conform scenariului, printr-o decizie a Sovietului Suprem al RASSM s-a stabilit convocarea unei sesiuni extraordinare a Sovietului Suprem al RASSM pe data de 10 noiembrie. Reamintim că din punct de vedere juridic RASSM și-a încetat existența la 2 august 1940, din momentul formării RSSM. A doua zi, la 11 noiembrie 1940, același Soviet Suprem al RASSM, ce activa anticonstituțional, decide formarea unei comisii care urma să elaboreze textul proiectului Constituției RSSM. În componența comisiei au fost incluși activiștii transnistreni: președinte - Fiodor Brovko, în calitate de membri: Piotr Borodin, Tihon Konstantinov, Stepan Zelenciuk, Fiofan Gonța, Valentin Forș, Serghei Bondarciuk, Mihail Polenski, Piotr Poloz, Vasili Gherasimenko, Ivan Alioșin, Iacob Tomașevici, Luca Diacenko, Piotr Tereșcenko, Alexandr Nicolaev, Nicolai Krainii, Ivan Fesenko, Nicolai Sazâkin, Vasilii Homenko, Andrei Litvinov, Piotr Rozovețkii, Ana Varvarețkaia, Gheorghe Antoseak, Pelagheia Trikolici, Natalia Brâncoveanu, Porfirii Magdaliuk, Piotr Briceak³³.

Proiectul Constituției RSSM a fost prezentat deputaților în dimineața zilei de 9 februarie, iar la 10 februarie 1941 a fost votat cu unanimitate de voturi³⁴.

Cea de a șasea ședință a Sovietului Suprem din 10 februarie este memorabilă inclusiv prin adoptarea „Legii referitoare la trecerea scrisului moldovenesc la alfabetul rus”. Conform acesteia, începând cu 1 martie, pe întreg teritoriul RSSM este impusă grafia chirilică (Anexa 3). Deosebit de importantă este și „Legea referitoare la alegerea componenței Judecătoriei Supreme a RSSM”. Conform acesteia, președinte a fost numit Efim Verlan, vice-președinte – Serghei Prațevici. În calitate de membri ai Judecătoriei Supreme au fost votați: Martian Oprea, Efim Voloșin, Mihail Lipa, Evdochia Aseeva, Pavel Usov, Varvara Fomina, Vladimir Vengherțev³⁵. Din acest moment pe teritoriului RSSM au fost legitimize toate instituțiile conform principiilor statului sovietic.

În ultima zi de lucru a Sesiunii întâia a Sovietului Suprem a fost luată decizia de a acorda compensații lunare în sumă de 500 ruble tuturor deputaților³⁶.

Între timp, la 25 februarie 1941, a avut loc Sesiunea a VIII-a a Sovietului Suprem al URSS. Conform agendei acesteia, a fost aprobat bugetul de Stat al URSS pentru anul 1941 și au fost confirmate deciziile Prezidiului Sovietului Suprem al URSS, care au fost aprobate în perioada dintre ședințe³⁷. La sesiunea a VIII-a au fost prezenți și delegații din partea RSSM. La 1 martie, în ultima zi a ședinței, deputatul F. Brovko, reprezentant din partea RSSM în Camera Naționalităților, a prezentat un discurs înflăcărat, în care a lăudat cu exces de zel instaurarea puterii sovietice³⁸. Potrivit „Legii Bugetului de Stat unional”, în anul 1941 erau alocate

³³ *Formarea RSSM...*, p. 254-255.

³⁴ *Pământ sovietic, 1941, 14 februarie.*

³⁵ *Pământ sovietic, 1941, 19 februarie.*

³⁶ ANRM, F. R 2948, inv. 1, dos. 15a, f. 200-201.

³⁷ *Pravda, 1941, 26 februarie.*

³⁸ *Pravda, 1941, 2 martie.*

pentru necesitățile RSSM 462 017 mil. ruble ³⁹, care urmau a fi gestionate conform unui plan aprobat ulterior.

Luând ca bază modelul unional, la 20 aprilie, ora 18.00, și-a început lucrările cea de-a doua sesiune a Sovietului Suprem al RSSM. Agenda prezentată deputaților prin nimic nu se deosebea de cea unională: aprobarea bugetului de stat pentru anul 1941 și a decretelor emise între ședințele Sovietului Suprem⁴⁰. Este cert că necesitatea convocării sesiunii era mai mult decât formală, îndeosebi în cazul în care bugetul pentru anul 1941 deja fusese aprobat la Moscova, iar deputații de la Chișinău puteau doar lua act de acest fapt.

La cea de a doua sesiune a Sovietului Suprem a fost votat bugetul republicii pentru anul respectiv în felul următor: din totalul de 462 017 mil. ruble alocate – 180 mil. rub au fost alocate dezvoltării economiei, pe când restul sumei – 283.017 mil. rub. erau destinate în totalitate măsurilor social-culturale⁴¹. Analizând modalitatea de distribuire a fondurilor bănești, devine clar că metropola nici pe departe nu era interesată în dezvoltarea infrastructurii și economiei naționale a noii sale creații – RSSM, atenția majoră fiind acordată sovietizării și îndoctrinării populației românești majoritare.

În perioada dintre ședințe, după necesitate, au fost analizate mai multe proiecte de decizii ce urmau a fi discutate în timpul celei de a doua sesiuni a Sovietului Suprem.

La 21 aprilie 1941, în cea de a doua zi a sesiunii, au fost prezentate o serie de proiecte de decizii pentru a fi votate. Majoritatea acestora vizau închiderea bisericilor ortodoxe, a mănăstirilor, a sinagogilor și a bisericilor grecești – în toate cazurile încredințându-li-se că nu aduc niciun venit, mai mult, clădirile acestora urmau a fi transmise în posesia statului⁴² - campania antireligioasă era în toi.

Începută în seara zilei de 20 aprilie, cea de a doua Sesiune a Sovietului Suprem de la Chișinău și-a încheiat lucrările în prima jumătate a zilei de 22 aprilie, adică a durat exact atât timp cât a fost necesar pentru realizarea procedurii formale de votare a legilor preconizate de regimul comunist.

Considerații finale

În vara anului 1940, URSS profitând de situația internațională favorabilă, prin uz de forță a anexat un șir de teritorii, inclusiv Țările Baltice și teritoriul românesc de la Est de Prut.

Formarea RSSM a fost un act nelegitim. Din punct de vedere juridic, această chestiune n-a fost examinată nici cel puțin formal. În scopul legiferării formale a

³⁹ *Ibidem*, 1941, 4 martie.

⁴⁰ *Ibidem*, 1941, 21 aprilie.

⁴¹ *Istoria Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești*, Vol. II, Chișinău, Cartea moldovenească, 1970, p. 414.

⁴² ANRM, F. R 2948, inv. 1, dos. 29.

noii republici, la 12 ianuarie 1941, au fost organizate alegeri în Camera Uniunii, Camera Naționalităților ale Sovietului Suprem al URSS și în Sovietul Suprem al RSSM.

Persoanele înaintate la funcția de deputat erau selectate cu rigurozitate, criteriile de bază fiind loialitatea față de puterea sovietică, iar dosarele acestora erau verificate și aprobate de către CC al PC(b) M.

În scopul constrângerii maselor ca să meargă la urnele de vot au fost mobilizate toate structurile NKVD, mass-media, atât republicană cât și cea locală. Campania electorală a fost orientată spre denigrarea partidelor istorice, făcându-se agitație doar în favoarea reprezentanților comuniști.

Oamenii, constrânși de frică, mergeau la urmele de vot. Chiar și adversarii regimului comunist sau cei indiferenți față de politică participau la votare pentru a nu intra în categoria celor bănuți de neloialitate față de noua putere.

Au fost înregistrate cazuri de împotrivire de a participa la alegeri.

Marea majoritate a deputaților nou-aleși nu aveau o pregătire politică elementară, mai mult de jumătate dintre ei nu posedau limba rusă, iar ședințele se organizau doar în limba rusă, astfel activitatea politică a acestora era doar o formalitate.

Ședințele Sovietului Suprem erau și ele o formalitate, iar deputații – o mașină de vot. O dovadă elocventă în acest sens este faptul că toate legile au fost adoptate cu unanimitate de voturi – fenomen specific regimurilor totalitare. Toate legile votate de Sovietul Suprem al RSSM în această perioadă aveau drept scop menținerea și consolidarea regimului sovietic și nicidecum ridicarea nivelului de trai al locuitorilor.

La retragerea autorităților sovietice toți deputații au fost obligați să se refugieze cu Armata Roșie, după care au fost lăsați să se descurce fiecare pe cont propriu.

Summary

In summer of the year 1940 USSR took advantage of favourable international situation and forcefully annexed a range of territories, including Baltic countries and Romanian territory from the East of Prut.

Persons nominated for the position of deputy were selected rigorously, the main criterion was loyalty to Soviet power, while their personal records were verified and approved by the Central Committee of the All-Communist Party (Bolsheviks) of Moldova.

Sessions of the Supreme Soviet SSMR also were formal, while deputies were a voting machine. Speaking proof of this is the fact that all laws were adopted unanimously - a phenomenon typical only of totalitarian regimes. All laws voted for by the Supreme Soviet were aimed at maintenance and consolidation of soviet regime and by no means at increase of the level of citizens' prosperity.

Anexa 1

Lista deputaților aleși în Sovietul Suprem al RSSM la 12 ianuarie 1941¹

Nr. sect. elect.	Numele, prenumele deputatului ²	Anul nașterii	Naționalitatea ³	Studiile	Apartenența politică	Categoria socială	Funcția deținută
1.	Surduleac Pavel Dmitrievici	1904	moldovean	primare	Fără partid	muncitor	Fierar
2.	Cebotari Moisei Ivanovici	1905	moldovean	primare	Fără partid	țăran	În propria gospodărie
3.	Kovali Nicolai Grigorievici	1904	moldovean	superioare	PC (b) din toată Uniunea	funcționar	Comisarul Poporului pentru Agricultură
4.	Svaricevskii Valerii Vasilevici	1911	moldovean	primare	PC (b) din toată Uniunea	muncitor	Comitetul Raional de Partid Soroca, secretar
5.	Babanov Ilia Pantelemonovici	1893	rus	superioare	PC (b) din toată Uniunea	funcționar	Comisarul Poporului pentru Ocrotirea Sănătății
6.	Soloviov Gurii Cuprinovici	1906	rus	medii	PC (b) din toată Uniunea	funcționar	Funcționar la direcția transport a CCP, șef
7.	Andrus Onufrii Grigorievici	1908	moldovean	superioare	PC (b) din toată Uniunea	funcționar	Comisariatul Poporului pentru Învățământ, vice-comisar

¹ ANRM, F. 2948, Inv. 1, dos. 15, ff. 17-275.

² Numele și prenumele deputaților în Sovietul Suprem sunt transcrise conform sursei originale.

³ În pofida faptului că cei născuți pe teritoriul Moldovei de la Est de Prut erau de etnie români, în toate documentele întocmite în timpul ocupației sovietice aceștia se regăsesc de etnie „moldovenească”.

8.	Ceban Ivan Dumitrievici	1910	moldovean	superioare	Candidat în PC (b) din toată Uniunea	funcționar	Lingvist, șef al secției de <i>Limba și literatură</i> a Institutului Moldovenesc de Cercetări Științifice
9.	Kisuli Efim Timofeevici	1909	moldovean	medii	PC (b) din toată Uniunea	țăran	Președintele Sovietului Suprem al RSSM, șeful secției
10.	Sablin Constantin Nichitovici	1903	ucrainean	primare	PC (b) din toată Uniunea	funcționar	Comitetul Executiv Soroca, președinte
11.	Țîmbaliuc Ignat Andreievici	1905	moldovean	autodidact	Fără partid	țăran	În propria gospodărie, agricultor
12.	Rudi Gherasim Iacovlevici	1907	moldovean	superioare	PC (b) din toată Uniunea, din 1939	funcționar	Consiliul Comisarilor Poporului, vice-președinte
13.	Rassolhin Alexandr Egorovici	1899	rus	medii	PC (b) din toată Uniunea, din 1926	funcționar	Comitetul Executiv din Zgurița, a venit de la Moscova
14.	Ungurean Vasile Dementievici	1895	ucrainean	primare, trei clase	PC (b) din toată Uniunea	funcționar	Școala din Teșovca, învățător
15.	Samozvankin Andrei Alexeevici	1899	rus	primare	PC (b) din toată Uniunea, din 1928	muncitor	funcționar
16.	Burdik Efimia Fiodorovna	1917	moldo-veancă	primare	Fără partid	muncitoare	muncitoare
17.	Mitruț Grigore Vasilevici	1905	moldovean	primare, trei clase	Fără partid	țăran	Sovietul Sătesc Schineni, președinte
18.	Țușco Xenia Fiodorovna	1905	moldo-veancă	Tehnicumul Pedagogic	PC (b) din toată Uniunea, din 1939	funcționară	Director adjunct al uzinei

19.	Benzari Dmitrii Alexeevici	1907	moldovean	medii, Universitatea Comunistă	PC (b) din toată Uniunea, din 1929	funcționar	Responsabil al Comisariatului Poporului pentru Învățământ, orașul Soroca
20.	Tricolici Iacob Ivanovici	1901	moldovean	primare, trei clase	Fără partid	țăran	În propria gospodărie, agricultor
21.	Șincariuk Gherasim Xenofontovici	1909	moldovean	medii	PC (b) din toată Uniunea, din 1930	țăran	<i>Scris indiscifrabil</i>
22.	Kirin Vasilii Vasilevici	1904	rus	superioare	PC (b) din toată Uniunea, din 1939	țăran	Secretarul Comitetului Raional Căinari
23.	Burlac Maria Gavrilovna	1918	moldoveancă	primare, patru clase	Fără partid	muncitoare	Fabrica de Tutun din Florești
24.	Puiu Trofim Ilici	1899	moldovean	primare, două clase	Fără partid	țăran	În propria gospodărie, agricultor
25.	Iakimenko Anton Dmitrievici	1913	ucrainean	medii, tehnice	PC (b) din toată Uniunea, din 1939	student	Inspector. Venit de la Moscova
26.	Fabiniuk Fiodor Davidovici	1912	ucrainean	generale -primare, militare - medii	PC (b) din toată Uniunea, din 1938	-	Militar
27.	Kondratenko Boris Ignatievici	1897	rus	medii	PC (b) din toată Uniunea, din 1919	țăran sărac	Șeful secției militare a CC a PC(b.)M
28.	Onila Iustina Melentievna	1901	moldoveancă	primare	Fără partid	țărăncă	În propria gospodărie
29.	Sinlimik Stepan Mitrofanovici	1901	ucrainean	șapte clase	PC (b) din toată Uniunea, din 1921	funcționar	Președintele Tribunalului Militar
30.	Bondarciuk Serghei Onofrievici	1903	moldovean	medii incomplete	PC (b) din toată Uniunea, din 1926	funcționar	Procurorul RSSM
31.	Ciornăi Alexei Demianovici	1898	moldovean	primare	Fără partid	muncitor	Mecanic

32.	Chiper Nicolai Fiodorovici	1908	moldovean	primare, patru clase	Fără partid	țăran	În propria gospodărie
33.	Caraș Anna Emanuilovna	1919	moldoveancă	medii, opt clase	Fără partid	funcționară	Învățătoare în satul Vâșcăuți, județul Soroca
34.	Prisacara Varvara Vasilievna	1913	moldoveancă	primare, trei clase	Fără partid	țărăncă	În propria gospodărie
35.				primare, Tehnicul Pedagogic Moldovenesc	PC (b) din toată Uniunea, de doi ani	funcționar	Vice-director
36.	Șepelenko Mihail Nichitovici	1909	moldovean		PC (b) din toată Uniunea	muncitor	Președintele Comitetului Executiv Soroca
37.	Andreev Andrei Andreevici	1904	ucrainean	medii, tehnicum			
38.	Nakoncennâi Mihail Fedotovici	1900	ucrainean	primare	PC (b) din toată Uniunea	muncitor	Secretar, orașul Soroca
39.	Vasiliev Feodor Avramovici	1910	moldovean	primare	PC (b) din toată Uniunea	funcționar	Secretar
40.	Dicusar Xenia Adreevna	1903	moldoveancă	medii	PC (b) din toată Uniunea, din 1920	țărăncă	Comitetul Raional de Partid Bravicieni, secretar
41.	Negaiuk Mihail Fiodorovici	1913	moldovean	primare	Fără partid	funcționar	Sovietul Sătesc Dereniev, președinte
42.	Rocinski Leonid Fiodorovici	1907	ucrainean	medii	PC (b) din toată Uniunea, din 1930	muncitor	Comitetul Raional de Partid Telenești, secretar
43.	Rusnac Boris Filipovici	1913	moldovean	medii	PC (b) din toată Uniunea, din 1939	funcționar	Redactor șef al ziarului județean
44.	Salogor Nichita Leontievici	1901	moldovean	medii	PC (b) din toată Uniuneadin 1931	țăran-sărac	CC al PR(b.)M, secretar

45.	Koka Grigorii Ilici	1896	moldovean	primare, trei clase	Fără partid	muncitor	Moara din Telenești
46.	Egorov Daniil Egorovici	1892	rus	superioare, Academia Militară „M. Frunze”	PC (b) din toată Uniunea, din 1938	funcționar	Comandant al corpului de armată
47.	Gafenco Elizaveta Hristoforova	1916	moldovean	primare, trei clase	Fără partid	țăran	În propria gospodărie
48.	Croitor Ilarion Ivanovici	1899	moldovean	medii, Școala Superioară Agricolă	PC (b) din toată Uniunea, din 1927	țăran	Comitetul Executiv Râșpopeni, președinte
49.	Volkov Nicolai Ivanovici	1901	moldovean	medii	PC (b) din toată Uniunea, din 1931	țăran	Direcția Gnerală a Drumurilor, director
50.	Gherasimenko Vasilii Dementievici	1902	moldovean	primare	PC (b) din toată Uniunea, din 1930	funcționar	Comitetul Executiv Orhei, președinte
51.	Șveț Serghei Alexeevici	1891	moldovean	primare, patru clase	Fără partid	țăran	În propria gospodărie
52.	Antoseak Gheorghii Fiodorovici	1907	rus	superioare, Institutul de Partid din Odesa	PC (b) din toată Uniunea, din 1937	funcționar	Președintele Planificării de Stat din RSSM
53.	Gorbunov Gavril Feodorovici	1908	rus	medii, Școala Tehnică Profesională	PC (b) din toată Uniunea, din 1931	muncitor	Comisariatul Poporului pentru Industria Lemnului, vice-comisar
54.	Lașcul Vera Ilinicina	1912	moldoveancă	superioare, Institutul Pedagogic	PC (b) din toată Uniunea, din 1939	funcționară	Comitetul Central al Comsomolului Leninist din RSSM, secretar
55.	Kolobeakov Alexandr Filaretovici	1896	rus	medii, Academia Superioară de Partid	PC (b) din toată Uniunea, din 1919	muncitor	Militar

56.	Peșterian Oliga Ivanova	1903	moldovean	primare, trei clase	Fără partid	țărăncă	În propria gospodărie
57.	Șerbenko Constantin Terentievici	1897	ucrainean	superioare, Academia Agricolă	PC (b) din toată Uniunea, din 1918	muncitor	Redactorul ziarului "Moldova Socialistă"
58.	Todirașco Efimia Nicolaeana	1903	moldoveancă	primare, patru clase	Fără partid	funcționară	Asociația de Consum Susleni, președinte
59.	Galac Fiodor Kuzimici	1903	moldovean	primare, Școala Sovietică de Partid	PC (b) din toată Uniunea, din 1930	muncitor agricol	Comitetul Executiv Raional Susleni, președinte
60.	Seidin Ivan Ivanovici	1900	rus	medii, facultatea muncito-rească	PC (b) din toată Uniunea, din 1926	funcționar	Funcționar
61.	Vasilindiuk Grigorii Avxentievici	1919	moldovean	medii incomplete	PC (b) din toată Uniunea, din 1926	militar	Militar
62.	Colensic Ivan Semionovici	1885	moldovean	medii, Școala de Meserii	PC (b) din toată Uniunea, din 1924	muncitor	Judecătoria Regională Orhei, președinte
63.	Platon Tatiana Ivanovna	1920	moldoveancă	opt clase	Fără partid	funcționară	Școala nr. 1 din Criuleni, învățătoare
64.	Pocatilov Piotr Iacovlevici	1902	ucrainean	superioare	PC (b) din toată Uniunea, din 1924	muncitor	Comisariatul Poporului pentru Industria Alimentară, comisar
65.	Țăganko Vladimir Vasilevici	1903	ucrainean	medii	PC (b) din toată Uniunea, din 1924	muncitor	CC al PC(b)M, Serviciul Personal, director-adjunct
66.	Nicolas Alexandr Nikolaevici	1904	rus	medii, șase clase	PC (b) din toată Uniunea, din 1928	funcționar	Comitetul Județean Orhei, secretar
67.	Kondratiuk Tatiana Petrovna	1910	moldoveancă	primare	Fără partid	muncitoare	Fabrica de Tutun, muncitoare
68.	Kalinin Mihail Ivanovici						

69.	Hrușciiov Nichita Sergheevici	1903	moldoveancă						
70.	Ghimpu Alexandra Vasilievna	1903	moldoveancă	primare		Fără partid	țărană		În propria gospodărie
71.	Nazarenko Ivan Grigorievici	1904	ucrainean	primare		PC (b) din toată Uniunea, din 1930	muncitor		Comitetul Executiv Raional Lipcani, președinte
72.	Gonța Fiofan Semionovici	1900	moldovean	superioare, juridice		PC (b) din toată Uniunea, din 1924	muncitor		Comisarul Poporului pentru Justiție
73.	Greceniuk Tatiana Antonovna	1920	moldoveancă	primare		Fără partid	țaran		În propria gospodărie
74.	Lerner Mira Izrailevna	1909	evreică	superioare, facultatea de medicină				funcționară	Direcția Raională a Sănătății, medic-șef
75.	Razumovici Kuzima Spiridonovici	1907	ucrainean	primare		PC (b) din toată Uniunea, din 1931	țaran		secretar
76.	Diacenko Nicolai Grigorievici	1902	moldovean	primare		PC (b) din toată Uniunea, din 1931	țaran		Comisarul Poporului pentru Industria Lemnului
77.	Fedaș Nadejda Milentievna	1903	moldoveancă	primare, trei clase		Fără partid	țărană		În propria gospodărie
78.	Kușnariov Iacob Tihonovici	1903	ucrainean	medii, Școala de Meserii		PC (b) din toată Uniunea	muncitor		Responsabilul CCP de Afacerile Externe ale RSSM cu URSS
79.	Maisterenko Iacov Maximovici	1890	moldovean	primare		PC (b) din toată Uniunea, din 1920	muncitor		Comitetul Executiv al raionului Edineț, președinte
80.	Celak Vasilii Timofeevici	1898	moldovean	primare, trei clase		Fără partid	țaran		În propria gospodărie

81.	Antoficiuk Mihail Ilici	1906	moldovean	autodidact	Fără partid	muncitor	Fabrica de săpun din Edineț, maistru
82.	Poloz Piotr Matveevici	1902	moldovean	medii, Universitatea Comunistă	PC (b) din toată Uniunea, din 1927	colhoznic	Președintele Comitetului Executiv al județului Bălți
83.	Mozalevskii Nicolai Nicolaevici	1903	rus	primare	PC (b) din toată Uniunea, din 1926	muncitor	Comisarul Poporului pentru Finanțe
84.	Mordoveț Iosif Lavrentievici	1899	ucrainean	medii	PC (b) din toată Uniunea, din 1927	muncitor	NKVD, șef
85.	Pântea Constantin Efimovici	1898	moldovean	autodidact	Fără partid	țăran	În propria gospodărie
86.	Gorcea Vasilii Vasilievici	1900	moldovean	primare, trei clase	Fără partid	funcționar	Sovietul Sătesc Coșești, președinte
87.	Pociumban Pavel Ivanovici	1895	moldovean	primare, patru clase	Fără partid	funcționar	Sovietul Sătesc Cubani, președinte
88.	Moscovko Ivan Ivanovici	1892	ucrainean	primare	PC (b) din toată Uniunea, din 1926	funcționar	<i>Scris indiscifrabil</i>
89.	Marțenkevici Vladimir Ivanovici	1896	belorus	medii	PC (b) din toată Uniunea, din 1939	muncitor	Militar
90.	Forș Valentin Fiodorovici	1909	moldovean	superioare, Universitatea Pedagogică	PC (b) din toată Uniunea, din 1932	țăran	Comisarul Poporului pentru Învățământ
91.	Diordița Alexandr Filipovici	1911	moldovean	medii	PC (b) din toată Uniunea, din 1938	funcționar	Comisarul Poporului pentru Finanțe, comisar-adjunct
92.	Frunze Maria Mihailovna	1898	moldoveancă	primare	Fără partid	țărăncă	În propria gospodărie
93.	Isac Dmitrii Stepanovici	1894	moldovean	autodidact	Fără partid	țăran	În propria gospodărie

94.	Şamis Iacob Ionovici	1907	evreu	primare, cinci clase	PC (b) din toată Uniunea, din 1931	muncitor	NKVD, şef
95.	Akimov Grigorii Grigorievici	1903	rus	primare	C (b) din toată Uniunea, din 1928	funcţionar	Comisarul Poporului pentru Comerţ
96.	Malenţova Anna Vasilievna	1919	moldovean	primare, patru clase	Fără partid	ţărancă	În propria gospodărie
97.	Barboş Vasilii Vasilievici	1910	moldovean	primare, patru clase	Fără partid	ţăran	În propria gospodărie
98.	Ivaşciuk Kiril Avxentievici	1903	ucrainean	primare	PC (b) din toată Uniunea, din 1929	ţăran	Cursurile Leniniste din cadrul CC al PC(b.), ascultător
99.	Rozoveţkii Piotr Timofeevici	1902	moldovean	primare	PC (b) din toată Uniunea, din 1932	muncitor	Preşidenţia Sovietului Suprem, secretar
100.	Gherlimanov Fiodor Fiodorovici	1897	rus	primare	PC (b) din toată Uniunea, din 1922	muncitor	CC PC(b.) al RSSM, vice-şef al secţiei de propagandă şi agitatie
101.	Cernei Gavril Artiomovici	1909	moldovean	primare, patru clase	Fără partid	ţăran	În propria gospodărie
102.	Lukianov Avram Zaharovici	1904	moldovean	primare, patru clase	PC (b) din toată Uniunea, din 1932	funcţionar	Student la cursurile leniniste în cadrul CC al PC(b.) din URSS
103.	Golik Constantin Harlampovici	1899	ucrainean	superioare	PC (b) din toată Uniunea, din 1927	funcţionar	şef la drumuri
104.	Glinjan Ivan Ivanovici	1894	moldovean	medii incomplete, şapte clase	Fără partid	funcţionar	<i>Scris indiscifrabil</i>
105.	Bujor Fiodor Arsentievici	1912	moldovean	primare	Fără partid	ţăran	În propria gospodărie

106.	Brovko Fiodor Grigorievici	1904	moldovean	primare	PC (b) din toată Uniunea, din 1927	muncitor	Prezidiumul Sovietului Suprem al RSSM, președinte
107.	Stolinskii Boris Lazarevici	1906	evreu	primare	PC (b) din toată Uniunea, din 1926	funcționar	Comitetul Executiv al Partidului Comunist, secretar
108.	Tevcenkov Alexandr Nicolaevici	1902	rus	primare	PC (b) din toată Uniunea, din 1920	țăran	<i>Scris indiscifrabil</i>
109.	Cebotari Fiodor Fiodorovici	1914	moldovean	opt clase	Fără partid	funcționar	Învățător, satul Strâmba
110.				medii, Universitatea Comunistă „M. Frunze”	PC (b) din toată Uniunea	muncitor	Comitetul Raional de Partid, primul secretar Comitetului Raional
111.	Bukin Mihail Vasilievici	1897	rus		PC (b) din toată Uniunea, din 1939	funcționar	NKVD
112.	Rjavsckii Piotr Borisovici	1904	evreu	primare	PC (b) din toată Uniunea, din 1920	funcționar	CC PC(b.) al RSSM, departamentul organizare
113.	Alioșin Ivan Ivanovici	1901	rus	primare, patru clase	Fără partid	țăran	Președinte al Sovietului Sătesc
114.	Jurjiu Parfentii Vasilievici	1900	moldovean	medii, Școala Pedagogică	Fără partid	funcționar	Direcția Raională de Învățământ Chișcăreni, Inspector școlar
115.	Peșterev Dmitrii Mihailovici	1906	moldovean	medii	PC (b) din toată Uniunea, din 1939	funcționar	Secretar
116.	Scurtul Maxim Vasilievici	1911	moldovean	superioare	PC (b) din toată Uniunea, din 1932	funcționar	CC al PC (b.)M, șeful secției
117.	Belous Chiril Demidovici	1907	ucrainean	primare, 1 clasă	Fără partid	țăran	În propria gospodărie
	Bulibaș Ivan Semionovici	1899	moldovean				

118.	Repin Vasilii Ivanovici	1887	rus		medii	PC (b) din toată Uniunea, din 1908	muncitor	Militar
119	Martienko Stepan Klipovici	1904	ucrainean		Universitatea Comunistă	PC (b) din toată Uniunea, din 1930	muncitor	Comitetul Executiv Ungheni, președinte
120.	Cojuhari Mihail Fiodorovici	1998	moldovean		primare	Fără partid	muncitor	Ajutor de mașinist
121.	Maximov Naum Maximovici	1896	ucrainean		superioare, Institutul Agricol	PC (b) din toată Uniunea, din 1919	țaran	Vice-președinte al planificării de stat
122.	Gânga Maria Ivanovna	1912	moldoveancă		autodidact	Fără partid	muncitoare	Sovhozul din Bălți, strungar
123.	Ejov Ivan Efimovici	1906	ucrainean		autodidact	PC (b) din toată Uniunea, din 1928	muncitor	Sovietul Orășenesc Bălți, Președintele Comitetului Executiv Orășenesc
124.	Molotov Veaceslav Mihailovici							
125	Kocerjenko Mihail Hrisnovici	1904	ucrainean		superioare	PC (b) din toată Uniunea, din 1932	funcționar	Comitetul Orășenesc, secretar
126.	Palaria Andrei Alexandrovici	1919	moldovean		primare, partru clase	Fără partid	muncitoare	Stația electrică orașul Bălți
127.	Matiș-Șevcenko Anna Moiseevna	1909	ucraineană		Școala Medicală din Dnepro-Petrovsk	Fără partid	muncitor	Spitalul Orășenesc nr.2, orașul Bălți, medic-șef
128	Novac Emanuil Filimonovici	1906	moldovean		superioare, Institutul Învățătoresc		funcționar	Școala Medie din orașul Bălți, director-adjunct
129.	Gubskia Polina Ivanovna	1918	ucraineană		superioare, Universitatea Pedagogică	PC (b) din toată Uniunea, din 1929	funcționară	Comisariatul Poporului pentru învățământ, vice-comisar

130.	Podari Ivan Arsentievici	1905	ucrainean	primare	PC (b) din toată Uniunea, din 1926	țăran	Comisariatul Poporului pentru Agricultură, vice-comisar
131.	Ghencea Nicolai Ivanovici	1904	moldovean	primare	Fără partid	țăran	țăran
132.	Kociaș Andrei Nicolaevici	1903	găgăguz	primare	Fără partid	țăran	Cooperativa Agricolă din Vulcănești, vice-președinte
133.	Tupuța Constantin Prokofievici	1897	ucrainean	primare	PC (b) din toată Uniunea, din 1930	țăran	Comitetul Raional de Partid
134.	Sergheenko Stepan Makarovici	1899	ucrainean	medii generale, superioare - militare	PC (b) din toată Uniunea, din 1928	funcționar	Șeful detașamentului de grăniceri
135.	Iliinskii Fiodor Grigorievici	1897	rus	primare	PC (b) din toată Uniunea, din 1920	muncitor	Comisariatul Poporului pentru Învățământ, vice-comisar
136.	Măța Fiodor Eremeevici	1898	moldovean	autodidact	Fără partid	funcționar	Cooperativa Agricolă din localitatea Rominsc, președinte
137.	Iurkevici Ivan Filipovici	1908	moldovean	autodidact	Fără partid	muncitor	Muncitor
138.	Kulighin Grigorii Mihailovici	1902	ucrainean	medii, Institutul Tehnic	PC (b) din toată Uniunea, din 1931	muncitor	Comitetul Executiv Cahul, primul secretar
139.	Lukianov Alexandr Ivanovici	1903	moldovean	superioare	PC (b) din toată Uniunea, din 1924	muncitor	CCP din RSSM, Șeful Direcției Cultură
140.	Lazări Maria Dmitrievna	1917	moldoveancă	primare, patru clase	Fără partid	țărană	În propria gospodărie
141.	Goveinai Roman Emelianovici	1907	ucrainean	medii, șase clase	PC (b) din toată Uniunea, din 1932	funcționar	Militar

142.	Cocoș Maria Stepanovna	1910	moldoveancă	primare	Fără partid	țărăncă	În propria gospodărie
143.	Kalbanev Vasilii Ivanovici	1904	rus	medii tehnice	PC (b) din toată Uniunea, din 1925	muncitor	Președintele Comitetului Executiv
144.	Fokali Constantin Fiodorovici	1890	găgăuz	primare, două clase	Fără partid	țărăn	În propria gospodărie
145.	Romnenko Sofia Antonovna	1921	moldoveancă	medii, gimnaziale	Fără partid	funcționară	Satul Țăganca, Școala nr. 1, directorul școlii
146.	Talmacian Vasilii Antonovici	1901	moldovean	primare	Fără partid	țărăn	În propria gospodărie
147.	Balăghin Vladimir Vasilevici	1902	rus	primare	PC (b) din toată Uniunea, din 1938	funcționar	Șeful NKVD-ului
148.	Pecerskii Nichita Nicanorovici	1904	ucrainean	medii	PC (b) din toată Uniunea, din 1928	țărăn	Comitetul Raional de Partid, raionul Cahul, secretarul doi
149.	Kușnerik Grigorii Fiodorovici	1905	ucrainean	șase clase	PC (b) din toată Uniunea, din 1932	țărăn	Președintele Consiliului Raional Ciadârlunga
150.	Diakova Anna Gheorghievna	1898	găgăuză	primare	Fără partid	țărăncă	În propria gospodărie
151.	Kondratenko Stepan Lavrentievici	1894	belorus	medii	PC (b) din toată Uniunea, din 1925	muncitor	Comisarul Militar al RSSM
152.	Pancenکو Ivan Feodorovici	1893	moldovean	primare, Școala Sovietică de Partid	PC (b) din toată Uniunea, din 1929	țărăn	Comitetul Raional de Partid, Bender, vice-președinte
153.	Sazâkin Nicolai Stepanovici	1910	rus	Institutul de Planificare din Moscova	PC (b) din toată Uniunea, din 1939	funcționar	NKVD, Comisar al Poporului
154.	Badarancea Efrosinea Erofeevna	1890	moldoveancă	autodidact	Fără partid	funcționară	Spitalul din Chițcani, infirmieră

155.	Antoniuc Stepan Ivanovici	1903	ucrainean	superioare incomplete	PC (b) din toată Uniunea, din 1927	muncitor	Comitetul Raional de Partid, Bender, primul secretar
156.	Kirilenko Trofim Fedorovici	1904	moldovean	primare, trei clase	Fără partid	muncitor	<i>Scris indiscribil</i>
157.	Novoselinskii Iurii Vladimirovici	1895	rus	medii	PC (b) din toată Uniunea, din 1920	funcționar	Militar
158.	Boiko Serghei Evdokimovici	1905	ucrainean	medii, șapte clase	PC (b) din toată Uniunea, din 1927	țaran	Comitetul Executiv Raional, secretar
159.	Ivancikin Daniil Vladimirovici			Institutul Inginerilor Transportului Ferroviar	PC (b) din toată Uniunea, din 1928	muncitor	CC al PR(b.)M, șeful secției transport
160.	Popov Loghin Sebastianovici	1907	ucrainean	primare, două clase	Fără partid	țaran	În propria gospodărie
161.	Terzman David Ivanovici	1900	moldovean	primare	PC (b) din toată Uniunea	muncitor	Judecătoria Populară Căușeni, judecător
162.	Ursu Andrei Trofimovici	1901	moldovean	primare, trei clase	Fără partid	țaran	În propria gospodărie
163.	Șevcenko Alexei Petrovici	1913	moldovean	primare, Școala de Meserii	PC (b) din toată Uniunea, din 1926	muncitor	Comisarul Poporului pentru Gospodăria Comunală
164.	Istratii Fevronia Efremova	1901	ucrainean	autodidact	Fără partid	funcționară	Oficiul poștal din satul Emental, dereticătoare
165.	Sandul Nikita Fedoseevici	1922	moldoveancă	medii, Universitatea Comunistă	PC (b) din toată Uniunea, din 1932	funcționar	Comitetul Raional de Partid, Bender, secretarul doi

166.	Damaskin Vasilii Nîchiforovici	1903	moldovean	primare	PC (b) din toată Uniunea, din 1931	țaran	Punctul de colectare a grăunțoaselor, administrator
167.	Cozonac Grogorii Evdochimovici	1914	moldovean	medii, șapte clase	PC (b) din toată Uniunea, din 1940	funcționar	Secretar
168.	Jernovoi Roman Panteleevici	1905	ucrainean	primare, patru clase	PC (b) din toată Uniunea, din 1940	țaran	Președintele Comitetului Executiv Cimișlia
169.	Balika Fevronia Ivanova	1905	moldovancă	primare, două clase	Fără partid	țarancă	În propria gospodărie
170.	Varvarețkaia Anna Nicolaevna	1904	moldovancă	medii incomplete, șapte clase	PC (b) din toată Uniunea, din 1932	colhoznică	Comisarul Poporului pentru Asigurări Sociale
171.	Voroșilov Klementii Efremovici						
172.	Bessnov Mihail Mihailovici	1901	rus	superioare incomplete	PC (b) din toată Uniunea, din 1924	țaran	Secretarul III al CC al PC(b.) din RSSM
173.	Voloh Piotr Vasilievici	1896	rus	medii	PC (b) din toată Uniunea, din 1917	muncitor	Funcționar în Armata Roșie
174.	Grajdianu Pavel Sergheevici	1913	moldovean	autodidact	Fără partid	muncitor	Electrician
175.	Zalivadnăi Afanasii Zaharievici	1906	ucrainean	medii	PC (b) din toată Uniunea, din 1917	muncitor	Administratorul Căii Ferate din Chișinău, șeful direcției politice a Întreprinderii
176.	Solomatin Mihail Dmitrievici	1894	rus	primare, patru clase	PC (b) din toată Uniunea, din 1925	muncitor	Militar
177.	Lișcimenko Vasilii Nichitovici	1905	moldovean	Școala Superioară Comunistă	PC (b) din toată Uniunea, din 1925	țaran	Comitetul Raional de Partid, Bender

178.	Kovașa Anastasia Stepanovna	1921	moldoveancă	primare	Fără partid	muncitoare	Fabrica de tricotaj
179.	Nasko Dmitrii Demianovici	1902	ucrainean	medii incomplete, șapte clase	PC (b) din toată Uniunea, din 1930	muncitor	Președintele Comitetului Executiv din Bălți
180.	Grosul Stepan Nichiforovici	1912	moldovean	medii, Tehnicumul Pedagogic	PC (b) din toată Uniunea, din 1939	funcționar	Școala din Tudorova, raionul Volontir, director
181.	Briciac Piotr Grigorievici	1890	moldovean	autodidact	Fără partid	muncitor	Transportul Feroviar, orașul Bender, lăcătuș
182.	Lámari Vladimir Petrovici	1907	ucrainean	superioare incomplete	PC (b) din toată Uniunea, din 1928	muncitor	<i>Scris indiscifrabil</i>
183.	Bronnikov Vasilii Nikitovici	1906	rus	medii, tehnice	PC (b) din toată Uniunea, din 1930	muncitor	Consiliul Orășenesc Bender, președinte
184.	Spatari Zaharii Semionovici	1894	moldovean	patru clase a școlii sătești	Fără partid	țăran	În propria gospodărie
185.	Vlad Alexandra Gheorghievna	1907	moldoveancă	primare	Fără partid	țărancă	În propria gospodărie
186.	Smácek Vasilii Martánovici	1907	ucrainean	superioare, Institutul Pedagogic	PC (b) din toată Uniunea, din 1932	țăran	Secretarul Comitetului Raional Călărăși PC(b.)M
187.	Kiriliuk Kondrat Gheorghievici	1897	ucrainean	medii	PC (b) din toată Uniunea, din 1920	țăran	Președintele Comitetului Executiv Chișinău
188.	Orlov Pavel Alexandrovici	1900	ucrainean	medii	PC (b) din toată Uniunea, din 1939	funcționar	Comisariatul Militar. Secția miliție
189.	Jurja Cozma Ivanovici	1900	moldovean	patru clase ale Școlii Populare	Fără partid	colhoznic	Președinte de colhoz

190.	Litvinov Andrei Ivanovici	1900	rus	medii	PC (b) din toată Uniunea, din 1921	muncitor	Vice-comandant
191.	Popovici Vasilii Ivanovici	1897	moldovean	medii	PC (b) din toată Uniunea, din 1920	muncitor	<i>Scris indiscifrabil</i>
192.	Postolakii Ivan Grigorievici	1896	moldovan	primare, patru clase	Fără partid	muncitor	Moara din Nisporeni, mecanic
193.	Bondarenko Zahar Illici	1901	ucrainean	șapte clase	PC (b) din toată Uniunea, din 1929	funcționar	Primul secretar al Comitetului Raional Nisporeni
194.	Gușkan Arefa Lukici	1904	moldoveancă	medii, trei clase ale Universității Comuniste	PC (b) din toată Uniunea, din 1930	țărancă	Consiliul Raional Bijor, șeful secției agitație și propagandă
195.	Kangaș Savva Serghievici	1903	moldovean	medii, Universitatea Comunistă	PC (b) din toată Uniunea, din 1926	țăran	Șeful secției agitație și propagandă
196.	Obreja-Perepiuța Anna Ivanova	1895	moldoveancă	primare	Fără partid	țărancă	În propria gospodărie
197.	Radul Macar Mihailovici	1910	moldovean	superioare, Institutul Pedagogic Moldovenesc	PC (b) din toată Uniunea, din 1940	funcționar	Institutul Pedagogic Moldovenesc din Chișinău, director
198.	Țăranov Stepan Vasilevici	1905	moldovean	superioare, Institutul Profesorilor Roșii	PC (b) din toată Uniunea, din 1926	țăran	Institutul Pedagogic din Chișinău, șeful Catedrei <i>Marxism-Leninism</i>
199.	Pravovskii Efrim Evstafievici	1906	moldovean	primare, Universitatea Comunistă	PC (b) din toată Uniunea, din 1938	țăran	Comitetul Executiv Kotovsk, președinte

200.	Muntean Arhip Vasilievici	1914	moldovean	medii, Tehnicumul Pedagogic	PC (b) din toată Uniunea, din 1939	funcționar	Cursant
201.	Smorigo Nicolai Haritonovici	1902	rus	medii	PC (b) din toată Uniunea, din 1919	muncitor	CC PC(b.)M, secretar
202.	Bursuc Maria Ivanovna	1891	moldoveancă	primare	Fără partid	țărană	În propria gospodărie
203.	Timoșenko Semion Constantinovici						
204.	Negru Ivan Fiodrovici	1912	moldovan	primare, 1 clasă	Fără partid	țăran	În propria gospodărie
205.	Zelenciuk Stepan Spiridonovici	1904	moldovean	medii	PC (b) din toată Uniunea, din 1930	țăran	Secretarul CC PC(b.)M
206.	Rotaru Pavel Vasilievici	1903	moldovean	primare, patru clase	Fără partid	țăran	În propria gospodărie
207.	Jitari Olga Vasilievna	1900	moldoveancă	primare, patru clase	Fără partid	țărană	În propria gospodărie
209.	Krainii Nicolai Stepanovici	1903	ucrainean	medii, Cursuri de Marxism- Leninism	PC (b) din toată Uniunea, din 1926	muncitor	Primul secretar al <i>Ukom</i> PC(b.)M
209.	Korotkov Iurii Alexandrovici			superioare incomplete, Tehnicumul Politehnic	PC (b) din toată Uniunea, din 1928	funcționar	Colegiul de redacție al ziarului "Moldova Socialistă"
210.	Gologan Nicolai Alexandrovici	1914	moldovean	primare	Fără partid	țăran	În propria gospodărie
211.	Calaraș Axentii Gheorghievici	1907	moldovean	primare, două clase	Fără partid	țăran	În propria gospodărie

212.	Danova Evghenia Isacova	1904	moldoveancă	superioare	PC (b) din toată Uniunea, din 1927	funcționară	Șeful secției presă
213.	Verlan Efim Macarievici	1907	moldovean	medii	PC (b) din toată Uniunea, din 1931	muncitor	Președintele Judecătoriei Supreme a RSSM
214.	Celka Anton Platonovici	1905	ucrainean	superioare, Universitatea de Medicină	PC (b) din toată Uniunea, din 1939	funcționar	Spitalul din Costiujeni, medic-șef
215.	Țușca Doroftei Onisimovici	1905	moldovean	primare	Fără partid	țăran	În propria gospodărie
216.	Martânov Mihail Alexeevici	1912	rus	superioare	PC (b) din toată Uniunea, din 1932	muncitor	CC al PC(b.)M Șeful Secției Industrie
217.	Tomofte Ivan Vasilievici	1903	moldovean	primare, patru clase	Fără partid	funcționar	Sovhozul din suburbia Chișinăului, brigadier
218.	Butko Andrei Haritonovici	1904	ucrainean	medii, Tehnicumul Constructor de Mașini	PC (b) din toată Uniunea, din 1926	muncitor	Comisarul Poporului al Controlului de Stat
219.	Ursul Vlas Ivanovici	1907	moldovean	medii	PC (b) din toată Uniunea, din 1931	muncitor	Comitetul Raional de Partid Leova, primul secretar
220.	Fesenko Ivan Constantinovici	1910	ucrainean	Institutul Profesorilor Roșii	PC (b) din toată Uniunea, din 1930	țăran	Comitetul Central al Consomolului din Moldova, primul secretar
221.	Verejko Fiodor Nicolaevici	1913	moldovean	primare	Fără partid	țăran	În propria gospodărie
222.	Dașicev Ivan Fiodorovici	1897	rus	superioare, militare	PC (b) din toată Uniunea, din 1929	funcționar	Armata Roșie

223.	Borodin Piotr Grigorievici	1905	rus	superioare	PC (b) din toată Uniunea, din 1926	muncitor	CC al PC(b.)M, prim secretar
224.	Ulasevici Victor Iacovlevici	1910	ucrainean	Institutul Metalurgic din Dneprope-trovsk	PC (b) din toată Uniunea, din 1930	muncitor	Comitetul Orășenesc al CC al PC(b.)M, secretar
225.	Kaplun Șulim Zurievici	1902	evreu	Universitatea de Medicină din Iași	Fără partid	funcționar	Spitalul orășenesc nr. 7, medic-șef
226.	Gulinskaia Maria Semionovna	1919	moldoveancă	medii, tehnice	Fără partid	funcționară	Actrișă, Artistă a Poporului din Moldova
227.	Konstantinov Tihon Antonovici	1898	moldoveancă	medii	PC (b) din toată Uniunea, din 1924	funcționar	Consiliul Comisarilor Poporului, președinte
228.	Onica Raisa Denisovna	1913	moldovancă	medii	Fără partid	funcționară	Școala nr. 28, învățătoare
229.	Brâncovean Natalia Ivanovna	1912	moldovancă	primare	Fără partid	muncitoare	Fabrica de tutun, mașinist
230.	Nikoliskii Nicolai Petrovici	1902	rus	superioare	PC (b) din toată Uniunea, din 1920	muncitor	Șeful trupelor de grăniceri
231.	Detianov Nicolai Iacovlevici	1894	moldovean	medii	Fără partid	muncitor	Trustul de tramvaie, șeful secției mecanice
232.	Ipatii Pavel Gheorghievici	1904	moldovean	primare, patru clase	Fără partid	muncitor	Calea ferată Chișinău, muncitor
233.	Melnic Stepan Vasilievici	1903	ucrainean	medii	PC (b) din toată Uniunea, din 1927	țăran	Consiliul orășenesc Chișinău, președinte
234.	Iarmuratii Dmitrii Alexeevici	1909	moldovean	primare	Fără partid	țăran- colhoznic	Colhozul "Lenin", satul Hrustova, raionul Camenca, Brigadierul brigăzii de legume.

235.	Pășneak Vasilii Grigorievici	1908	ucrainean	medii incomplete	PC (b) din toată Uniunea, din 1931	muncitor	Comitetul Raional Camenca, primul secretar
236.	Șveț Dmitrii Terentievici	1901	ucrainean	medii incomplete	PC (b) din toată Uniunea, din 1932	țăran	Comitetul Executiv Camenca, președinte
237.	Slobodeaniuk Anton Sergheevici	1905	moldovean	primare	PC (b) din toată Uniunea, din 1932	țăran	Asculătorul cursurilor leniniste din cadrul CC al PC(b.)URSS
238.	Ghitman Ruvin Iakovlevici	1910	evreu	primare	PC (b) din toată Uniunea, din 1938	funcționar	Comitetul Executiv al Sovietului Raional Râbnița, președinte
239.	Șirokov Mihail Cuziminci	1901	rus	primare	PC (b) din toată Uniunea, din 1926	muncitor	Directorul Combinatului de Zahăr, orașul Râbnița
240.	Poleanskii Mihail Isakovici	1902	evreu	primare	PC (b) din toată Uniunea, din 1926	muncitor	Primul secretar al comitetului raional de partid Râbnița
241.	Malinin Ivan Polievktovici	1904	rus	superioare	PC (b) din toată Uniunea, din 1926	muncitor	Director
242.	Sapojnik Grigorii Fomici	1911	moldovean	superioare	PC (b) din toată Uniunea, din 1939	țăran-colhoznic	Colhozul "Molotov", președinte
243.	Voloskiu Mihail Nicolaevici	1895	ucrainean	Universitatea Comunistă	PC (b) din toată Uniunea, din 1929	colhoznic	Comitetul Executiv Dubăsari, președinte
244.	Zlatoust Ivan Mitrofanovici	1908	ucrainean	superioare, Institutul Agricol din Odesa	PC (b) din toată Uniunea, din 1940	funcționar	Director
245.	Lagutin Pavel Ivanovici	1901	ucrainean	medii	PC (b) din toată Uniunea, din 1926	muncitor	Comitetul Raional Dubăsari
246.	Barabaș Serafim Nicolaevici	1915	moldovean	șapte clase	PC (b) din toată Uniunea	colhoznic	Colhozul "Kuibășev", președinte

247.	Kot Feodosii Pavlovici	1897	ucrainean	primare	PC (b) din toată Uniunea	muncitor	Comitetul Executiv Grigoriopol, președinte
248.	Papanov Nicolai Egorovici	1909	ucrainean	primare	PC (b) din toată Uniunea	muncitor	Asculțătorul cursurilor leniniste din cadrul CC al PC(b.) URSS
249.	Coca Melania Stepanovna	1917	moldovean	medii incomplete, șapte clase	Candidat	studentă	Tehnicumul Agricol din Tiraspol
250.	Borovik Gavril Zaharovici	1913	moldovean	superioare, Institutul Pedagogic	PC (b) din toată Uniunea, din 1940	funcționar	Școala Medie Grigoriopol, director
251.	Korobov Valentin Iakovlevici	1908	rus	primare	PC (b) din toată Uniunea, din 1932	țăran	Comitetul Executiv Tiraspol, președinte
252.	Abjelean Maria Vasilievna	1915	moldoveancă	primare	Fără partid	muncitoare	Sovhozul "Frunze", șefă de brigadă
253.	Bozrodnai Nicolai Alexeevici	1903	ucrainean	primare, școala sătească	PC (b) din toată Uniunea, din 1927	țăran	Secretar
254.	Kravcenko Evghenii Semionovici	1896	moldovean	primare	Fără partid	colhoznic	Colhozul din satul Sucelea, brigadier
255.	Andrianova Tamara Andreevna	1918	moldoveancă	superioare, Universitatea Pedagogică	Fără partid	funcționară	Școala nr.1 din Slobozia, învățătoare
256.	Kuzenko Piotr Evdokimovici	1908	ucrainean	primare, patru clase	PC (b) din toată Uniunea, din 1938	funcționar	Comitetul Executiv Slobozia, președinte
257.	Ivasiuk Nicolai Ivanovici	1903	ucrainean	primare	PC (b) din toată Uniunea, din 1928	țăran	Comitetul Raional CC al PC(b.)M, secretar

258.	Belâi Filipp Deonisovici	1909	rus	primare	PC (b) din toată Uniunea	colhoznic	Colhozulul "Partizanul roșu", președinte
259.	Birșa Matrona Victorovna	1905	moldoveancă	primare	Fără partid	muncitoare	Uzina "Tkacenko", maistru
260.	Soloviov Grigorii Timonovici	1903	rus	superioare, Universitatea Pedagogică din Dnepropetrovsk	PC (b) din toată Uniunea, din 1927	funcționar	Comitetul Raional de Partid din Tiraspol, secretar
261.	Porcul Maria Petrovna	1918	moldoveancă	medii	PC (b) din toată Uniunea	funcționară	Colhozul "Drapelul roșu", agronom
262.	Oleinic Andrei Ivanovici	1907	moldovean	medii	PC (b) din toată Uniunea	muncitor agricol	Sovietul Orășenesc Tiraspol, președinte
263.	Lâhvari Vasilii Gheorghievici	1910	ucrainean	Institutul din Poltava	PC (b) din toată Uniunea	funcționar	Școala Medie din Tiraspol, directorul școlii
264.	Stalin Iosif Visarionovici						
265.	Tereșcenko Piotr Filipovici	1905	moldovean	medii-incomplete, Universi-tatea Comunistă	PC (b) din toată Uniunea, din 1927	țăran	Redacția ziarului "Moldova Socialistă", redactor
266.	Lâsa Vera Samoilova	1918	moldoveancă	primare	Fără partid	colhoznică	Colhoz, tractoristă

Anexa 2

Lejea
Sovietului Suprem a RSS Moldovenești¹
despre alegerea Prezidiului Sovietului Suprem al RSS Moldovenești²

Sovetu Suprem al Respublișii Sovietișe Soțialiste Moldovenești
hotărăște:

De ales Prezidiumu Sovietului Suprem a Respublișii Sovietișe Soțialiste Moldovenești în următoarea alcătuință:

Președintele Prezidiului Sovietului Suprem a Respublișii Sovietișe Soțialiste Moldovenești: Brovco Fiodor Grigorievici - deputat dele ocrugu de alejere Pelinei N. 106;

Înlocuitorii Președintelui Prezidiului Sovietului Suprem a Respublișii Sovietișe Soțialiste Moldovenești: Gherasimenco Vasilii Dementievici-deputat dele ocrugu de alejere Sârcovo N. 50;

Onica Raisa Denisovna-deputat dela ocrugu de alejere Pușchinschi N. 228; Secretaru Prezidiului Sovietului Suprem a Respublișii Sovietișe Soțialiste Moldovenești: Kisili Efim Timofeevici - deputat dela ocrugu de alejere Crișcăuți N. 9;

Membrii Prezidiului Sovietului Suprem a Respublișii Sovietișe Soțialiste Moldovenești: Alioșin Ivan Ivanovici - deputat dela ocrugu de alejere Pepeni N. 112; Antoniuc Stepan Ivanovici - deputat dela ocrugu de alejere Chițcani N. 155; Borodin Piotr Grigorievici - deputat dela ocrugu de alejere Jucovschi N. 223; Danova Evghenia Isacovna - deputat dela ocrugu de alejere Budești N. 212; Bursuc Maria Ivanovna - deputat dela ocrugu de alejere Milești N. 202; Nicolschi Nicolai Petrovici - deputat dela ocrugu de alejere Chirovschi N. 230; Zelenciuc Stepan Spiridonovici - deputat dela ocrugu de alejere Recea n. 205; Palaria Andrei Alexandrovici - deputat dela ocrugu de alejere Bălți N. 126; Scurtul Maxim Vasilievici - deputat dela ocrugu de alejere Chișcăreni N. 115; Porcul Maria Petrovna - deputat dela ocrugu de alejere Sverdlovski N. 261; Negru Ivan Feodorovici - deputat dela ocrugu de alejere Sărata Galbenă N. 204;

Ursul Vlas Ivanovici - deputat dela ocrugu de alejere Iargara N. 219; Ipatii Pavel Gheorghevici - deputat dela ocrugu de alejere Tiraspol N. 232.

Președintele Prezidiului Sovietului Suprem a RSSM	F.Brovko
Secretaru Prezidiului Sovietului Suprem a RSSM	E.Kisili

Or. Chișinău 12 fevrali 1941

¹ În timpul primei ocupații sovietice toate actele legislative de la Chișinău erau scrise în două limbi: româna și rusă. Textul scris în varianta rusă era întocmit într-o limbă literară, pe când varianta română era scrisă într-un grai transnistrean, greu de înțeles pentru basarabeni, astfel încât aceștia preferau să citească varianta rusă. Textul documentului e transcris conform originalului.

² Pământ sovietic, 1941, 19 februarie.

Lejea³**Sovietului Suprem a Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești
despre treșerea scrisului moldovenesc la alfavitu rus⁴**

Sovetu Suprem a Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești
hotărăște:

1. De trecut scrisu moldovenesc dela alfavitu latin la alfavitu rus, pe teritoria întregii Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești.
2. De întărit următoru alfavit a literelor scrisului moldovenesc: Аа, Бб, Вв, Гг, Дд, Ее, Жж, Зз, Ии, Йй, Кк, Лл, Мм, Нн, Оо, Пп, Рр, Сс, Тт, Уу, Фф, Хх, Цц, Чч, Шш, Щщ, Ъ, Ыы, Ь, Ээ, Юю, Яя.

Președintele Prezidiului Sovietului Suprem a RSSM
Secretaru Prezidiului Sovietului Suprem a RSSM

F. Brovko
E. Kisili

Or. Chișinău 12 fevrali 1941

³ Textul e transcris conform originalului.

⁴ „Pământ sovietic, 1941, 19 februarie.

Marius Tăriță*

ACTIVITATEA COMISARIATULUI POPORULUI PENTRU ÎNVĂȚĂMÂNT AL RSSM ÎN ANUL DE STUDII 1944-1945

Prezentul text e un fragment al unui studiu mai larg dedicat vieții culturale din RSSM după încheierea operațiunilor militare de pe teritoriul Basarabiei, în luna august 1944, până la colectivizarea gospodăriilor țărănești. În cazul de față nu ne oprim asupra culturii în general, ci asupra unui subiect aferent, cel al învățământului. O atenție specială este acordată activității Comisariatului poporului pentru învățământ în anul de studii 1944-1945. De asemenea, ne referim la raportul larg de evaluare ce i-a fost făcut la sfârșitul anului 1944-începutul anului 1945, la cursurile de perfecționare organizate, la rețeaua instituțiilor de cultură, la instituțiile de învățământ superior ș.a. Studiul se bazează pe materiale consultate în cadrul Arhivei Organizațiilor Social-Politice, Fondul 51 și pe unele coroborări cu informațiile apărute în presa vremii.

Activitatea Comisariatului poporului pentru Învățământ al RSSM

Maturitatea „partiinică” era unul din cele mai importante criterii de evaluare a competențelor unui funcționar în epocă. Printre criticile consistente aduse acestui comisariat, a fost și aceea referitoare la cadrele cu competențe slabe. Contrar acestei aprecieri, scrisoarea privind cărțile primite de bibliotecile republicane (4 ianuarie 1945), a locțiitoarei comisarului poporului pentru învățământ, Gubski, o arată pe aceasta ca o activistă conștiincioasă a Partidului. Din 1670 cărți primite de la centru, „doar 60 cărți constituiau opere separate ale lui Marx, Engels, Lenin și Stalin”, 89 erau manuale, 162 cărți cu caracter tehnic, peste 200 de broșuri în diferite limbi ale popoarelor URSS, 48 țineau de agricultură, 184 de cărți legate de artă, literatură și istorie ș.a. Gubski semnală că fuseseră primite doar câteva creații ale lui Maxim Gorki.

De asemenea, au fost primite 14 biblioteci raionale constituite din literatură periodică. Doar bibliotecile orășenești și biblioteca județului Cahul (primită cu puțin timp mai devreme) aveau o cantitate nu prea mare de lucrări ale clasicilor marxism-leninismului și, de asemenea, lucrările lui A. Pușkin, M. Lermontov, M. Gorki, L. N. Tolstoi, în ediții noi.¹ Poezii Pușkin și Lermontov, prozatorul

* **Marius Tăriță**, doctor în istorie, cercetător științific la Institutul de Istorie, Stat și Drept al AȘM.

¹ *Arhiva Organizațiilor Social-Politice din Republica Moldova* (în continuare AOSPRM), Fondul 51, Inventarul 3, Dosarul 242, F. 2. În 4 ianuarie 1945, Gubski către Gherlimanov de la Secția Propagandă și Agitație. Cu toate acestea, „S. Kucevin, șeful secției așezămintelor de luminare politică a Comitetului Central al PC (b) din Moldova”, era nemulțumit de situația din județul Cahul. „În 15 soviete sătești nu sunt încă restabilite nici până acum cluburile măcar că sunt toate puțințele pentru a restabili și organiza lucrul lor. În cele 5 biblioteci raionale sunt numai

Tolstoi, sunt clasici ai literaturii ruse și universale. Prin impunerea unei ponderi importante a unor astfel de autori, putem vorbi și de o politică de culturalizare a maselor din Basarabia, însă, în acest caz, clasicii ruși erau de fapt un instrument de rusificare. În contextul epocii respective, această aculturare era o primă etapă spre ceea ce s-ar fi dorit a fi cultura sovietică.

Dincolo de conștiinciozitatea de care dădeau dovadă funcționari ca Gubski, a existat o comisie de evaluare care a semnalat numeroase probleme și nereguli existente în cadrul Comisariatului poporului pentru Învățământ.

Activitatea comisiei de evaluare a activității Comisariatului poporului pentru Învățământ²

În perioada 25 decembrie-10 ianuarie 1945, o comisie formată din trei persoane (Bobrov, Hvalov și Romenski), a evaluat starea de fapt și activitatea Comisariatului poporului pentru învățământ. Printre primele constatări era că din 81 poziții din cadrul comisariatului erau ocupate 67. Iar din lucrătorii de bază – 35 la număr, moldovenii erau 19, ruși 10, evrei 6. În raport se sublinia că o mare parte din ruși și evrei, cunoșteau limba moldovenească (română). În direcția școlilor, toți lucrătorii știau limba moldovenească³.

Prima problemă semnalată se referea la lipsa unui plan de lucru al Comisariatului poporului pentru învățământ până în luna noiembrie 1944. Inspectorii școlari nu urmăreau implementarea propriilor propuneri cu privire la școlile evaluate. Rețeaua de școli a fost aptă de lucru abia în noiembrie, în loc de 25 septembrie 1944, după cum se prevăzuse inițial. Până la 10 ianuarie 1945, pentru procesul de instruire urmau să fie pregătiți 660 de învățători, însă în contextul nerealizărilor de mai sus, împlinirea acestei sarcini rămânea una deschisă.

Școala pedagogică din Tiraspol își începuse activitatea în 17 noiembrie 1944, în loc de 1 noiembrie. Iar școala pedagogică din Orhei nu reușise să-și înceapă activitatea până la sfârșitul anului 1944. În ce privește înzestrarea tehnică, au fost probleme cu distribuirea materialului auxiliar. „Manualele și caietele, de care școlile aveau nevoie, au stat cu lunile la baza Moldknigkulttorg-ului”⁴.

Lipsa organizării era relevantă și în ce privește munca în teritoriu – județe și raioane.⁵ Pe de altă parte, abătându-se de la problemele tehnice, comisia a atacat

1458 cărți. Poate oare această câțime de cărți să îndeplineze cerințele cititorilor? Numai că nu! Din cele 50 cluburi sătești lucrează de fapt numai jumătate etc.”. Vezi *Молдова Социалистэ*, 26 ianuarie 1945.

² AOSPRM, Fondul 51, I. 3, D. 242, FF. 3-9. „Secretarului CC Salogor N. V. Notă informativă”.

³ AOSPRM, Fondul 51, I. 3, D. 242, F. 3.

⁴ AOSPRM, Fondul 51, I. 3, D. 242, F. 3v.

⁵ AOSPRM, Fondul 51, I. 3, D. 242, F. 4. „Nu a fost evaluată activitatea nici unei secții a educației populare. În secția județeană de învățământ lipsesc opt inspectori, în ce privește secția orașenească de învățământ și secția raională de învățământ – nu dispunem de date exacte”. Nu ajung circa 2500 învățători, în principal pentru școlile moldovenești. Deși din mai 44 Comisariatul poporului pentru Învățământ a pregătit 4320 pentru școlile primare și 375 pentru clasele 5-7”.

un șir lung de cadre care activau în sistemul învățământului, pentru trecutul lor românesc. Un funcționar din Cahul, șef al cabinetului metodic județean, era acuzat de faptul că „a lucrat în perioada ocupației în cadrul secției de propagandă a Siguranței”. Altă persoană, de la Institutul învățătoresc din Tiraspol ar fi declarat în perioada anterioară - „aceasta nu vă este puterea sovietică”⁶.

Șirul cadrelor ce nu inspirau încredere era continuat de inspectorul direcției orășenești de învățământ din Tiraspol. Acesta, fiind director de școală, i-ar fi persecutat pe învățători pentru faptul că nu spuneau rugăciunile de dimineață. Împreună cu alte câteva persoane ar fi aparținut unei organizații care avea ca țel propagarea ideilor național-socialismului (sic!). Anumite semne de întrebare ridica comisiei inspectorul Comisariatului pentru Învățământ, Șpina care ar fi rămas în teritoriul ocupat (nu se specifică unde – n.n.), activitatea sa în acea perioadă nefiind cunoscută⁷.

O altă problemă era întreținerea cadrelor didactice. Deseori învățătorii nu erau remunerați la timp, „nu primeau suficientă pâine, alte produse și mărfuri de uz casnic”⁸. Pe de altă parte, se înregistra o insuficiență a cadrelor necesare procesului instructiv-didactic. Acestea erau instruite în cadrul unui institut pedagogic, al unui institut învățătoresc și a cinci școli pedagogice. În total în aceste instituții studiau 2000 de persoane, nefiind completate 266 de locuri. O situație inacceptabilă se formase în privința proporțiilor etnice ale studenților în cadrul Institutului Pedagogic din Chișinău – 71 de studenți erau moldoveni, 100 ruși, 39 ucraineni și 171 evrei.⁹

Din cauza condițiilor de întreținere precare, zilnic se îmbolnăveau 10-15% din studenți. Aceasta se datora și faptului că cearșafurile și alte bunuri ce erau prevăzute pentru distribuire de către Comisariatul pentru Învățământ, au fost date altor organizații de către Secția moldovenească de aprovizionare. Astfel, la o destinație necunoscută, alta decât cea a căminelor studențești, au ajuns – 300 de cearșafuri, 725 de metri de materie pentru cearșafuri, 1950 materii ș.a.¹⁰. Deși situația dată ținea de un caz penal de proporții, membrii comisiei nu făceau referire la necesitatea apelării la comisariatul poporului pentru afacerile interne.

Situația privind casele de copii era, de asemenea, nesatisfăcătoare. În cazul casei de copii din orașul Bălți, deși erau prevăzute 200 de locuri, încăperea casei putea primi doar 50 copii. Această încăpere era menținută într-o stare de anti-sanitarie¹¹. Și în acest caz era necesară tragerea la răspundere a persoanelor vinovate, însă, ca și în alte locuri din raport, vina, într-un fel sau altul, era direcționată

⁶ *Ibidem*.

⁷ Fondul 51, I. 3, D. 242, F. 4v.

⁸ *Ibidem*. „Este inacceptabil ca învățătorului să nu i se dea la timp salariul, pâine și alte produse, și produse de uz casnic, iar la noi această situație se înregistrează destul de des”.

⁹ *Ibidem*. „Vina pentru aceasta o poartă... conducerea institutului și a Comisariatului, pentru că nu au dat dovadă de flexibilitatea necesară și de grija elementară pentru studenți”.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ AOSPRM, Fondul 51, I. 3, D. 242, F. 6.

spre conducerea Comisariatului. Or, în aceste cazuri pedeapsa cea mai frecventă era epurarea, și nu combaterea fenomenului.

În domeniul școlilor, informațiile au fost oferite comisiei de către Bortnik, șeful direcției școlilor tineretului muncitor și rural. În perioada premergătoare evaluării, au fost puse în funcțiune 954 școli primare care erau frecventate de 64.480 copii, 44 de școli de șapte ani cu 3.156 de elevi și 9 școli medii cu 964 persoane. Din școlile primare, moldovenești erau 673 (45144 oameni) ruse 283 (19320 elevi). Exista doar o singură școală medie moldovenească (28 persoane) și opt rusești (936 persoane).

În județul Cahul, din 74 de școli funcționau doar 9. Elevii nu erau asigurați cu caiete, manuale și creioane. În acest context era criticat T. Florea, de la direcția pentru culturalizare politică – «nu cunoaște bine lucrul și puțin se interesează de acesta». Însă nu era explicat ce anume era rău în județul Cahul, deoarece problemele legate de caiete și creioane erau la acel moment caracteristice întregii republici.

Existența problemelor era semnalată în presă (dar selectiv), fiind legată și de întărirea disciplinei de partid. La 13 ianuarie 1945, în privința școlilor din orașul Chișinău, V. Lașcul scria – „În capitala Republicii noastre Moldovenești funcționează 32 școli, în care învață 6430 copii... Cu părere de rău, 513 copii de vârsta școlară nici până acum nu se duc la școală. Încă mai proastă este starea cu însușirea materialului de către școlari. Din 6430 școlari, 1539 rămân în urmă cu însușirea materialului... Învățătorii capitalei, însuflețiți de referatul tovarășului Stalin de la 6 noiembrie, de prețuirea înaltă dată lor de către partidul bolșevic, vor depune în lucrul lor mare și de cinste toate stăruințele ca școlile din Chișinău să devină cele mai de frunte din Republica noastră Moldovenească”¹².

Cu referire la activitatea lucrătorilor Comisariatului poporului pentru Învățământ, erau aduse mai multe critici. „Seara la Comisariatul poporului pentru Învățământ nimeni nu lucrează. Ziua de lucru a multor colaboratori nu este organizată, nu e umplută de conținut, mulți se dedau discuțiilor, se plimbă prin oraș. În aparat domnește liniștea, calmul. ...În mod considerabil asupra activității Comisariatului poporului pentru învățământ se răsfrânge „cumătrismul”.

În procesul controlului s-a stabilit existența unui grup de patru persoane care organizau cu regularitate petreceri („degustări în comun”). În total, astfel de seri-degustări ar fi fost cinci. Comisia recomanda desființarea acestui grup de tovarăși de chefuri și eliberarea din funcție a unui locțiitor al comisarului poporului pentru învățământ, a șefului secției speciale, dar și a șefului direcției caselor de copii și instituțiilor preșcolare, care nu făcea parte din grupul celor patru.¹³

¹² Молдова Сочилистэ, 13 ianuarie 1945.

¹³ AOSPRM, Fondul 51, I. 3, D. 242, F. 8. În cazul celei din urmă persoane vizate motivul era – „nu au calificarea necesară pentru această muncă”.

Probabil datorită celor semnalate mai sus, următoarea informație se referă la județul Bălți. Din 77.000 de copii de vârstă școlară, 16.000 nu frecventau școala din cauza lipsei hainelor și încălțăminte¹⁴.

Informațiile sus-menționate au fost transmise sub formă de raport lui N. Salogor, în data de 15 ianuarie 1945, textul fiind semnat de Bobrov, Hvalov și Romenski. CC-ul nu a luat imediat o decizie, dar în timp de câteva luni, cel puțin două din persoanele menționate au fost disponibilizate. Datorită specificului sistemului totalitar, aceste informații în mare parte rămăneau secrete, neexistând nicio modalitate de informare a societății asupra problemelor depistate și măsurilor ce se luau pentru combaterea acestora.

Cursurile de perfecționare și ideologizare

La 23 ianuarie 1945, Gubski, care încă se mai afla în funcție, îl informa pe Kucerin, șeful sectorului instituțiile de culturalizare, că în anul 1944 au fost instruiți 3202 lucrători ai instituțiilor de culturalizare. Pentru anul 1945 se prevedea organizarea de lecții pentru șefii caselor raionale de cultură și ai bibliotecilor raionale, în total 80 de oameni. Pe lângă acestea se prevedeau și cursuri lunare de recalificare a responsabililor de cluburile satești. În acest context apare stranie cifra persoanelor propuse pentru județele din stânga Nistrului - 400¹⁵.

Planul de studiu al cursurilor de 6 luni (secția lucrătorilor sovietici), pentru lunile octombrie-martie, întocmit în limba rusă, cuprindea 11 materii. Istoria PC(b) al US-150, Istoria URSS-50, Constituția-36, Marele război pentru apărarea Patriei-40, Problemele industriei și agriculturii-200, Geografia politică și economică-110, Limba și literatura rusă-164 ore, Limba moldovenească-50 de ore, Construcția sovietică-94. În total-900 de ore.¹⁶ Dincolo de caracterul de sovietizare al cursurilor menționate, se observă și faptul că ponderea limbii și literaturii ruse era de trei ori mai mare decât cea a limbii române.

La 12 aprilie 1945 s-a hotărât ca între 15 și 20 iulie să fie desfășurată olimpiada de creație a copiilor. Urma ca la 25 mai 1945 la biroul CC al UTCL a Moldovei să fie prezentat juriul olimpiadei republicane, numărul participanților și orarul desfășurării olimpiadei¹⁷.

O nouă serie de cursuri de perfecționare au fost organizate la jumătatea anului. Studenții la secția fără frecvență și învățătorii care au participat la cursurile de perfecționare la 25 iunie 1945 proveneau dintr-un șir de localități țintă. Acestea cuprindeau principalul oraș din fiecare județ și câteva localități. În

¹⁴ AOSPRM, Fondul 51, I. 3, D. 242, F. 9v.

¹⁵ AOSPRM, Fondul 51, I. 3, D. 242, F. 11.

¹⁶ AOSPRM, Fondul 51, I. 3, D. 242, F. 12.

¹⁷ AOSPRM, Fondul 51, I. 3, D. 242, F. 16. *Постановление Бюро ЦК ЛКМ Молдавии и Наркомпроса МССР от 12 апреля 1945 г.*; Am căutat informații (pentru a le corobora cu cele din arhivă) privind acest eveniment în cotidianul „Moldova Socialistă”, din lunile mai-iunie 1945, însă nu am găsit

afară de acestea au fost implicate Institutul pedagogic din Chișinău și Institutul învățătoresc din Tiraspol.

De cea mai mare disciplină au dat dovadă învățătorii din Tiraspol care au ocupat toate locurile ce le-au fost rezervate – 180 pentru oraș și 300 pentru Institutul învățătoresc, în total 480 de persoane. Cea mai slabă disciplină s-a dovedit a fi la Chișinău și în împrejurimi – din cele 1064 persoane ce trebuiau să urmeze cursurile, au participat 644 (în jur de 60%). Lista locurilor repartizate pe toată republica arăta astfel:

1. Județul Lăpușna - Ialoveni-158, Lozova -254, Minjir-160, Chișinău-72. După plan-1064, în realitate-644.
2. Județul Soroca - Cernoleuca-200, Ocolina-240, Soroca-320. Conform planului-794, au fost în realitate-760
3. Județul Bender - Volontirovca-205, or. Comrat-130. Conform planului-583, în fapt-335.
4. Or. Tiraspol-180.
5. Județul Cahul - s. Vulcănești-220, or. Cahul-241. Conform planului- 683, în fapt-461.
6. Județul Orhei - Orhei-262, Rezina-241. Planificate-848, sunt-503.
7. Județul Bălți - Rîșcani-117, Fălești-201, Strîmba-110, Edineț-150, Glodeni-74, Bălți-611. Conform planului-1409, în fapt-1263.¹⁸
8. Institutul pedagogic - conform planului-200, în fapt-361.
9. Institutul învățătoresc din Tiraspol – conform planului-300, în fapt-300.

Din 6097 persoane ce urmau să frecventeze cursurile, au fost prezente 4809. Însă, în general, din numărul total de învățători – 8557, nu au fost cuprinse la cursuri 3748 persoane¹⁹. În dosarele Comisariatului pentru Învățământ nu apare o explicație clară a acestui fapt și ce măsuri s-au întreprins sau urmau a fi întreprinse pentru a asigura o prezență satisfăcătoare pe viitor.

Unul din cele mai importante evenimente legate de activitatea Comisariatului, a fost primul congres republican al intelectualității Moldovei. Inițial, desfășurarea acestuia fusese prevăzută pentru 5-12 august 1945. În program au fost incluse 23 de persoane, din care cinci reprezentau județele din stînga Nistrului²⁰. Majoritatea participanților au fost de etnie rusă după cum arată numele lor,

¹⁸ AOSPRM, Fondul 51, I. 3, D. 242, F. 28.

¹⁹ AOSPRM, Fondul 51, I. 3, D. 242, F. 28v.

²⁰ AOSPRM, Fondul 51, I. 3, D. 242, F. 30. Pe județul Chișinău – 1. Andrus Onufrie Grigore. 2. Hmelnițki Eugen Dimitrie, șeful direcției județene de învățământ din Chișinău. 3. Leivian Frida Solomon – directorul Institutului pedagogic din Chișinău. 4. Dobînda Grigore Stepan – Șeful direcției instituțiilor superioare de învățământ. Pe județul Soroca - 5. Țuşko K. F. – șeful secției județene de învățământ din Soroca. 6. Liner T. Ia. directorul școlii medii ruse nr. 1 din Soroca. Județul Bender - 7. Svetlițki P. P. Șeful secției județene de învățământ din Bender. 8. Kravcenko – șeful sectorului școlar al secției județene de învățământ din Bender. Pe Cahul – 9. Kitaev V. Ia. Șeful secției județene de învățământ din Cahul. 10. Florea V. M.. Directorul Institutului din Cahul. Pe Orhei – 11. Borodavkin N.P. Șeful secției județene de învățământ din Orhei. 12. Creciunescu – șeful cabinetului medical al secției județene de învățământ din Orhei. Pe Bălți. – 13. Litvinenko V. S. Șeful secției județene de învățământ din Bălți. 14. Chirstea I. F. Șeful secției

reprezentanți în mare parte ai Comitetelor raionale și ai comitetelor județene pentru învățământ. În realitate, așa-numitul „cel dintâi congres al intelighenței RSS Moldovenești” s-a desfășurat la începutul lunii iunie 1945. În total au fost 430 de delegați și mulți oaspeți. „Congresul a fost deschis de înlocuitorul președintelui Sovietului Comisarilor Norodnici ai RSS Moldovenești tov. Radul. În prezidiul congresului sunt aleși: președintele Prezidiului Sovietului Suprem al RSS Moldovenești tov. Brovko, președintele Sovietului Comisarilor Norodnici ai RSS Moldovenești tov. Constantinov, secretarul Comitetului Central al PC (b) din Moldova tov. Salogor, înfățișătorul Comitetului Central al PC (b) din toată Uniunea tov. Golik, secretarii Comitetului Central al PC (b) din Moldova t.t. Kașnikov, Țaranov, Soloviev, secretarul comitetului orașenesc din Chișinău al PC (b) M tov. Slepov, tov. Radul, poetul moldovan Bucov, omul cu merite în arte tov. Neaga, învățătorii t.t. Ceaikoski, Kraevskaia, pictorul Vasiliev, agronomul Șestakov ș.a.”²¹.

La sfârșitul congresului a fost adoptată o adresare în care se cerea intelectualilor, odată cu strângerea rândurilor în jurul partidului, „să demaște cu fapte și exemple concrete fărădelegile ocupanților și ale colaboratorilor lor naționaliștilor moldavo-români”. Această cerință era una cu încărcătură ideologică și prefigura construirea întregului discurs partiinic politic și istoric pe critica dușmanului identificat ca aparținând precedentei orânduiri sociale. Interesant în acest context e faptul că în documentele propriu-zise ale Comisariatului poporului pentru Învățământ, pentru perioada menționată, referirile la anii 1941-1944 sunt timide. În schimb, la congresul intelighenței, „discursurile principale au fost axate pe critica dușmanilor”.

Rețeaua instituțiilor de culturalizare

Un domeniu important pentru noile politici promovate de PC (b) M în planul schimbării mentalității locuitorilor Basarabiei, îl reprezentau instituțiile de culturalizare. Responsabilitatea asupra activității acestor instituții revenea Comisariatului poporului pentru Învățământ. În anul 1945 această rețea cuprindea următoarele instituții (în paranteze cifra estimată pentru anul 1946): case raionale de cultură-58 (54), case orașenești de cultură-5 (7), bibliotecă centrală-1 (1), biblioteci orașenești-4 (4), biblioteci județene 3 (3), biblioteci raionale-51 (54), biblioteci pentru copii-1 (2), muzee-2 (2), cluburi satești-736 (989).²²

orașenești de învățământ din Bălți. 15. Taratin – Directorul institutului învățătoresc din Bălți. 16. Șleahici – Directorul școlii pedagogice din Bălți. Pe raioanele din stânga Nistrului - 17. Legheida F. V. șeful secției orașenești de învățământ din Tiraspol. 18. Birokov șeful secției raionale de învățământ. F. 30v. 19. Kraievski Alexandra Ales. Șeful secției raionale de învățământ din Râbnia. 20. Rogovski I. S. locțiitorul secției raionale de învățământ din Grigoriopol. 21. Dicusar Grigore Isidor – Șeful secției raionale de învățământ din Slobozia. 22. Ilarionov Mihail Galaction șeful secției raionale de învățământ din Dubăsari. 23. Cernega șeful secției raionale de învățământ Camenca. Comisarul poporului pentru învățământ Afteniuk.

²¹ *Молдова Социалистэз*, 6 iunie 1945.

²² AOSPRM, Fondul 51, I. 3, D. 242, F. 14.

În presa vremii, situația privind cluburile era prezentată cu optimism. De exemplu, unul din ziarele republicane scria la 3 februarie 1945 – „Pe zî ce trece, se mărește numărul cluburilor, caselor de citire și bibliotecilor de frunte, care înfăptuiesc cu spor sarcina pusă în fața lor – de a desfășura pe larg lucrul cultural și de luminare politică printre populație. Cele 19 cluburi sătăști și 21 ungherașe roșii din raionul Camenca au organizat 161 lecții pe felurite teme pentru colhoznici și au ținut 1026 convorbiri colective. Pe lângă cluburile sătăști activează 10 coruri, care cuprind 165 oameni, șapte cercuri dramatice, în care participă 105 oameni... În toate cluburile lucrează cercuri pentru învățarea cărții tov. Stalin „Despre marele război al Uniunii Sovietice pentru apărarea Patriei”. Colhoznicii cu dragoste învață această carte (sic!)”²³.

Însă, în realitate, situația cluburilor sătăști era destul de complexă, deoarece nu rareori administrația de la fața locului găsea o utilizare neconformă cerințelor existente la acel moment pentru clădirile repartizate ca să fie case de cultură. Astfel, la 17 aprilie 1945 noul locțiitor al comisarului poporului pentru învățămînt, Sulla, îi comunica Secretarului CC al PC (b) M, S. Țaranov:

„În locul deplinei desfășurări a rețelei de culturalizare politică și întăririi activității lor, cu știrea organizațiilor raionale, cluburile sunt închise, iar încăperile sunt transmise altor organizații.

În satul Slobozia (r-nul Olănești, județul Bender) președintele sovietului sătesc, tov. Popescu a închis clubul sătesc, iar clădirea a dat-o spre a fi baracă a bolnavilor de tifos. În satul Carahasani a aceluiași raion, președintele sovietului sătesc Croitor de asemenea a închis clubul sătesc, iar clădirea a dat-o pentru biroul stațiunii de mașini și de tractoare. În raionul Bulboaca (satul Larga) clubul sătesc a fost închis, iar clădirea a fost dată pentru baie. În satul Rașcani a aceluiași raion președintele sovietului sătesc Rotari a închis clubul, iar cerceveaua și sticlele le-a folosit pentru reparația clădirii sovietului sătesc”.

Din punctul de vedere al comisarului adjunct pentru Învățămînt, Sulla, situația era atât de gravă, încât a hotărât să se adreseze după ajutor secretarului pentru propagandă și agitație. În aceeași scrisoare în care erau enumerate problemele menționate, Sulla îl ruga pe Țaranov să ofere – *cooperare în esența problemelor expuse mai sus*²⁴.

Politica de culturalizare promovată de puterea sovietică are ca indicator și regimul de preferință acordat anumitor publicații spre a fi subscrise de instituțiile statului. Astfel, sub controlul indirect al CC se afla și abonarea la presa periodică a principalelor unități din subordinea Comisariatului poporului pentru Învățămînt. Fiecare secție raională de învățămînt primea următoarele ziare – „Учительная газета” -1 ex.; „Правда” -1 ex.; „Известия” - 1 ex. Iar fiecare școală din ținuturi primea „Молодежь Молдавии” -1 ex.; „Юный ленинец” -1 ex. și „Советская Молдавия” -1 ex. În raportul către Secția Propagandă și

²³ Молдова Сочилистэ, 3 februarie 1945.

²⁴ AOSPRM, Fondul 51, I. 3, D. 242, F. 15.

Agitație se menționa că în cadrul Secției Județene de Învățământ, nu se dispunea de informații despre abonările individuale la ziare și reviste făcute de către învățători²⁵. Se observă că toate publicațiile abonate erau de limbă rusă. În cazul secțiilor raionale de învățământ acestea erau ziare unionale, iar în cazul școlilor – ziare republicane. Cele din urmă de asemenea erau toate de limbă rusă. Rămâne un semn de întrebare unde se stabilise că școlile din județe nu trebuiau abonate de sus, de exemplu, la „Молдова Социалистэ”?

O altă neîmplinire ținea de manualele școlare. Într-o notă despre acestea, apare informația că pentru anul 1944 au fost planificate 28 de manuale cu tirajul general de 51300 exemplare, dar de fapt au fost editate și aduse în republică 10 manuale cu tirajul de 231.000. Școlile moldovenești primare erau asigurate cu manuale în proporție de 40%, iar clasele a 5-10-ea moldovenești nu erau deloc asigurate cu manuale. Din cele 165 mii manuale prevăzute, fuseseră aduse 72 de mii. Clasele ucrainene trebuiau să primească 20.000 de manuale, dar au primit 13.000²⁶.

La 19 decembrie 1945 P. Sulla a semnat o notă informativă despre lichidarea analfabetismului și slabei alfabetizări în rândul lucrătorilor RSSM. Din aceasta rezulta că numărul analfabeților și slab alfabetizaților era mai mare de 900.000. În acest context se preconiza ca în anul școlar 1945-46 să învețe 450 mii de persoane. Se estima că, la momentul respectiv, studiau 250.347 analfabeți și slab alfabetizați, aflați în responsabilitatea a 1475 persoane. În scopuri didactice, Comisariatul pentru Învățământ a eliberat 65.960 exemplare de abecedare pentru maturi, din tirajul total de 250 mii exemplare, care erau primite pe părți. Nu se specifica, ce pondere ocupau abecedarele în limba moldovenească/română și cele în limba rusă. De asemenea, mai fuseseră distribuite 43.400 creioane și 46.700 litri de cherosină²⁷.

Instituțiile speciale și cele superioare de învățământ

Comisariatul pentru Învățământ era responsabil și pentru instituțiile superioare de învățământ. Printre acestea erau – școala de partid din Soroca, Institutul pedagogic de Stat, Institutul Agricol și Institutul de cercetare științifică de istorie, economie, limbă și literatură.

Școala de partid de la Soroca

În luna august 1944 a fost planificată activitatea școlii de iluminare politică. La concurs au fost depuse 56 de cereri și au fost înmatriculate 30 de persoane, în vederea pregătirii cadrelor de lucrători de formare politică. Printre problemele ce au apărut au fost cele legate de alimentație. Studenții primeau cartele pentru

²⁵ AOSPRM, Fondul 51, I. 3, D. 242, F. 38.

²⁶ AOSPRM, Fondul 51, I. 3, D. 242, F. 10.

²⁷ AOSPRM, Fondul 51, I. 3, D. 242, FF. 40-40v.

norma de hrană conform normelor ce reveneau lucrătorilor comunicațiilor, ceea ce permitea organizarea doar a unei mese pe zi. Majoritatea celor care studiau își aduceau cearșafurile de acasă. La data de 15 decembrie numărul celor care studiau era de 37²⁸. Problemele menționate mai sus au fost semnalate într-o scrisoare adresată Secției Propagandă și Agitație a CC al PC (b) al Moldovei din 3 ianuarie 1945. Ce măsuri s-au luat ulterior, nu apare ca informație în dosarul consultat.

Institutul Pedagogic de Stat

Acest institut număra, la data de 1 aprilie 1945, 51 de persoane în cadrul corpului profesoral. Director era Pavlov Mihail Alexandrovici, născut în anul 1886, șeful Catedrei de Fizică, fără apartenență de partid²⁹.

Conform unui control efectuat la sfârșitul anului 1944-începutul anului 1945, și din scrisoarea lui S. Cojuhari (28 septembrie 1945), în cadrul acestui institut ar fi existat probleme serioase. Unele din acestea ar fi fost cauzate de politica promovată de Comisariatul poporului pentru Învățământ, iar altele chiar de conducerea institutului. Astfel, din numărul total de 381 studenți, moldoveni erau doar 71, ceea ce constituia circa 18%³⁰. Mai multe persoane care au fost angajate în funcțiile de conducere ale institutului ar fi fost în relații de amicitie cu comisarul adjunct al poporului pentru învățământ. Funcțiile vizate erau cele deținute de locțiitorul directorului pentru studii și șeful catedrei de literatură, locțiitorul directorului pentru studiile fără frecvență. Fiul unui cunoscut a fost angajat la una din catedre fără a fi consultați membrii acesteia.

Situația descrisă părea destul de gravă și nu apare în cadrul celorlalte două institute – științific de cercetare și agricol. Tema e una care rămâne deschisă spre a fi elucidată, mai ales în contextul în care acest institut pedagogic juca și urma să joace un rol central în formarea cadrelor didactice care ulterior au format generații întregi de specialiști.

Institutul Agricol³¹

Această instituție la data de 5 aprilie 1945 avea 57 persoane angajate în cadrul corpului profesoral³². Directorul institutului era Nikiforov. În 24 aprilie 1945, trei specialiști ale căror semnături sunt ilizibile, au prezentat Secției propagandă și agitație planul lucrărilor în vederea depistării resurselor minerale ale republicii. Unul din ei era doctor habilitat în științe chimice, iar altul laureat al premiului Stalin.³³

²⁸ AOSPRM, Fondul 51, I. 3, D. 242, FF. 1-1v. „ЦК КП/6/ М Отдел Пропаганды. Докладная записка. «О работе Сорокского Политпросветучилища».

²⁹ AOSPRM, Fondul 51, I. 3, D. 242, FF. 41-42v.

³⁰ Vezi nota 9.

³¹ Кишиневский с-х институт.

³² AOSPRM, Fondul 51, I. 3, D. 242, FF. 43-44.

³³ AOSPRM, Fondul 51, I. 3, D. 242, FF. 54-55. “План работ по выявлению сырьевых ресурсов республики (комплексные работы)”.

Ca și celelalte institute, cel agricol era sub controlul Secției propagandă și agitație. Astfel la 13 martie 1945 respectiva secție, printr-o scrisoare semnată de Selivanov,³⁴ a solicitat listele cu datele obiective ale colaboratorilor acestui institut până la data de 17 martie³⁵.

În același dosar privind Institutul Agricol, apar informații despre geograful moscovit Odud A. L. care a scris o carte legată de caracteristicile economico-geografice ale agriculturii în industria alimentară a RSSM. Planul acesteia a fost prezentat Comitetului Central. Cartea proiectată avea circa 493 de pagini³⁶.

Institutul Moldovenesc de cercetare științifică de istorie, economie, limbă și literatură³⁷

Vasile Marcov Senkevici era directorul Institutului în care activau în total 17 cercetători, dintre care șase erau istorici, patru erau filologi și o persoană din domeniul literaturii, un geograf, un geolog, trei economiști și un bibliograf.³⁸ Dintre aceștia, Ceban I. D. participa activ la viața și lucrările Uniunii Scriitorilor Sovietici din Moldova.

În februarie 1945 Institutul de cercetare științifică a adresat o scrisoare șefului secției propagandă și agitație, S. Țaranov. Se cerea să li se permită colaboratorilor externi ai Institutului să se folosească de lucrările literaturii clasice moldovenești în ediții românești, aflate în biblioteca institutului³⁹. Era anexată lista colaboratorilor externi și ai clasicii cercetați. Printre acești clasici erau – D. Cantemir, Gh. Asachi, C. Stamati, A. Donici, C. Negruzzi, A. Russo, V. Alecsandri, I. Creangă și M. Eminescu⁴⁰.

³⁴ Locțiitorul șefului Secției Propagandă și Agitație.

³⁵ AOSPRM, Fondul 51, I. 3, D. 242, F. 56.

³⁶ AOSPRM, Fondul 51, I. 3, D. 242, FF. 58-58v. Anexă. „Экономико-географические характеристика сельского хозяйства в пищевой промышленности Молдавской ССР”.

³⁷ Denumirea originală - Институт Молдовенеск де Черчетаре штиинцификэ де историе, экономикэ, лимбэ ши литературэ.

³⁸ **Lista colaboratorilor științifici:**

1. Senkevici Vasile Marcov – Directorul institutului. 2. Berezneakov Nicolae Vasile, doctor în istorie, șeful secției de istorie. 3. Iakubanis Nicolae Boris, docent, șeful secției de economie, geograf. 4. Irimița Ivan Ivan, doctor în științe filologice, colaborator științific superior, filolog. 5. Stopulski Semen Ilie, doctor în economie. 6. Ghilman Froim Moisei, doctor în economie. 7. Lempert Boris David, doctor în științe economice. 8. Porucik Fedor Stepan, cercetător științific superior, geolog. 9. Kidel Alexandru Samuil, șeful Bibliotecii, bibliograf. 10. Ceban Ivan Dimitrie, scriitor, șeful secției de literatură, filolog. 11. Națov Naum Arian, cercetător științific superior, istoric. 12. Sergievski Maxim Vadim, profesor, cercetător științific superior, filolog. 13. Romanenko Vera Constantin, cercetător științific, literat. 14. Sobol Rozalia Efrem, cercetător științific, istoric. 15. Fin Șabsai Ruvimov, colaborator științific, istoric. 16. Russev Evghenii Mihail, cercetător științific superior, istoric. 17. Corlăteanu Nicolae Grigore, cercetător științific superior, filolog.

³⁹ AOSPRM, Fondul 51, I. 3, D. 242, F. 13. Documentul era semnat de I. D. Ceban în dreptul numelui lui Berezneakov. Țaranov a acordat permisiunea în 8 martie 1945.

⁴⁰ **Lista colaboratorilor externi ai Secției limbă și literatură care se ocupau de cercetarea literaturii moldovenești clasice.**

Prin ordinul nr. 46 din 9 noiembrie 1945, Stepan V. Țaranov a fost invitat în calitate de membru al Consiliului Științific al Institutului⁴¹. Astfel, prin aceasta, Secția propagandă și agitație era la curent chiar prin șeful său cu agenda și hotărârile celor mai importante ședințe ale institutului.

Autoevaluarea critică a activității Comisariatului poporului pentru Învățământ (mai 1945) și consecințele ei

Autoevaluarea critică, scrisă de locțiitorul comisarului poporului pentru învățământ, Sulla, a fost transmisă sub forma unei adeverințe Comitetului Central al PC (b) al Moldovei. Era un răspuns la decizia biroului CC al PC (b) din 17 martie 1945⁴². Raportul stăruia asupra mai multor aspecte din activitatea comisariatului.

	Numele clasicului	Numele colaboratorului	Funcția deținută
1.	D. Cantemir	1. Batrâncea D. M.	predă filologia la Institutul pedagogic de stat din Moldova
2.	Gh. Asachi.	2. Melnițkaia. 3. Iuraș	predă limba și literatura moldovenească
3.	Costache Stamati.	4. Adam G. K.	redactor literar la «Молдова Сочалистэ»
4.	A. Donici.	5. Deleanu L. 6. Iachir.	scriitori
5.	Constantin Negruzzi.	7. Budac.	Colaborator al Institutului pentru perfecționarea învățătorilor
6.	Alec Russo	8. Komarnițki.	Inspectorul școlilor comisariatului poporului pentru Învățământ al RSSM.
7.	Vasile Alecsandri.	9. Meniuc. 10. Lazareva.	scriitor colaborator al Editurii de stat din Moldova.
8.	Ion Creangă.	11. Canna. 12. Varticean I. C..	scriitor redactor principal la Editura de stat din Moldova.
9.	Mihail Eminescu	13. Bucov E. 14. Vetrov D. Ia. 15. Istru B. 16. Cornfeld L. E..	scriitori

Pentru Berezneakov a semnat I. D. Ceban.

⁴¹ AOSPRM, Fondul 51, I. 3, D. 242, F. 60. Lipsește semnătura lui Senkevici, apare doar cea a secretarului Țissar.

⁴² AOSPRM, Fondul 51, I. 3, D. 242, Ff. 25-26. „СПРАВКА. О ходе выполнения решения бюро ЦК КП/б/ М от 17 марта 1945 года. «О мероприятиях по улучшению работы политико-просветительных учреждений Молдавской ССР». Согласно постановлению ЦК КП /б/ от 17-20.3 /Заместитель наркома СУЛЛА/”.

Cu referire la rețeaua instituțiilor de culturalizare erau oferite următoarele informații:

	Trebuie să fie la 1.01.46	Sunt la 1.05.45
Case de cultură raionale	54	55
Case orășenești de cultură	7	5
Biblioteci – centrale	1	1
Biblioteci – orășenești	4	4
Biblioteci – raionale	54	54
Biblioteci – pentru copii	2	2
Muzee	3	2
Cluburi satești	938	844
Total	1064	970

În anul 1945 au fost restabilite o casă raională, trei biblioteci raionale și 108 cluburi satești.

La punctul II. se menționa că nu a fost îndeplinită hotărârea CC al PC (b) al Moldovei în problema completării instituțiilor de culturalizare politică cu cadre calificate – în Direcția județeană pentru învățământ din Soroca și din Orhei, și, de asemenea, într-un șir de raioane. Majoritatea șefilor cluburilor și bibliotecilor nu corespundeau misiunii lor, neavând educație și nici experiență de muncă, nefiind confirmați în funcție de comitetele județene și de comitetele raionale ale PC. Comisariatul pentru Comerț și Uniunea pentru consum din Moldova nu au asigurat lucrătorii din domeniu cu produse alimentare și pâine conform normelor pentru învățători⁴³. În continuare se arată că:

„III. Comitetele județene al PC (b) al Moldovei nu au asigurat majoritatea cluburilor și bibliotecilor cu mobilă și inventar.

IV. Comisariatul pentru Comerț al RSSM nu a îndeplinit cererea Comisariatului poporului pentru învățământ la mărfuri de menire culturală, consecință instituțiile de învățământ politic nu sunt asigurate cu instrumente muzicale, jocuri de masă și material ilustrativ.

V. Nu a fost îndeplinită decizia CC al PC (b) a Moldovei despre completarea bibliotecilor satești și orășenești cu literatură artistică și pentru copii, cu hărți geografice, afișe, portrete. Literatura primită prin secția moldovenească a Coghizului de departe nu e suficientă.

VI. Cluburile și bibliotecile au primit 3.000 de lozinci în limba moldovenească, în loc de 25.000, prevăzute de decizia CC al PC (b) a Moldovei.

⁴³ AOSPRM, Fondul 51, I. 3, D. 242, F. 26.

IX. Majoritatea caselor de cultură, cluburilor, bibliotecilor nu au devenit încă centrul lucrului politic și cultural-educativ în sate”⁴⁴.

„X. ... În raionul Tiraspol de exemplu, până la momentul actual nu a fost creată grupa de lectori.

XI. CC al Comsomolului Moldovei nu a asigurat participarea activă a organelor comcomoliste în organizarea activității instituțiilor de educație politică ...

XIV. Din 8 până pe 10 mai, în toate raioanele republicii comisariatul poporului pentru învățământ, va desfășura conferințe ale lucrătorilor educației politice, din 15 până pe 18 mai conferințe județene, din 25 până pe 28 conferința republicană a lucrătorilor învățământului politic”.

După raportul din luna ianuarie, semnat de o comisie externă (Bobrov, Hvalov și Romenski), acesta e un al doilea document oficial (de această dată intern) care arată că respectivul comisariat nu era nici pe departe la înălțimea cererilor înaintate de CC. Ceea ce, pe de altă parte, era bine pentru populație, deoarece procesul de ideologizare și sovietizare, se desfășura cu întârzieri considerabile față de cum se planificase de la început.

Următorul semnal de alarmă tras de CC a avut loc prin raportul de peste câteva luni, redactat de S. Cojuhari.

Raportul lui S. Cojuhari (28 septembrie 1945)

O analiză dură a situației din Comisariatul poporului pentru Învățământ a fost trimisă la 28 septembrie 1945 de S. Cojuhari, șeful secției școlilor, primului secretar al CC al PC(b) M Salogor. În 30 septembrie scrisoarea i-a fost redirecționată lui S. Țaranov cu notița – „vă rog să vă descurcați cu această situație și să o prezentați la birou”.

„Raportul lui Cojuhari făcea cunoscute datele despre „componenta nesatisfăcătoare a unei părți din lucrătorii Comisariatului poporului pentru Învățământ și despre lucrul extrem de slab al conducerii acestui comisariat al poporului”.

„Studiind componenta lucrătorilor Comisariatului poporului pentru învățământ, se arată în raport, am constatat, că toți lucrătorii din funcții conducătoare ai aparatului comisariatului poporului pentru Învățământ, sunt amici vechi de la studii și serviciu. Fiecare din ei cunoaște neajunsurile tovarășului său, ceea ce strică relațiile oficiale în lucru și are loc cumătrismul”.

La funcția de șef al direcției școlilor primare și medii a fost desemnat un responsabil care deloc nu corespundea pentru respectiva muncă. „Direcția școlilor lucrează foarte rău, componenta școlilor nu o cunoaște și influențarea din timp a mersului lucrului școlilor nu o asigură. În anul școlar care s-a scurs, au absolvit 30.808 de elevi, majoritatea din care ar fi putut continua studiile.

Direcția școlilor a Comisariatului poporului pentru Învățământ nu știe cum a început în școli anul școlar 1945-46. Inspectorii școlar se ocupă de școli

⁴⁴ AOSPRM, Fondul 51, I. 3, D. 242, F. 26.

superficial, lucrul lor se desfășoară fără de control. Față de alegerea cadrelor inspectorii școlari se atârână neserios. Astfel, de exemplu, la munca inspectorală a fost admis... fost membru al partidului naționaliștilor, care lua deschis cuvântul împotriva puterii soviectice, pe care tov. ... l-a propus să fie distins cu titlul învățătorul emerit, dându-i o caracteristică pozitivă⁴⁵.

Inspectorul superior Șpita, menționată și în raportul Romenski, Hvalov, Bobrov, era din nou vizată, deși, fără dovezi: „A rămas pe teritoriul ocupat și nu inspiră încredere politică. În pofida indicațiilor repetate din partea secției școlilor a CC al PC (b) al Moldovei despre verificarea acestui inspector prin respectivele organe, loțiitorul comisarului poporului pentru învățământ... până la acest moment aceste indicații nu le-a îndeplinit”.

Pe lista persoanelor vizate mai apăreau – inspectorii șefi ai educației preșcolare și caselor de copii, un metodist care ar fi fost membru al Parlamentului român din partea Basarabiei, care activasela secția orășenească a învățământului popular (fusesse deja eliberat din funcție) și care ar fi spus că în timpul românilor învățătorii trăiau mai bine. Cadrele la curent cu abuzurile din comisariat ar fi fost eliberate din funcție de unul comisarilor adjuncți. Unilateral a fost eliberat șeful catedrei economie-geografie de la Institutul pedagogic din Chișinău, Iakubanis, fără a fi consultată părerea conducerii institutului. Astfel că până în luna aprilie 1945 la institut nu s-a predat economia-geografia. Încercarea institutului de a-l readuce pe Iacubanis s-a lovit de opoziția comisarului adjunct vizat. Pentru predarea materiei respective a fost invitat un profesor de școală medie⁴⁶.

Doi din lucrători, Lojecikina și Grosul, au refuzat să plece (la Tiraspol) și au reușit să rămână la institut. În scrisoarea de evaluare a lui Cojuhari se susținea că aceasta s-ar fi datorat faptului că ei cunoșteau așa-numitele «dosare de la Buguruslan», despre care nu sunt oferite detalii.

Mai multe informații privind evaluarea situației de la Institutul pedagogic am plasat în cadrul paragrafului cu referire la acest institut aparte.

Ca șef al arhivei la comisariatul pentru învățământ a fost angajat un student al anului IV. Acesta în realitate s-ar fi ocupat cu distribuirea în rândul colaboratorilor comisariatului a cartelelor pentru pâine și alimentare. Critici erau aduse și șefului direcției aprovizionării școlilor - „care a prăvălit activitatea direcției”⁴⁷. Concluzia lui Cojuhari era că alegerea cadrelor se făcea nu după calități și criterii politice, ci după amicitie, „pentru a avea peste tot oamenii săi, ceea ce se răsfrânge negativ asupra activității”.

El menționa că din partea Secției școlilor a CC al PC (b) s-au luat măsuri pentru însănătoșirea aparatului și înlăturării „cumătrismului, astfel încât au fost eliberați șeful direcției aprovizionării școlilor și doi inspectorii. Propunea eliberarea comisarului adjunct vizat pentru că încurajase „cumătrismul” în aparatul

⁴⁵ AOSPRM, Fondul 51, I. 3, D. 242, F. 31.

⁴⁶ AOSPRM, Fondul 51, I. 3, D. 242, F. 32.

⁴⁷ AOSPRM, Fondul 51, I. 3, D. 242, F. 33.

comisariatului, dar și a șefului direcției școlilor primare și medii, care nu ar fi reușit să se descurce cu atribuțiile pe care le avea⁴⁸.

În ce măsură acuzațiile aduse atât de raportul din 15 ianuarie 1945, cât și de scrisoarea lui Cojuhari au fost auzite, o vor arăta cercetările ulterioare mai aprofundate. Nu este exclus ca această formă pe care o luase conflictul, să nu fi fost decât pretextul unei confruntări între două grupuri de interese – cel ce se formase în evacuare, la Buguruslan, și cel constituit din cadrele noi, venite pentru prima dată în republică în anii 1944-1945.

Probleme interne și externe cu care se confrunta comisariatul

Comisariatul poporului pentru învățământ se confrunta cu multe situații neprevăzute în cadrul cărora responsabilitatea pentru proasta executare aparținea altor instituții și organizații. Astfel, din cele 300 de mii de caiete primite din Uniune, Comisariatul poporului pentru Învățământ i-au fost transmise doar 234.000. „Iar celelalte 66.000 de caiete au fost reținute sub formă de 5% pentru alte activități în curs și din alte motive necunoscute nouă”. Comisariatul poporului pentru comerț nu acorda atenția cuvenită Moldknigculttorg-ului și prin aceasta a zădărnicit asigurarea școlilor și altor instituții ale Comisariatului poporului pentru Învățământ. În ziua de 29 iulie s-a raportat pentru a doua oară despre neîndeplinirea acestei sarcini. Explicația care era dată se baza pe aceea că Moldknigoculttorg-ul nu avea nici o rețea la periferie⁴⁹.

Pentru rezolvarea problemei asigurării cu caiete, la 18 iunie 1945 Consiliul Comisarilor Poporului a hotărât construcția unei fabrici. Însă direcția pentru afaceri poligrafice și editoriale nu a luat măsurile necesare în acest sens. Astfel că în 7 decembrie 1945, comisarul poporului pentru învățământ, Afteniuk, i se adresa primului secretar Salogor pentru a exercita influența necesară asupra respectivei direcții pentru ca fabrică să fie pusă în funcțiune în cel mai apropiat timp⁵⁰.

Conflictul de la secția orășenească de învățământ din Tighina

Un caz particular ce apare în documente, e cel al secției de învățământ a comitetului orășenesc din Tighina. Șeful secției Maslenikov G. V. s-a adresat lui S. Țaranov în privința conflictului ce îl avea la fața locului cu comitetul orășenesc de partid, la data de 15 iunie 1945.⁵¹ Aceasta activa în Bender din 1 februarie 1945. Neștiind ce să răspundă, Țaranov a scris cu creion roșu pe colțul dreapta al primei pagini a scrisorii – „tovarășului Fesenko, 20.VI, Țaranov”.

Conținutul scrisorii e destul de general, de aceea e complicat de surpins elementele de bază ale problemelor administrative existente la Tighina. Maslenikov

⁴⁸ AOSPRM, Fondul 51, I. 3, D. 242, F. 33.

⁴⁹ AOSPRM, Fondul 51, I. 3, D. 242, FF. 17-18. „12 июля 44. Секретарю ЦК КП б Молдавии тов ЦАРАНОВУ С. В. о тетрадях /С. АНДРУС/”.

⁵⁰ AOSPRM, Fondul 51, I. 3, D. 242, F. 39.

⁵¹ AOSPRM, Fondul 51, I. 3, D. 242, FF. 19-24.

scria că relațiile dintre ea și comitetul orășenesc erau „deosebit de grele”, deși ei personal nu i-au fost înaintate niște cereri anume⁵². Acuzațiile tendențioase ajungeau la ea prin terțe persoane. De exemplu, i se atribuia protecționismul învățătorilor întorși din România, deși personal nu a fost avertizată în această privință⁵³.

„În general, ceea ce se face de către secția de învățămînt a comitetului orășenesc, este discutat undeva și formulat în cele mai neatrăgătoare forme...”. Cu toate acestea, secția avea realizări precum – creșterea numărului de copii de la grădiniță de la 26 la 100, deschiderea unei tabere pionerești cu participarea personală a autoarei scrisorii.⁵⁴ „Și în general s-ar fi putut de făcut mult mai mult, dacă ambianța ar fi fost alta, ceea ce am încercat să fac, însă fiind singură, sau chiar și mai rău, sub permanente învinuiri... În o așa atmosferă mai mult e imposibil de lucrat”⁵⁵.

Din cele expuse mai sus, apare constant faptul că un șir întreg de cadre care erau incomode, din motive necunoscute, erau acuzate de trecutul românesc sau de protejarea cadrelor care au activat în timpul românilor. Totuși această acuzație nu apare încă formulată frontal nicăieri, ci mai mult în planul doi. E posibil că datorită insuficienței cadrelor, epurarea în rândul acestora a fost amânată. În orice caz, în particular situația de la Tighina, prin faptul că a fost semnalată de S. Țaranov superiorilor săi, arată existența unor probleme grave.

Concluzii

Activitatea Comisariatului poporului pentru Învățămînt în anul de studii 1944-1945 prezintă interes din perspectiva transformărilor social-culturale care urmau să aibă loc pe teritoriul RSSM în decursul anilor postbelici și până la procesul de colectivizare. Acest comisariat a jucat un rol central în edificarea rețelei de școli și cluburi, dar și în instruirea cadrelor care urmau să educe omul noii societăți. Propriu-zis activitatea comisariatului se înscria în limitele generale trasate de PC (b) M. Documentele arată că populația băștinașă nu era reprezentată proporțional în instituțiile superioare de învățămînt în corpul studentesc. Lucru remarcat de altfel ca o abatere gravă chiar de către comisia de evaluare (Bobrov, Hvalov și Romenski) din decembrie 1944-ianuarie 1945. Pe de altă parte, din punct de vedere tehnic, în acest comisariat și în structurile aferente lui se întâmplau nereguli care au fost de multe ori semnalate. E posibil ca aceste nereguli să fi apărut în documente și datorită unui conflict ce ar fi

⁵² AOSPRM, Fondul 51, I. 3, D. 242, F. 20.

⁵³ AOSPRM, Fondul 51, I. 3, D. 242, F. 21.

⁵⁴ AOSPRM, Fondul 51, I. 3, D. 242, F. 22.

⁵⁵ AOSPRM, Fondul 51, I. 3, D. 242, F. 23. În final Maslenikov preciza – „O caracteristică succintă despre mine o poate da tovarășul Botarev – secretarul comitetului raional Krasnoarmeisk din orașul Chișinău, care ne cunoaște pe mine și pe soțul meu din anul 1930, de la serviciu, și tovarășul Slepov”.

putut exista între cadrele vechi și cele nou-venite. În acel context s-a încercat și atacarea unor cadre în baza faptului că au rămas în ținut pe durata „ocupăției” (cazul locțiitoarei șefului comitetului de învățământ din Tighina și nu numai). În următoarele vom arăta activitatea acestui comisariat pentru o perioadă mai largă, de 4-5 ani, ca apoi să o integrăm în contextul general al vieții culturale din RSSM.

Summary

After the WWII, in the case of the Moldavian Soviet Socialist Republic, the People's Commissariat for Education played an important role in the establishing the new system of values through the schools and the political education through the houses of culture. In general the objectives of this Commissariat were established by the Communist (Bolshevik) party from Moldova. One of the objectives was the formation, in long perspective, of a new man. The documents show that in the institutions of the high education, the majoritarian ethnos of the republic was not represented proportionally. This is also shown by one of the reports made by Bobrov, Hvalov and Romenski in December 1944-January 1945. From the other point of view, the Commisariat had many difficulties in its activity, which were sometimes of external origine or simply of internal (the lack of discipline). Some of the functionaries were accused for their Romanian past (activity in Romanian institutions or sympathy for the precedent period). In our next studies we will try to pay attention to the activity of this Commisariat through a longer period, of 4-5 years and to integrate this to the general context of the cultural life from republic in the post-war years.

PERSONALITĂȚI

Dinu Poștarencu*

UN MILITANT DE VAZĂ AL MIȘCĂRII DE ELIBERARE NAȚIONALĂ DIN BASARABIA: VASILE ȚANȚU (130 DE ANI DE LA NAȘTERE ȘI 75 DE ANI DE LA MOARTE)

Participant activ la mișcarea de emancipare politică și națională a românilor basarabeni din anii 1917-1918, deputat în Sfatul Țării, Vasile Țanțu a fost, potrivit aprecierii lui Ioan Pelivan, „unul dintre cei mai vajnici luptători basarabeni pentru realizarea idealului național: Unirea”¹ Basarabiei cu România.

Vasile Țanțu s-a născut la 1/14 martie 1882, în satul Horodiște din județul Chișinău, într-o familie de țărani, părinții săi fiind Alexandru Gheorghe Țanța și Zinaida Constantin Țanța. Peste câteva zile (6 martie), nou-născutul Vasile a fost botezat de slujitorii bisericii Sf. Nicolae din Horodiște: preotul Grigore Bunescu² și dascălul Vasile Roșioru, iar în calitate de naș l-a avut pe „odnodvoretul” din Horodiște, Nicolae Gheorghe Danu. În registrul parohial de stare civilă mai este notat că la 10 august 1907, lui Vasile Țanțu i-a fost eliberat un certificat de naștere³. Prin urmare, Vasile Țanțu nu s-a născut în anul 1883, precum se menționează într-o serie de publicații⁴.

S-a afirmat că, inițial, Vasile Țanțu a absolvit cursul primar din satul natal⁵, însă este puțin probabil că s-ar fi produs o asemenea secvență biografică și aceasta din următoarele motive. În Horodiștea lui Vasile Țanțu abia în 1894 a

* **Dinu Poștarencu**, doctor în istorie, cercetător științific superior la Institutul de Istorie, Stat și Drept al AȘM.

¹ I. Pelivan, *La moartea lui Vasile Țanțu*, în „Viața Basarabiei”, 1937, nr. 3-4, p. 119.

² Preotul Grigore Bunescu, absolvent al Seminarului Teologic din Chișinău (promoția anului 1874), a fost hirotonit la treapta de preot în ziua de 1 martie 1875, pentru biserica din satul Crița, județul Hotin. De aici, la 19 ianuarie 1876, a fost transferat la biserica din Horodiște, unde a păstorit până la 10 noiembrie 1896, când a decedat.

³ Registrul parohial de stare civilă al bisericii Sf. Nicolae din Horodiște pe anul 1882 (ANRM, F. 211, inv. 3, d. 436, f. 178v). De notat că numele de familie al părinților săi, trecut în registrul de stare civilă, are terminația *a*: Țanța. Data de 1 martie 1882 este indicată drept dată de naștere a lui V. Țanțu și într-un stat de serviciu din 1922 (ANRM, F. 339, inv. 1, d. 13303, f. 3).

⁴ I. Colesnic, *Sfatul Țării. Enciclopedie*, Chișinău, 1998, p. 293; A. Chiriac, *Membrii Sfatului Țării (1917-1918). Dicționar*, București, 2001, p. 152.

⁵ A. Chiriac, *Mic dicționar al membrilor Sfatului Țării din Chișinău*, în „Patrimoniul” 1991, nr. 4, p. 102; I. Colesnic, *op. cit.*, p. 293.

fost deschisă o școală parohială de învățare a scrisului-cititului⁶. Pe deasupra, în autobiografia redactată în 1919, Vasile Țanțu nu a specificat că a învățat în școala primară⁷.

La vârsta de 15 ani, după cum aflăm din autobiografia la care ne-am referit mai sus, Vasile Țanțu s-a înscris la Școala de Agricultură din Cucuruzeni, județul Orhei, pe care a absolvit-o în 1902. În continuare, a fost administrator de moșii, apoi – agent silvic.

După cinci ani de activitate în câmpul muncii, Vasile Țanțu hotărăște să devină învățător. Pentru a-și realiza acest gând, în 1907, potrivit propriei declarații, susține „examenul de învățător”. Drept confirmare servesc următoarele informații depistare într-un dosar de arhivă. La 16 iulie 1907, țăranul din satul Horodiște, județul Chișinău, Vasile Alexandru Țanțu, care locuia temporar în orașul Chișinău, în casa cu numărul 11 de pe stradela Vdovii⁸, a depus o cerere adresată guvernatorului Basarabiei, cu următorul conținut: „Dorind ca în septembrie 1907 să fiu supus la Școala Reală din Chișinău unui examen pentru acordarea titlului de învățător de clase primare, rog să fie expediat la școala respectivă un certificat cu privire la loialitatea mea politică și morală”⁹. Drept urmare, la 19 iulie 1907, Cancelaria Guvernatorului Basarabiei a dispus polițmaistrului orașului Chișinău să prezinte date despre Vasile Țanțu¹⁰.

Executând ordinul, șeful poliției de sector a raportat următoarele: „După cum s-a dovedit în baza informațiilor strânse, țăranul din satul Horodiște, Vasile Țanțu, are vârsta de 24 de ani, este căsătorit, locuiește, de la 6 iulie, în casa cu numărul 11 de pe stradela Vdovii, unde a venit din Horodiște. Pe parcursul domicilierei în Chișinău, el a avut o comportare bună. S-a văzut că posedă calități morale bune și este loial din punct de vedere politic”.

În urma susținerii examenului, direcția școlii i-a eliberat lui Vasile Țanțu un certificat, datat cu 27 septembrie 1907, al cărei text îl redăm în versiune română: „După susținerea examenului la care a fost supus în prezența Consiliului Pedagogic al Școlii Reale din Chișinău, lui Vasile Alexandru Țanțu i-a fost atribuit titlul de învățător al școlii primare, cu dreptul de a preda în școlile rurale cu două clase ale Ministerului Instrucțiunii Publice”¹¹.

Despre studiile pe care el le-a urmat se menționează într-un dosar personal al lui Vasile Țanțu. În fișa personală, prezentă în acest dosar, la rubrica *Studii* este indicat: 1. Școala de Agricultură din Cucuruzeni; 2. Școala Normală. Examen extern depus la Liceul Real din Chișinău; 3. Șapte clase liceale. Examen susținut la un liceu din Kiev¹². Astfel, este incorectă informația lansată de Ioan

⁶ Кишиневские епархиальные ведомости, 1895, nr. 18, p. 332.

⁷ ANRM, F. 727, inv. 2, d. 76, f. 10.

⁸ Actualmente, strada Gheorghe Sion.

⁹ ANRM, F. 1862, inv. 22, d. 273, f. 3.

¹⁰ Ibidem, f. 3v.

¹¹ Ibidem, f. 4.

¹² ANRM, F. 339, inv. 1, d. 13303, f. 3.

Pelivan, potrivit căreia Vasile Țanțu și-ar fi făcut studiile la Școala Normală din Bairamcea.

La început, Vasile Țanțu a fost numit în calitate de învățător la școala din satul Cârnești, județul Chișinău¹³, iar de aici, în 1908, este transferat la școala din satul Gherman, județul Bălți, unde și-a desfășurat activitatea didactică până în 1915.

Prin 1908-1909, Vasile Țanțu a avut prilejul să facă cunoștință cu Ioan Pelivan, un animator remarcabil al mișcării de eliberare națională a românilor basarabeni. Acesta, peste ani, va scrie despre Vasile Țanțu: „Îl ții minte încă de pe la 1908-1909, când era învățător în satul Gherman din județul Bălți și când a fost introdus de camaradul său, Porfirie Fală, în intimitatea bisericiuței noastre naționale de la Bălți”¹⁴.

În timpul instruirii copiilor din satul Gherman, proces pe care era obligat să-l realizeze în limba rusă, Vasile Țanțu, ne spune Ioan Pelivan, a fost nevoit să suporte o serie de prigoniri, din cauza că preda elevilor în limba română, iar o bucată de vreme a fost chiar suspendat din funcție de către „renegatul ucrainean Luca V. Golovko, inspectorul învățământului primar din județul Bălți”¹⁵.

Tot în timpul aflării sale în satul Gherman, „Vasile Țanțu trece de câteva ori Prutul în România, în mod clandestin, pentru a săruta, cum spunea el, pământul Patriei libere, pentru a vedea pe frații de dincolo, pentru a le auzi *limba dulce și frumoasă*, precum și pentru a aduce de acolo puțină literatură românească, de care intelectualii moldoveni basarabeni erau așa de însetați”¹⁶.

Căsătorit din 1905, Vasile Țanțu era, la 1915, tată a patru copii: Petru (născut în 1908), Virginia (născută în 1910), Pavel (născut în 1912) și Mihai (născut în 1914)¹⁷.

În 1915, fiind în plină derulare Primul Război Mondial, Vasile Țanțu este mobilizat în armata rusă. Studiază la o școală de ofițeri din orașul Kiev, apoi este trimis la Marele Cartier Rus de pe Frontul Român, în cadrul căruia a activat, în calitate de translator, până la 30 octombrie 1917, când a fost demobilizat cu gradul de porucic (locotenent)¹⁸.

Pe durata aflării reședinței Marelui Cartier la Bârlad, apoi la Iași, Vasile Țanțu a avut posibilitatea să stabilească relații de prietenie cu intelectualii români din dreapta Prutului, bucurându-se, totodată, și de ocazia de a fi prezentat lui Ion I.C. Brătianu¹⁹, prim-ministru al României între anii 1914 și 1918.

Prin luna aprilie 1917, împreună cu alți ofițeri și soldați moldoveni basarabeni de pe Frontul Român, printre aceștia fiind Andrei Scobioală, Onisim

¹³ I. Pelivan, *op. cit.*, p. 119.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ ANRM, F. 339, inv. 1, d. 13303, f. 10.

¹⁸ ANRM, F. 727, inv. 2, d. 76, f. 10-11.

¹⁹ I. Pelivan, *op. cit.*, p. 119.

Ciubuc, Gheorghe Năstase, Ion Buzdugan, Ursu și alții, Vasile Țanțu participă la întemeierea, la Iași, a „Comitetului Ofițerilor și Soldaților Moldoveni Basarabeni, delegați din toate unitățile militare ruse de pe întreg frontul românesc. Punctele principale ale programului de activitate al acestui Comitet erau: organizarea unităților naționale militare moldovenești și, mai ales, pregătirea pentru viitorul congres general ostășesc pan-basarabeian la Chișinău”²⁰.

Concomitent, Vasile Țanțu elaborează un dicționar, despre apariția căruia anunța, la 24 septembrie 1917, ziarul *Cuvânt moldovenesc*: „În grabă vreme va ieși la lumină *Dicționarul mic româno-moldovenesc*, cu tălmăcirea cuvintelor neînțelese, alcătuit de Vasile Țanțu. Dicționarul va cuprinde mai mult de zece mii de cuvinte”²¹.

Printre participanții Congresului Militar Moldovenesc, convocat la Chișinău, în ziua de 20 octombrie 1917, s-a numărat și Vasile Țanțu, care, pe parcursul desfășurării lui, afirmă Ioan Pelivan, a jucat un rol „excepțional de important. Adversarii autonomiei încearcă fel de fel de provocății, pentru a dezbină congresul și a-i îndepărta lucrările spre *orientația Nistrului*. Dar Vasile Țanțu, cu un grup de naționaliști devotați, reușește să pareze această încercare. Chiar a doua zi, adică la 21 octombrie, congresul proclamă, în unanimitate și cu un entuziasm indescriptibil, autonomia Basarabiei. Iar în ultima ședință, din 26 octombrie, congresul alege din sânul său 44 de deputați pentru Sfatul Țării – organul suprem al Basarabiei”²², dintre aceștia făcând parte și Vasile Țanțu. Totodată, Congresul a ales „și o delegație restrânsă, un Birou pentru organizarea Sfatului Țării, adică pentru introducerea în viață a autonomiei Basarabiei”²³. În fruntea acestui birou este desemnat Vasile Țanțu, care, ne asigură Ioan Pelivan, a știut să ducă la bun sfârșit, în mod strălucit, misiunea încredințată²⁴.

În noiembrie 1917, după demobilizarea sa din rândurile armatei ruse, Vasile Țanțu s-a înrolat în Armata Moldovenească, cu gradul de ștab-căpitan²⁵.

La 21 noiembrie 1917, în cadrul ședinței de inaugurare a lucrărilor Sfatului Țării, Vasile Țanțu a rostit un cuvânt de felicitare. Prezent la această ședință solemnă, George Tofan, profesor de liceu și publicist bucovinean, l-a caracterizat astfel pe Vasile Țanțu: „În numele Biroului de Organizare a Sfatului Țării vorbește ofițerul Țanțu, figură masivă, moldovenească, înfățișare plăcută și atrăgătoare. Fondul cuvântării are un colorit hotărât național. Român cult – învățător de profesie – cu convingeri naționale fixate, vorbește o limbă literară frumoasă; are o ținută dreaptă, vorbește emoționat și arată fazele prin care a trecut chestiunea

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Cuvânt moldovenesc*, 24 septembrie 1917, p. 1.

²² I. Pelivan, *op. cit.*, p. 120.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*. Despre activitatea lui Vasile Țanțu în cadrul Biroului de Organizare a Sfatului Țării vezi: V. Popovschi, *Biroului de Organizare a Sfatului Țării (27 octombrie – 21 noiembrie 1917)*. Studiu și documente, Chișinău, 2010, 108 p.

²⁵ ANRM, F. 727, inv. 2, d. 76, f. 11.

Sfatului Țării până la constituire, scopurile lui, dorindu-i ca să le realizeze în întregime²⁶.

În cadrul Sfatului Țării, Vasile Țanțu a fost președinte al Blocului Moldovenesc și membru a două comisii: de Declarații și Statute și al celei de Arbitrare²⁷.

Conform lui Ioan Pelivan, Vasile Țanțu, în calitatea sa de președinte al Blocului Moldovenesc, a dat dovadă de mult tact, răbdare, pricepere și devotament, lui revenindu-i meritul, în cea mai mare parte, de a păstra Blocul Moldovenesc, „strâns unit până la Unire”, mai cu seamă, în condițiile când era necesar de a opune rezistență „împotriva tuturor intrigilor dușmănești”²⁸.

Cu scopul de „a ajunge la limanul mântuirii, consemnează în continuare Ioan Pelivan, Sfatul Țării a trebuit să treacă din etapă în etapă, din tranșee în tranșee. Prima tranșee a fost proclamarea Basarabiei autonome ca republică federativă, la 2 decembrie 1917, iar a doua tranșee a fost proclamarea ei ca republică independentă, la 24 ianuarie 1918. Pentru ca deputații Blocului Moldovenesc să poată accepta, în mod conștient și solidar, aceste etape, a fost nevoie de consfătuiri și discuții permanente și îndelungate, deseori până în zori de zi, atât în sala Blocului, cât și în locuințe conspirative. Aceste *consfătuiri* au fost o adevărată școală naționalistă și unionistă. Și unul dintre puținii conducători și profesori ai acestei școli a fost Vasile Țanțu. Când la 6 ianuarie 1918, bolșevicii pun stăpânire pe Chișinău și Sfatul Țării se vede în fața unei primejdii de moarte, Blocul Moldovenesc, întrunit în ședință conspirativă, deleagă la Iași, pentru a cere intervenția armatei române, și pe Vasile Țanțu”²⁹.

În ianuarie 1918, Vasile Țanțu mai era și președinte al Societății Culturale *Făclia*.

La 27 martie/9 aprilie 1918, el a votat unirea Basarabiei cu România.

După înfăptuirea acestui măreț act istoric, Vasile Țanțu a exercitat mai multe funcții: subprefect (1918); președinte al Comisiei de Expropriere și Împroprietărire din județul Chișinău (1919), instituție care își avea sediul în localul Comitetului Executiv al Zemstvei din județul Chișinău; prefect al județului Hotin (1920)³⁰.

Prin decretul regal din 30 ianuarie 1922, lui Vasile Țanțu i-a fost atribuită funcția de prefect al județului Chișinău³¹, pe care a exercitat-o până la 1 martie 1924, când în locul lui a fost numit Vasile Prodan³². Revine în acest post în anul următor, în virtutea decretului regal din 14 ianuarie 1925, înlocuindu-l pe

²⁶ *Sărbătoarea Basarabiei. Deschiderea celui dintâiu Sfat al țării la Chișinău în ziua de 21 noiembrie 1917*, Tipografia Societății Culturale a Românilor din Basarabia, p. 110.

²⁷ ANRM, F. 727, inv. 2, d. 77, f. 24v-25.

²⁸ I. Pelivan, *op. cit.*, p. 120.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ ANRM, F. 339, inv. 1, d. 13303, f. 3.

³¹ *Ibidem*, f. 3.

³² *Ibidem*, f. 45.

Vasile Prodan³³. Vasile Țanțu a deținut postul respectiv timp de câteva luni. La 13 noiembrie 1925, în locul a fost desemnat maiorul Mihai Voia³⁴.

În 1926, Vasile Țanțu ocupa postul de președinte al Camerei de Agricultură a județului Lăpușna.

Ultima perioadă a vieții sale, Vasile Țanțu și-a consacrat-o specialității pe care o părăsise în 1915 – cea de pedagog. Referindu-se la amurgul vieții acestui camarad al său din anii de luptă pentru idealul național, Ioan Pelivan a notat: „El a murit însă tot ca învățător, ca cel mai sărac învățător”³⁵.

Vasile Țanțu s-a stins din viață pe data de 30 ianuarie 1937, la Iași, în urma unei intervenții chirurgicale³⁶. Corpul neînsuflețit al fostului luptător pe tărâm național a fost adus la Chișinău și înmormântat la Cimitirul Ortodox Central de aici.

Summary

In 1816, the Tsarist autocracy established post of Resident Plenipotentiary of Bessarabia – a specific administrative structure of the Russian system of government. To guide administrative activity of the new post holder, to May 21, 1816, Alexander I had passed the Statement that served as a directive to the Bessarabia Resident Plenipotentiary for the administrative organization of the region Bessarabia, the content of which I reproduced in Russian.

³³ *Ibidem*, f. 48.

³⁴ *Ibidem*, f. 85.

³⁵ I. Pelivan, *op. cit.*, p. 120.

³⁶ *Ibidem*, p. 119.

Tatiana Varta*

MITROPOLITUL ARSENIE [STADNIȚCHI] – VIAȚA ȘI OPERA. 150 DE ANI DE LA NAȘTERE

Axentie Stadnițchi s-a născut la 24 ianuarie/5 februarie 1862 în satul Comarova, ținutul Hotin, în familia preotului Gheorghe Stadnițchi. Și-a urmat studiile la Seminarul Teologic din capitala Basarabiei, în anii 1874-1880. După absolvirea cu mențiune a seminarului, revine la baștină, în ținutul Hotin, unde, pe durata anului de studiu 1880-1881, predă la Școala Spirituală din Edineț. În anul următor, 1881, se înscrie la Academia teologică din Kiev, unde va studia între anii 1881-1885. După absolvirea acestei instituții, revine la Chișinău, și, pe parcursul a zece ani (1885-1895), va activa în calitate de profesor la Seminarul Teologic din Chișinău¹. A predat limba greacă veche, muzica bisericească, teologia dogmatică și morală. În anii 1887-1895 a deținut concomitent și funcția de redactor al revistei *Buletinul Eparhiei Chișinăului*. Această perioadă din biografia lui A. Stadnițchi a fost una din cele mai prolifiche. Pe durata celor opt ani de activitate, în calitate de prim responsabil al acestei ediții, revista eparhială a devenit, practic, cea mai importantă publicație periodică din Basarabia, datorită unei înalte prestații științifice a celor mai multe articole și studii, inserate în paginile sale. Un model, demn de urmat, erau textele elaborate de tânărul cercetător al istoriei bisericii ortodoxe române, inclusiv a celei din provincia anexată de Imperiul Rus, dar și cele dedicate unei tematici vaste din istoria ortodoxiei, a diferitor ritualuri bisericești, etc. În decursul perioadei, cât a activat la respectiva revistă, A. Stadnițchi a publicat în paginile acesteia peste o sută de articole și studii. Istoria Seminarului Teologic din Chișinău a constituit una din temele preferate, căreia i-a dedicat un spațiu amplu în paginile revistei². O altă temă predilectă, abordată în paginile *Buletinului Eparhiei Chișinăului* de către A. Stadnițchi, a fost schisma și sectarismul în Basarabia³. Diapazonul tematicii abordate de A. Stadnițchi era unul extrem de vast - de la cântul și vestimentația de rit până la problemele învățământului în școala din Basarabia⁴. Ca exemplu al activității prodigioase a lui A. Stadnițchi la această publicație

* **Tatiana Varta**, cercetător științific la Institutul de Istorie, Stat și Drept al AȘM.

¹ N. Popovschi, *Istoria bisericii din Basarabia în veacul al XIX-lea sub ruși*, Ediția a II-a, Chișinău, Ed. Museum, 2000, p.232

² Стадницкий А., *Материалы для истории Кишиневской духовной семинарии*, în: Кишиневские епархиальные ведомости, (КЕВ). 1888, № 6, 11-12, 1889, №17, 20-21; 1890 № 19; 1892, № 12.

³ Стадницкий А., *Состояние раскола и сектантства в Бессарабии*. în КЕВ, Кишинев, 1888, № 7, № 8; - *Состояние раскола и сектантства в Бессарабии по миссионерским отчетам*, 1889, № 8, №9; 1890, №14-15, № 16; 1891, №16, № 17.

⁴ Стадницкий А., *К вопросу о церковно-приходских хорах и всеобщем пении в церкви*. În КЕВ, Кишинев 1886, № II, 15; *О церковном чтении*. în КЕВ, 1887, № I, 28.

periodică, vom evoca, în continuare, subiectele pe care acesta le-a abordat în decursul unui singur an – 1887. În acest răstimp el a publicat un studiu despre importanța lecturii bisericești⁵; unul despre regulile ținerii postului conform învățăturii Sfântului Vasile cel Mare⁶. Tematica școlară și-a găsit reflectarea într-un studiu dedicat proiectului privind unificarea direcțiilor școlilor ministeriale și a celor parohiale⁷ și alt articol despre înființarea școlilor parohiale pe domeniile mănăstirilor închinată⁸. În nr. 11 își publică impresiile sale de pe urma vizitei făcute la mănăstirea Noul Neamț⁹, iar în nr. 17 publică un material dedicat aniversării a 50 de ani de activitate a protoiereului Sava Teselski, de la catedrala din Chișinău¹⁰. Tematica misionarismului și luptei împotriva ereziilor și-a găsit reflectare în trei articole publicate în Buletinul Eparhiei Chișinăului în 1887: unul în care analizează ereziile din cadrul Bisericii Ortodoxe Ruse¹¹, al doilea despre credincioșii de rit vechi¹², iar al treilea despre participarea sa la Congresul misionarilor ortodocși de la Moscova, publicat în trei numere consecutiv¹³. În nr. 16 al publicației eparhiale apare un studiu a lui A. Stadnițchi dedicat situației ortodoxiei din România la acea etapă¹⁴. În numerele 6 și 9 sunt publicate însemnările bibliologice ale prodigiosului savant¹⁵.

O recunoaștere a meritelor sale în calitatea de autor prolific al numeroaselor studii inserate în paginile revistei a constituit-o și alegerea sa ca membru corespondent al Societății istorico-arheologice bisericești de pe lângă Academia Teologică din Kiev¹⁶.

În anul 1895 va finaliza studiile la Academia Teologică din Kiev cu o valoroasă lucrare consacrată activității mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni,

⁵ Стадницкий А., *О церковном чтении*, în КЕВ, Кишинев, № 1, 1887 г., p. 28-33

⁶ Стадницкий А., *О посте по учению св. Василия Великого*, în КЕВ, Кишинев, № 4, 1887 г., p. 117-126; № 5, p. 166-178.

⁷ Стадницкий А., *Несколько слов по поводу проекта о соединении управления школами министерства народного просвещения и церковно-приходскими*, în КЕВ, Кишинев, № 8, 1887 г., p. 275-287.

⁸ Стадницкий А., *Об устройстве церковно-приходских школ в имениях заграничных монастырей*, în КЕВ, Кишинев, № 23, 1887 г., p. 895-913.

⁹ Стадницкий А., *Поездка в Ново-Нямецкий монастырь*, în КЕВ, Кишинев, № 11, 1887 г., p. 414-430.

¹⁰ Стадницкий А., *Пятидесятилетний юбилей протоиерея Саввы Тесельского*, în КЕВ, Кишинев, № 17, 1887 г., p. 661-664.

¹¹ Стадницкий А., *Несколько слов о русских диссидентах*, în КЕВ, Кишинев, № 12, 1887 г., p. 464-470.

¹² Стадницкий А., *О соборе окружников и пртивуокружников, бывшем в г. Кишиневе 6-го мая*, în КЕВ, Кишинев, № 21, 1887 г., p. 818-829.

¹³ Стадницкий А., *Поездка в Москву на съезд православных миссионеров*, în КЕВ, Кишинев, № 18, 1887 г., p. 689-706; № 19, p. 742-756; № 20, p. 775-788.

¹⁴ Стадницкий А., *О современном положении православия в Румынии и отношении к нему латинской пропаганды*, în КЕВ, Кишинев, № 16, 1887 г., p. 630-636.

¹⁵ Стадницкий А., *Библиографические заметки*, în КЕВ, Кишинев, № 6, 1887 г., p. 217-222; № 9, p. 335-342.

¹⁶ N. Popovschi, *op.cit.*, p.232.

pentru care prestigioasa instituție i-a conferit titlul de magistru în teologie¹⁷. În decembrie, același an, părăsește Basarabia, fiind numit inspector la Seminarul Teologic din Novgorod. Din acel moment el realizează o strălucită carieră ecleziastică. La 30 decembrie 1895, Axentie Stadnițchi s-a călugărit sub numele Arsenie, fiind hirotonit, a doua zi, ierodiacon, iar în prima zi a anului 1896, este uns ieromonah. În același an, este ridicat la rangul de arhimandrit, fiind numit rector al Seminarului Teologic din Novgorod, dar și stareț al mănăstirii Sf. Antonie al Romei din Novgorod. Performanțele înregistrate pe tărâmul didacticii servesc ca temelie pentru autoritățile ecleziastice superioare să-l avanseze pe A. Stadnițchi, doar peste un an, în funcția de inspector al Academiei Teologice din Moscova (10 ianuarie 1897), încredințându-i-se catedra de profesor ordinar de istorie biblică. Încă peste un an, el este numit în funcția de rector al acestei prestigioase instituții teologice (13 martie 1898), exercitând-o cu succes pe durata a șase ani (1898-1903). În 1899, este hirotonit ca episcop de Volo-kolamsk, obținând și funcția de cel de-al treilea vicar al Mitropoliei Moscovei.

Patru ani mai târziu, în 1903, este transferat în Episcopia Pskovului, unde, pe durata a șapte ani, va realiza mai multe proiecte, care îi vor asigura o popularitate binemeritată în rândul enoriașilor și clerului din cadrul acestei dioceze. Printre reușitele sale figurează înființarea școlii de cântăreți și a muzeului bisericesc, cu un comitet istorico-arheologic, în cadrul acestuia. În 1904 și-a luat doctoratul în istorie bisericească, cu o altă sinteză, la fel de valoroasă, ca și cea dedicată mitropolitului român Gavriil Bănulescu-Bodoni. Și de această dată tema este una legată de istoria bisericii ortodoxe române, ea având genericul: „*Cercetări și monografii privitoare la istoria Bisericii moldovenești*”.¹⁸ Lucrarea debutează cu o incursiune în istoria Principatelor Române, atenția principală fiind acordată elucidării istoriei bisericii poporului roman. Urmează o investigație aprofundată a evoluțiilor pe care le-a înregistrat biserica română din Principatul Moldovei. Această lucrare i-a adus lui A. Stadnițchi aprecieri elogioase, atât în cadrul Imperiului Rus, cât și în afara acestuia. Din multitudinea premiilor și mențiunilor de care s-a învrednicit autorul pentru această lucrare, merită a fi menționate două: distincția acordată de regele Carol I al României - medalia „Bene Merente”, de gradul I și Marele premiu „Uvarov”, acordat de Academia de Științe a Rusiei. Performanțele înregistrate de acest înalt prelat, cu origini basarabene, au fost apreciate de Sinodul Bisericii Ruse și, în 1905, el este promovat în calitate de membru al Comitetului pentru instruire din cadrul Sf. Sinod. În această postură a fost responsabil pentru învățământul teologic din Imperiul Rus, întrucât, în anul următor, 1906, este numit în funcția de președinte al acestui comitet. Un an mai târziu, este ridicat la rangul de arhiepiscop, fiind ales și în calitate de membru al Consiliului de Stat din partea clerului monahal.

¹⁷ A. Boldur, *Istoria Basarabiei*, București, ed. II-a, 1992, p.481.

¹⁸ Pr. prof. dr. Mircea Păcurariu, *Basarabia. Aspecte din istoria Bisericii și a neamului românesc*, Iași, 1993, p.88

Pentru merite deosebite în domeniile cercetărilor academice, dar și pentru rezultate remarcabile pe tărâm administrativ, Academia Teologică din Kazan l-a ales în calitate de membru de onoare.

În 1910 este transferat în scaunul de arhiepiscop de Novgorod, unde, își continuă activitatea prodigioasă pe tărâm bisericesc, contribuind la restaurarea mai multor monumente istorice valoroase ale arhitecturii teologice ruse din această importantă dioceză. Fiind departe de baștină, a luat apărarea unor reprezentanți ai clerului românesc din Basarabia care urmau a fi surghiuniți în guberniile rusești de către arhiepiscopul Serafim Ciceagov, care-i suspecta de tendințe separatiste.

Influența sa în luarea deciziilor de către Sf. Sinod al Bisericii ruse era una determinantă. Prințul Jevahov, ajutorul ober-procurorului Sinodului îl menționează pe A. Stadnițchi ca pe unul din cei doi decidenți principali din cadrul acestei instituții, alături de „protopresbiterul Șavelski”¹⁹. Șapte ani mai târziu, este promovat în funcția de mitropolit al Novgorodului (29 noiembrie 1917), cumulând și obligațiunile de membru permanent al Sf. Sinod al Bisericii Ortodoxe Ruse. În aceste funcții importante bisericești a desfășurat multiple activități, cu impact major religios și social, care l-au propulsat în vârful ierarhiei bisericești din Rusia. Drept mărturie a acestor succese importante, înregistrate de acest înalt prelat, originar din Basarabia, este și faptul că a fost desemnat candidat, alături de alți doi - mitropoliții Tihon și Antonie, la înalta funcție de patriarh al Rusiei, în august 1917.

Așa cum bine se cunoaște, puciul bolșevic din noiembrie 1917 a afectat cumplit statutul Bisericii Ortodoxe Ruse, având repercusiuni dramatice asupra destinului clerului rus. Persecuțiile reprezentanților bisericii au început din primele zile ale regimului bolșevic, culminând cu despuierile de bunuri ale bisericilor și mănăstirilor ortodoxe în perioada așa-numitei „foamete leniniste”. Profanarea locașurilor sfinte, răfuiala fizică cu zeci de mii de reprezentanți ai clerului, inclusiv executările în masă a mii de clerici și enoriași, care au încercat să-și apere bisericile și mănăstirile de actele de vandalizare, constituie doar câteva aspect ale politicii anticlericale, declanșate de Lenin și acoliții săi contra Bisericii. Și mitropolitul Arsenie Stadnițchi a suferit cumplit de pe urma unor atare politici. Pentru prima oară a fost arestat în noiembrie 1919, la Moscova, a doua oară – în anul 1920, la Novgorod, unde se afla sub o vigilență supraveghere a organelor represive. După un simulacru de judecată, este condamnat la trei ani de detenție, cu suspendare și cu substituirea acesteia cu un exil forțat în gubernia Arhanghelsk, care, ulterior va fi anulat. În toiul foametei cumplite, care făcea ravagii în mai multe regiuni ale Rusiei sovietice, afectând serios imaginea autorităților bolșevice și scoțând în evidență totala lor incapacitate de a guverna țara, acestea caută cu disperare țapul ispășitor pentru a-și masca imensa vină pentru moartea a milioane de oameni și pentru eșuarea catastrofală a așa-numitei

¹⁹ N. Popovschi, op. cit., p.224, 232

„politici a comunismului de război”, care consta în rechiziții forțate a produselor agricole din spațiul rural și interzicerea comerțului. „Vinovații” principali au fost declarați câțiva înalți prelați ai Bisericii Ortodoxe Ruse, în frunte cu patriarhul Tihon. Din acest grup făcea parte și mitropolitul A. Stadnițchi, arestat, în 1922, și acuzat, ca și ceilalți, că ar fi opus rezistentă în timpul confiscării bunurilor bisericești în folosul înfometaiilor. Întrucât procesul fusese instrumentat la comandă, toate probele invocate în cadrul acestuia, cu referire la multiplele apeluri lansate de patriarhul Tihon, dar și de mitropolitul A. Stadnițchi către autoritățile ecleziastice din teritoriu de a jertfi din odoarele sfinte pentru a-i salva pe înfometați de la moarte sigură, n-au fost luate în considerare. A. Stadnițchi este din nou condamnat la închisoare. Își ispășește pedeapsa cu întreruperi și la 10 ianuarie 1924, este repus în libertate. Peste câteva zile este arestat din nou și întemnițat în sinistra închisoare Butîrka. Un an mai târziu, este exilat în Asia Mijlocie. În anii 1925-1926 s-a aflat în Poltorațk (Așhabad), iar pe durata următorului deceniu-1926-1936 – în orașul Tașkent. Conform mărturiilor lui C. Popovici, A. Stadnițchi, împreună cu alți câțiva episcopi, „gătea niște bucate pentru niște lucrători”²⁰.

În această perioadă, A. Stadnițchi continuă să se considere capul eparhiei Novgorodului, cu toate că, este limpede că nu avea cum să administreze de la distanță treburile bisericești din eparhia sa. În 1927 este ales membru al Sinodului provizoriu al Bisericii Ortodoxe Ruse, dar, iarăși, fără posibilitatea de a participa la lucrările acestuia. În 1933 eparhia Novgorodului este trecută în gestiunea elevului său, episcopul Aleksei (Șimanski), care va ajunge să fie Patriarhul Aleksie I. La 11 august 1933, Arsenie Stadnițchi este confirmat de către Sinod în funcția de mitropolit de Taskent și Turkestan. Mitropolitul basarabean oficia serviciul divin în aer liber liber, în preajma paraclisului cu icoana Maicii Domnului. Uneori reușea să adune până la 20 000 de credincioși. S-a bucurat de imensa dragoste a miilor de enoriași ortodocși din această regiune, care veneau de la sute de kilometri să-i asculte predicile.

S-a stins din viață la 23 februarie 1936, la spitalul din Tașkent, fiind înhumat la cimitirul Botkin din acest oras. În 1993 Biserica Ortodoxă Rusă din diasporă a decis canonizarea mitropolitului Arsenie Stadnițchi, în semn de aleasă prețuire pentru jertvelnicia sa și pentru slujirea exemplară a acestei bisericii.

În cele ce urmează ne vom referi, în mod special, la opera cu caracter istoric ce ne-a rămas moștenire de la acest înalt prelat cu origini basarabene, întrucât, mitropolitul Arsenie Stadnițchi, rămâne un nume de referință în istoriografia rusă, precum și în cea românească, datorită contribuțiilor sale la istoria românilor în perioada modernă.

Înainte de a supune unei analize lapidare contribuțiile istoriografice ale lui Arsenie Stadnițchi, dorim să ne referim succint la prima sa carte cu caracter me-

²⁰ C. Popovici, *Amintiri de împrejurările în care s-a născut și a apărut revista „Luminătorul” în curs de 25 de ani // Luminătorul. - 1933. - Nr.1.*

morialistic care se numește: *Dnevnik studenta-palomnika na Afone*²¹ (*Jurnalul studentului pelerin la muntele Athos*) editată la Kiev, în 1886, și care s-a învrednicit de premiul literar Macarie. În jurnal sunt descrise impresiile din timpul primei sale călătorii la Muntele Athos, în 1883, în timpul vacanței de vară cu unele precizări și completări referitoare la cea de-a doua călătorie din vara anului 1885, cea de-a doua fiind absolut imprevizibilă - Arsenie Stadnițchi și colegul său porniră inițial spre Palestina, dar din cauza unei rețineri de durată în Constantinopol, au hotărât să viziteze pentru a doua oară Muntele Athos.

Autorul cărții indică scopul călătoriei sale, descrie impresiile sale de călător, întâlnirile cu călugării de la Muntele Athos, cu figuri exotice de pelerini, descrie cu mult talent sanctuarele venerate de credincioși. Uneori o face cu unele precizări de rigoare ale unui călător inițiat, realizând astfel descrierea tuturor bisericilor, icoanelor, atrăgând în mod special atenția cititorului asupra cărților rare ce se păstrau acolo.

Pe alocuri autorul-pelerin caută să dea explicații asupra cauzelor degradării școlilor de la Muntele Athos, asupra motivelor discordiilor dintre mănăstirile grecești și cele rusești ș.a.

În notițele autorului, cititorul descoperă multiple detalii despre mănăstirile de la Muntele Athos care, de altfel, lipsesc la alți autori, cum ar fi, de pildă, descrierea detaliată a schiturilor, istoria icoanelor făcătoare de minuni, descrierea amănunțită a vieții monahale de la aceste mănăstiri ș.a.

Impresionantă este descrierea făcută de autor schitului moldovenesc de la Muntele Athos: „Am intrat în arhondaric. Această odaie are un vădit caracter moldovenesc și se deosebește de cele rusești și grecești și anume: aici canapelele sunt lungi și înalte și sunt acoperite cu covoare frumoase, lucrate manual, pe pereți atârnă imaginile familiei regale române, a domnitorilor români și reprezentări cu episoade din cel din urmă război ruso-turc, în care au luat parte și românii, și desigur, România, sfinții peste tot sunt înfățișați în prim plan.

Ne-au întâlnit câțiva stareți moldoveni, foarte binevoitori și s-au bucurat mult când am început să discut cu ei în limba lor, pe care o cunosc puțin.

Schitul moldovenesc se află pe o stâncă aproape goală, e foarte cald; schitul e înființat în 1852, dar, între timp, a devenit proprietarul icoanei făcătoare de minuni a Maicii Domnului”.

Primul studiu monografic cu caracter istoric realizat de A. Stadnițchi a fost consacrat românilor care și-au făcut studiile în instituțiile de învățământ teologic din Rusia²².

În această exegeză un loc aparte îl ocupă biografiile mitropolitului Melhisedec Ștefănescu, arhiepiscopului Filaret Scriban, arhiepiscopului Ghenadie Enă-

²¹ Стадницкий А., *Дневник студента-паломника на Афоне*, Киев, 1886, în Труды Киевской духовной академии, 1886, № 6-8.

²² Стадницкий А., *Румыны получившие образование в русских духовноучебных заведениях*, Chișinău, 1891

ceanu care au absolvit instituții de învățământ teologic în Rusia. Autorul monografiei elogiază filorusismul acestora, prezentându-l drept cea mai importantă virtute a înalților prelați români.

De o deosebită afecțiune, ce evoluează până la o venerație neprefacută, se bucură în această carte mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni. Se pare că această personalitate i-a servit în calitate de ideal în activitatea sa pe tărâm spiritual.

În 1900, A. Stadnițchi, însoțit de un grup de studenți și profesori de la Academia Teologică din Moscova, pornește într-un nou pelerinaj în Orientul Apropiat, pentru a vizita Locurile Sfinte din Palestina și alte regiuni din această parte a lumii. Ca urmare a acestei noi călătorii, dar și a talentului său de fin observator și interpret talentat ale celor remarcate, este publicat un nou volum de note de călătorie, intitulat: „*In țara sfintelor amintiri*”, ce conține circa 60 de fotografii, o bună parte ale căroră au fost executate chiar de autorul cărții. În perioada anilor 90, când redacta *Buletinul Eparhial al Chișinăului*, Arsenie Stadnițchi a publicat nenumărate studii consacrate mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni, dar lucrarea care l-a consacrat ca istoric de notorietate s-a numit *Gavriil Bănulescu Bodoni, exarhul moldo-vlah (1808-1812) și mitropolit al Chișinaului (1813-1821) (Gavriil Bănulescu-Bodoni, exarh moldo-vlahskii (1808-1812,) Mitropolit Kișinevskii (1813-1821 gg.))*²³. Pentru realizarea acestui important studiu, A. Stadnițchi a efectuat ample activități de investigație, nu numai în arhivele Basarabiei, dar și în cele din afara hotarelor acestei provincii, inclusiv, în România și Austro-Ungaria. În prefața monografiei autorul aduce un profund elogiu protagonistului exegezei sale. El consideră că mitropolitul Gavriil face parte din categoria celor mai remarcabili ierarhi ai bisericii ruse de proveniență străină de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea: „Român de origine, însă rus de educație și de slujire”.

Rusofilia lui Gavriil Bănulescu-Bodoni este prezentată de autorul monografiei în cauză drept una din cele mai strălucite virtuți ale acestuia.

Anume, din aceste considerente, Axentie Stadnițchi a și susținut o consecventă polemică cu istoricii români care aveau o cu totul altă opinie în această chestiune. O atenție deosebită tânărul istoric acordă polemicii sale cu A. D. Xenopol care, în viziunea sa, contrar adevărului istoric, nega cele mai mici influențe benefice ale rușilor asupra românilor. În mod special, i-a trezit dezacordul următoarea aserțiune a marelui istoric român: „Poziția geografică a românilor a determinat în multe privințe mersul istoriei pentru acest popor. Divizarea acestuia pe ambele versante ale Carpaților a stimulat separarea lor politică în care ei (românii – T.V.) continuă să se afle; stabilirea românilor la Dunărea de Jos, pe de o parte a conservat entitatea lor, pe de alta, i-a făcut să simtă influența care a frânat dezvoltarea lor, ba chiar le-a fost dăunătoare.” Cel mai categoric dezacord i-a provocat afirmația lui A. D. Xenopol, conform căreia, pentru români a constituit

²³ Стадницкий, А., *Гавриил Бэнулеску-Бодони, екзарх молдо-валахийский (1808-1812) и Митрополит Кишиневский (1813-1821)*, Chișinău, 1894.

o nenorocire și faptul că aceștia au profesat o religie identică cu cea a rușilor²⁴. A. Stadnițchi a căutat să demonstreze că animozitățile mai multor autori români, aveau la origini insuficienta cunoaștere reciprocă: „Dar, cu părere de rău, deduce cercetătorul A. Stadnițchi, nu doar romanii sunt ignoranți, ci înșiși rușii puțin ce cunosc despre poporul vecin de aceeași credință cu ei. Pentru mulți dintre ei România e *terra incognita*. Moldovenii, în viziunea unor astfel de indivizi, deseori se identifica cu ȣiganii care fură și înșeală oamenii creduli, cât despre instruirea lor, despre literatura moldovenească, pentru astfel de persoane e ceva de domeniul irealului. Fără a fi exhaustivi, nu ne rămâne decât să regretăm această realitate și să constatăm că ea nu are nici un temei istoric”, concluziona cu amărăciune exegetul acestei biografii a marelui său înaintaș. Trebuie să recunoaștem că o replică similară, atât de categorică unor istorici și publiciști ruși, care falsificau istoria românilor în acea epocă, n-a mai îndrăznit să facă nimeni dintre basarabeni cu poziție social importantă. Un atare gest și-a permis doar A. Stadnițchi.

Arsenie Stadnitchi polemizează și cu un alt autor român – episcopul Ghenadie al Râmnicului, care a apreciat în termeni duri filorusismul lui Gavriil Bănulescu-Bodoni, calificându-l „coada de topor în mâinile rușilor”²⁵. În replică, A. Stadnițchi afirmă că o personalitate de anvergura lui G. Bănulescu-Bodoni putea fi percepută în mod obiectiv, doar în urma unei investigații ample și profunde a activității sale multilaterale. Date fiind atare afirmații ale istoricilor români, A. Stadnițchi a căutat să demonstreze în monografia sa, consacrată mitropolitului Gavriil, tocmai contrariul.

Lăsând la o parte mesajul pronunțat filorus al demersului său științific, A. Stadnițchi a realizat o formidabilă frescă a istoriei românilor de la începutul secolului al XIX-lea. Studiul său monografic, de o rigoare cu totul deosebită pentru acea epocă, este bine documentat, realizat cu multă măiestrie scriitoricească, care denotă aptitudini inedite de cercetător serios, competență și erudiție. Putem afirma cu o anumită doză de certitudine că această monografie este cea mai serioasă investigație științifică realizată în Basarabia până la Unirea cu România.

Studiul lui A. Stadnițchi este bine structurat. În introducere este elucidată, într-o formă rezumativă istoria românilor de la origini, istoria constituirii celor două Principate Române (Moldova și Ȧara Românească), starea acestora sub regimul fanariot, soarta bisericii și a clerului sub acest regim, rolul Rusiei în soarta poporului român, istoria relațiilor diplomatice dintre cele două popoare, campania de la Prut a lui Petru I și consecințele acesteia pentru principate, războaiele ruso-turce în perioada domniei Ecaterinei a II-a, consecințele lor pentru țările române, cauzele războiului ruso-turc de la 1806-1812, prestația administrației rusești în principate, instituirea exarhatului moldo-valah.

Capitolul I al primei părți a monografiei în cauză este consacrat în exclusivitate biografiei mitropolitului, activității sale clericale până la numirea sa în calitate de exarh al Moldovei și Ȧrii Românești.

²⁴ A. Xenopol., *Războaiele dintre Ruși și Turci*. Vol. I, 1880, p.28.

²⁵ *Revista Noua*, 1888, nr. 10.

Capitolul II și III reflectă procesul de constituire a exarhatului, activitatea mitropolitului G. Bănulescu-Bodoni în această înaltă funcție clericală, dar și starea Principatelor Române sub ocupația militară rusească.

Trebuie să recunoaștem că A. Stadnițchi n-a remarcat nimic rău în politicile rusificatoare pe care le-a promovat G. Bănulescu-Bodoni în calitatea sa de Exarh al Sinodului Bisericii ortodoxe ruse, care a condus Biserica ortodoxă română din cele două principate pentru perioada 27 martie 1808 și 16 mai 1812. Dar, cum bine se cunoaște, aceste politici s-au redus la implementarea unor principii și elemente de organizare bisericească tipice rusești, precum și a unor practici de cult de proveniență rusească²⁶. Structura administrativă a Exarhatului și a Mitropoliei Moldovei a fost regândită de înaltul prelat după modelul rusesc. Evidența financiară în biserici (registrele de venituri și cheltuieli), evidența botezurilor, cununiilor și înmormântărilor (registrele mitricale) erau împrumuturi rusești, promovate de G. Bănulescu-Bodoni, în cadrul bisericii române. În acest sens, am putea să-i dăm parțial dreptate lui A. Stadnițchi, recunoscând că implementarea unor atare inovații nu aveau cum să dăuneze spiritului tradițional din cadrul Bisericii Ortodoxe Române. Dar nu putem recunoaște același lucru cu referire la introducerea altor elemente de proveniență rusească, precum ar fi Te-Deumurile rusești, care prevedeau pomenirea obligatorie a familiei imperiale ruse, sau invitarea unor profesori ruși, sau a unor preoți și diaconi ruși pentru școlile teologice și bisericile din principate.

Politicile rusificatoare promovate de G. Bănulescu-Bodoni s-au ciocnit de o rezistență dâră din partea clerului românesc, unul din cei mai înverșunați adversari ai săi fiind bătrânul mitropolit al Ungro-Vlahiei Dositei Filitti, pe care Gavriil l-a înlăturat, în anul 1810, determinându-l să se autoexileze la Brașov²⁷.

Partea a doua a studiului supus analizei noastre (capitolele I și II) este consacrată elucidării preocupărilor mitropolitului în instituirea Eparhiei Chișinăului și Hotinului, contribuției sale la organizarea vieții civile a provinciei dintre Prut și Nistru. Principala atenție autorul o acordă totuși activității mitropolitului Gavriil în calitate de arhiereu al noii eparhii.

Privită în ansamblul ei, opera lui A. Stadnițchi se înscrie reușit în literatura istorică din epocă, consacrată perioadei moderne din istoria românilor și, în special, istoriei Basarabiei.

Pentru acea perioadă ea putea servi ca model de cercetare pentru alți cercetători ai istoriei acestui ținut. Această lucrare, ca și multe alte studii ale sale, chiar și în zilele noastre, nu au pierdut din importanță, rămânând lucrări de referință în istoriografia românească și rusă. Din categoria altor lucrări reprezentative ale lui A. Stadnițchi mai fac parte: *Starea clerului ortodox din România, Tipografia exarhicească a Basarabiei, Arhimandritul Andronic, egumenul mănăstirii Noul*

²⁶ Boris Buzilă, *Din istoria vieții bisericești din Basarabia (1812-1918, 1918-1944)*, București, Chișinău, 1996, p. 28-19.

²⁷ B. Buzilă, op. cit., p. 30.

Neamț, publicate în Buletinul Eparhiei Chișinăului; *Episcopia Proilavo-Izmailului*, *Amfilohie*, *episcop al Hotinului* (amândouă traduse în românește), publicate în Revista Societății Istorico-Arheologice Bisericești din Chișinău.

Summary

The Metropolitan Arsenie Stadnițchi, born in Bessarabia, reached the heights of the ecclesiastical hierarchy, being one of the three candidates for Patriarch of Russian Orthodox Church in 1917. This was due to the outstanding performances, recorded during his career as a powerful representative of the Orthodox clergy in the Russian Empire. Outstanding erudition and intellectual preparation were decisive factors in the success of his historical research. A. Stadnițchi, thanks to his judiciously documented works and critical and objective interpretation of the researched theme, became one of the most prolific Russian historians of the late nineteenth and early twentieth century. A. Stadnițchi's performance, full of sacrifice in Soviet times, served as a fair reason for his canonization by the Russian Church in Diaspora.

ISTORIE LOCALĂ

Alexandru Furtună*

ASPECTE ALE RELAȚIILOR SOCIAL-ECONOMICE ÎN EPOCA MEDIEVALĂ (CU REFERINȚĂ SPECIALĂ LA TELENEȘTI)

În evul mediu avuția principală o constituia pământul, considerat ca moșie a domniei și dat în folosință boierilor, ca răsplată pentru „slujbă dreaptă și credincioasă”, precum și mănăstirilor, bisericilor, țăranilor, etc. Încălcarea credinței față de domn era apreciată ca trădare (hiclenie), vinovatul riscând să-și piardă dregătoria și averea, iar deseori și viața. Moșiile boierești includeau satele cu țăranii dependenți din ele, care dețineau pământul pe care îl lucrau, și foloseau imașul. Ele erau ereditare și mereu în creștere.

O altă parte din suprafața agricolă a țării se afla în proprietatea instituțiilor eclesiastice (mitropoliilor, episcopiiilor, mănăstirilor, bisericilor), datorită daniilor făcute de domni, boieri și chiar de țăranii. Ca și în cazul moșiilor boierești, tot așa și cele eclesiastice se aflau în folosința țăranilor. O bună parte din moșia țării era stăpânită de țăranii liberi (și la Telenești - A.F.), care își moșteneau pământul din vechime. (...)

În epoca medievală relațiile puterii din stat cu supușii săi erau condiționate de statutul social al acestora, determinat, la rândul său, de relațiile de proprietate asupra pământului și asupra mijloacelor de producție. Prin urmare, distribuirea avuției sociale se făcea nu în conformitate cu cota de participare la producerea bunurilor materiale, ci cu raporturile de proprietate. După aceste principii, societatea se împărțea în: nobilime (domnul, boierii, clerul), care stăpânea pământ și folosea munca țăranilor aserviți; țăranii liberi, stăpâni de pământ, care își lucrau singuri pământul (și la Telenești - A.F.); orășeni (târgoveți) și meșteșugari. Pe treapta inferioară a societății se aflau acei care nu dispuneau de avere, statutul lor echivalând cu cel al robilor (mai ales țigani - A.F.). (...)

Țăranii aserviți se numeau în Moldova vecini, în Țara Românească – rumâni, iar în Transilvania – iobagi. Ei depindeau de stăpânul pe moșia căruia lucrau [la Telenești: Toderășco Iordache (după 1670), Iordache Ruset, Ecaterina

* **Alexandru Furtună**, doctor în istorie, cercetător științific coordonator la Institutul de Istorie, Stat și Drept al AȘM.

Mavrocordat, Alexandru Constantin Mavrocordat, etc. – A.F.], erau obligați să efectueze în folosul lui diferite prestații, să-i dea dijma din produsele câmpului și să-i plătească dări pentru vitele pe care le creșteau. Îndeplinindu-și obligațiile ce decurgeau din dreptul de folosință a pământului, țăranul nu putea fi alungat de pe pământul pe care îl lucra, dar nici nu putea părăsi moșia stăpânului¹.

Țăranii liberi, conform opiniei lui D. Dragnev și Gh. Postică, trăiau în obști agrare și stăpâneau pământul nedivizat între stăpâni concreți pe teren (în devălmășie). Distribuirea terenurilor agricole era înfăptuită de sfatul obștii (oameni buni și bătrâni). În Moldova țăranii liberi se numeau **răzeși**, iar în Țara Românească – **moșneni**. Fiecare răzeș sau moșnean cunoștea cota-parte ce îi revenea din moșia satului și putea liber s-o vândă sau s-o lase moștenire. În moșiile țăranilor aveau cote cumpărate și boierii (la Telenești: Leca pârcalabul, Toderășcu Iordache, Iordache Ruset, ș.a. - A.F.), care deveneau pe această cale coproprietari (de rând cu răzeșii și moșnenii) ai satelor respective.

Țăranii liberi erau și în Transilvania (în țările românești din Făgăraș, Hațeg, Maramureș, etc.). În Moldova și Țara Românească ei se situau mai mult în zona de hotar (Vrancea, Tigheci, Câmpulung, Lăpușna, Orhei, Soroca, zonele subcarpatice din Muntenia)².

În privința originii răzeșilor, există mai multe păreri. Alexandru Gonța reține următoarele opinii:

Răzeșii sunt boieri „onadvorți” („odnodvoreț” - A.F.) – adică stăpînii unei curți și își lucrează singuri moșiile (D. Cantemir). [De fapt, D. Cantemir scrie: „mai degrabă i-am numi țărani liberi decât boieri.” Vezi: D. Cantemir, *Descrierea Moldovei*, Chișinău, 1975, p.162 – A.F.]

Răzeșii sunt moștenitori care își trag dreptul de stăpânire de la un moș comun (R.Rosetti).

Răzeșii sunt co-proprietari, urmași ai obștilor țărănești primitive, derivând din vasele organizații tribale, care s-au format în perioada anterioară statului (A. D. Xenopol, G. Ghibănescu, D. Arion, V. Tufescu, P.P. Panaitescu, V. Costăchel și H. Stahl).

Răzeșii sunt moștenitori, coproprietari în devălmășie, în temeiul cărților domnești, obținute de unii titulari după întemeierea statului și organizarea cancelariei (C. Chilodaru).

Luete pe rând, scrie A. Gonța, fiecare conține câte o parte din caracterul instituției³.

¹ Istoria românilor. Vol. IV. De la universalitatea creștină către Europa «patriilor», București, 2001, p. 115; P. Parasca, I. Negrei, Gh. Gonța, G. Gavrilă, M. Dobzeu, *Istoria românilor. Epoca antică și cea medievală*. Manual pentru clasa a X-a. Chișinău, 2007, p. 123-125, 127, 129.

² Istoria românilor. Vol. IV. De la universalitatea creștină ..., p. 117-119; D. Dragnev, Gh. Postică, *Istoria românilor. Epoca antică și medievală*. Manual pentru clasa a X-a de liceu, Chișinău, 2003, p. 172. Vezi și: V. Tufescu, Răspândirea satelor de răzeși, în *Arhivele Basarabiei*, 1934, nr. 1, p. 11-35.

³ A. Gonța, *Satul în Moldova medievală*. Instituțiile, București, 1986, p. 236.

Istoricii D. M. Dragnev și P. V. Sovetov consideră termenul **răzeș** ca fiind același cu **seabr** din Rusia de Nord, adică coproprietar, cuvânt legat de destrămarea grupurilor înrudite patronimice⁴.

Instituția răzeșiei, conform lui A. Gonța, nu e împrumutată de la poloni sau unguri, ci (...) se naște în satul megieșesc, în mijlocul căruia nu pot pătrunde străinii, și nici acei din altă gintă, și că urmașii moștenitori dintre băștinași, puțini la număr se numesc răzeși moșneni. (...)

Spre a-l deosebi, de megieși, diecii de cancelarie, până a găsi termenul răzeș păstrat de veacuri în tezaurul lingvistic de locuitorii satelor, i-au spus **neam**, dar l-au tradus printr-un cuvânt slav **rod**, de unde avem astăzi **rude** și **rudenii**. (...)

De obicei, mai întotdeauna, răzeșii arată strămoșul și neamul din care se trag și-și cer drepturile pe temeiul unui act scris. Ori, dacă acesta e pierdut, suspect sau contestat sunt convocați megieșii și răzeșii. (...)

De altfel, scrie în continuare A. Gonța, nu trebuie uitat niciodată că în problemele referitoare la proprietatea privată a familiei și a neamului, când e vorba de împărțire, schimb sau vânzare domnia nu dă dispozițiuni scrise decât după ce a verificat privilegiile strămoșului și a consultat pe megieși și răzeși, în prealabil. Cel mult până la judecarea procesului domnia ori sfatul domnesc ordonă vătafului de ținut, în calitate de secretar al pârăcăbiei, sau pârăcălab al treilea și comandant al poliției judiciare să intervină pentru cunoașterea unui abuz de putere. Numai în cazul în care părțile aflate în litigiu sunt moștenite ori cumpărate cu acte autentice, domnia acordă unor răzeși dreptate și respinge pe alții, ca rămași din toată legea țării. (...)

Moșia era împărțită pe „bătrâni” (în secolul al XVII-lea Teleneștii erau împărțiți în două: partea de sus și cea de jos; o jumătate de sat îmblă pe trei bătrâni, vezi mai jos - A.F.). Iată ce scrie, în această privință, A. Gonța: „**Huba**, cu înțelesul de moștenire, denumită apoi **ohaba**, corespunde cu ceea ce vor numi documentele moldovenesti din secolul al XVII-lea „moșie”, apoi „bătrân”, moșie împărțită primei generații de moștenitori ai unui „moș” sau vatașină. Astfel, vom avea sate pe doi „bătrâni, pe trei „bătrâni”, pe patru „bătrâni”, etc. **Un astfel de „bătrân” reprezenta „o parte din vatra satului cu câmp, țărină, locuri de fânaș, loc de pădure, locuri de prisăci, cu pomeți, loc de bălți pentru pește și din tot locul.”** (subl. n. - A.F.)

Moșia împărțită pe „bătrâni” sau hube se diviza între fii, nepoți și strănepoți, în părți ideale anumite, denumite în limba goților **hluz** și păstrate în luna satelor în expresia **hliză**. (...) **Hliza**, partea ideală de proprietate, a fost tradusă în

⁴ Citați după: A. Gonța, op. cit., p. 235, 259. Vezi și: Д.М. Драгнев, П.В.Советов, *О резешском землевладении в Молдавии XVI- середины XVIII в.*, în Ежегодник по аграрной истории Восточной Европы 1962. Минск, 1964; idem, *Основные этапы развития и разложения резешского землевладения в Молдавии*, în Ученые записки Кишиневского государственного университета, том 79, 1965, стр. 163-183; idem, *Основные этапы развития и разложения общины в Молдавии (до начала XIX в.)*, în Славяно-волошские связи. Кишинев, 1968, стр. 64-114.

limba slavă târziu de tot prin cuvîntul **jireabie**, folosit pentru prima oară în 25 decembrie 1592. (...) Ca și la alegerea și stălpirea limitelor dintre sate, întotdeauna ieșirea din indivizie se făcea în prezența megieșilor, „oameni buni și bătrâni” dintre care trăgeau brazde adânci și formau **haturi** de o parte și de alta a jirebiilor, prin chiar mijlocul satului devălmaș pînă atunci. (...)

O identitate mai perfectă cu autoritatea exercitată de megieși și de răzeși, în dreptul moldovenesc, nici că se poate. Potrivit acestuia, prezența megieșilor și autoritatea acestora era absolut necesară la orice schimbare de proprietate obștească, așa cum un răzeș, pentru a vinde, avea nevoie de aprobarea rudeniilor apropiate și a răzeșilor săi (dreptul de întăietate – protimisis - A.F.). În același timp funcționa și dreptul de răscumpărare a terenului sau obiectului vândut (fără aprobarea rudeniilor apropiate - A.F.)⁵.

Așadar, răzeșii alcătuiesc, conform lui N. Stoicescu și N. Lăzărescu, o pătură socială care apare documentar în Moldova, având aceeași accepțiune cu megiaș și moșnean, adică, mic proprietar de pământ stăpânit în devălmășie. Definiția o dă un document moldovean, unde se spune: „stăpânire răzășească este aceea unde o bucată de loc înconjurată cu hotară o stăpînesc multe obrază împreună, stăpînitorii cu toții, însă fără să fie partea nemărui despărțită cu hotară”⁶.

Odată, prezentat tabloul general al răzășiei, să trecem nemijlocit la analiza situației răzeșilor de la Telenești. După cum vom vedea mai jos, Teleneștii erau împărțiți în două părți: partea de sus și cea de jos. La rîndul lor, cele două părți erau divizate pe „bătrâni”. Cu anii, „bătrânii” prind a fi fărâmițați și înstrăinați (fie integral, fie parțial). Cauzele acestui fenomen sunt diverse. Dar să analizăm lucrurile pe rînd, în ordine cronologică.

Astfel, conform unui zapis de la 27 august 1614, Cioban din Telenești vinde partea lui de ocină și dedină. Să lăsăm să vorbească documentul:

„<1614> August 27, Iași.

+ Iată eu, **Cioban din Telenești**, scriu și mărturisesc cu această carte a mea, că eu nesilit de nimeni, nici asuprit, am vîndut partea mea de ocină și dedină, toată partea de ocină ce se va alege din satul Telenești, partea lui Cioban. Aceea am vîndut-o lui Gorciul din Mihăilașea vătah de argați la pan Beldiman mare logofăt, pentru patruzeci și unu de taleri numărați. Și **cu acești bani am răscumpărat pe un fecior al meu, anume Negruț, pentru că panul Sturzea hatmanul a vrut să-l spînzure** (subl.n. - A.F.).

Și au fost între noi, la această tocmeală, pan Iachim fost vornic din <Suceava> și pan Frățiman stolnic și Negruț și Pleș de Mihăilașea și Baico stolnic și Ion (Băran - A.F.) din Telenești și alți mulți oameni buni și bătrâni. Ca să-i fie lui dreaptă ocină și dedină și cumpărătură și să-și facă și ispisoc domnesc pe această parte de ocină mai sus scrisă”⁷.

⁵ A. Gonța, op. cit., p.242, 245, 248, 258, 259, 261, 263.

⁶ Instituții feudale din Țările Române. Dicționar, 1988, p. 403.

⁷ Documente privind istoria României. A. Moldova. Veacul XVII (1611-1615), vol. III. București, 1954, p. 175.

Însă, zăpădă de mărturie căpăta putere de lege numai după ce era „întărit” de către domnitor. Ca urmare, la 20 noiembrie 1614, domnitorul Ștefan Tomșa al II-lea „întărește” zăpădă de la 27 august 1614.

„1614 (7123) Noiembrie 20, Iași.

+ Io Ștefan voevod, din mila lui dumnezeu, domn al țării Moldovei. Iată a venit înaintea domniei mele Gorciul din Mihăilașea, cu un zăpădă de mărturie dela boieri și dela oameni buni. (...)

Deci noi, dacă am văzut acest zăpădă de mărturie și bună tocmeală între ei, deasemeni i-am dat și i-am întărit, ca să-i fie și de la noi ocină și cumpărătură cu tot venitul. Și altul să nu se amestece”⁸.

Documentele respective sunt destul de valoroase, întrucât în ele se reflectă procesul și mecanismul de înstrăinare a averii imobile. Astfel, la prima etapă se încheie, între vânzător și cumpărător, „o bună tocmeală” și se scrie un zăpădă de mărturie. Un cuvânt greu de spus, în timpul acestei tranzacții, îl au martorii. Și aceasta nu era suficient. Era necesar de pus pe acest zăpădă, ca un ultim acord, pecetea corespunzătoare. La a doua etapă, domnitorul elibera, în baza zăpădăului de mărturie și a bunei tocmele, un ispisoc domnesc. Ispisocul legifera dreptul cumpărătorului asupra averii procurate.

Și alți locuitori din Telenești, de rând cu Cioban, își înstrăinează averea imobilă. Grăitor, în acest sens, este următorul document.

„1615 (7123) August 3.

O mărturie dela boierii cei mari a divanului întră care scrie că: au venit înaintea lor **Magda,, fata Soricăi, nepoata lui Ionașcu, și de bună voe ei au vândut a sa driaptă ocină din giurăte satului Telenești, din a trie parte a șasa parte, ce iaste la ținutul Orheiului, cu loc de iaz și de moară și din vatra satului și din câmpu și din tot venitul** (subl.n. - A.F.).

Aceia au vândut-o ia lui Beldiman marele log<f>ă>t, drept 18 talere de argint”⁹.

În așa fel, marele logofăt Beldiman devine coproprietar, de rând cu răzeșii, la Telenești. De fapt, acesta este începutul procesului de concentrare a pământului răzășesc în mâinile unor mari proprietari (vezi și mai jos).

La 17 septembrie 1616, domnitorul Radu Mihnea dă, **înnoiește și întărește „lui Gorciu din Mihăilașea dreapta lui ocină și cumpărătură, ce are dela Cioban din Telenești. (...)”** Documentul respectiv (orig. slav, cu o traducere românească din 1784) se păstrează în Arhivele Statului din Iași¹⁰.

În <1627 septembrie 1-1628 august 31>, **Grăjdă și soția lui, Mărica**, pun zălog la Istrățel de Verejeni ocina și via lor de la Telenești pentru o bute de vin de 90 de vedre și cinci berbeci, spunând „... ne-am pus ocina și viaa ce ni se alege

⁸ Ibidem, p. 184. Vezi și: M. Costăchescu, op. cit., p. 5-6.

⁹ DIR. A. Moldova. Veacul XVII, vol. III, p. 224.

¹⁰ Ibidem, veacul XVII (1616-1620), vol. IV, P. 41-42. Vezi și: M. Costăchescu, op. cit., p. 6.

di<n> sat din” Telenești, din văile cu fânul și țarini și den pădure și de unde-i hrana”. Documentul respectiv [orig. hîrtie (32,5x19,5), șase peceti aplicate], scris în Orhei, se păstrează la Arhivele Statului din Iași¹¹.

Majoritatea documentelor, la care vom face referință în continuare, sunt depozitate la Direcția Județeană a Arhivelor Naționale, Iași (Fond „Paul Gore”). Anumite pasaje din aceste documente, au fost incluse în lucrarea lui M. Costăchescu „Satul și târgul Telenești” (1930). Însă, până în prezent, cele cca 193 documente despre Telenești n-au fost publicate integral. Deaceia, la etapa actuală a investigațiilor, ne vom folosi de lucrarea lui M. Costăchescu.

În investigația noastră, nu ne vom îndepărta de textul documentelor (prezentate în ordine cronologică), întrucât ele (documentele) sunt o oglindă vie a epocii de odinioară. Prezentând astfel documentele, cititorul le va putea studia „pe viu” și, în consecință, va înțelege mai bine cauzele destrămării obștii și schimbării statutului social al locuitorilor; va putea urmări procesul de transformare al satului răzășesc în sat boieresc etc. Bineînțeles, că și noi vom face concluziile de rigoare.

Cca 1643. Zapis. În calitate de martori, de rând cu alții, sunt menționați **Nuor din Telenești, popa Vasile din Telenești și Ionașco, fratele lui Nuor.**

Cca 1650, februarie 25. Zapis. „Az [eu] Nacul din Telenești, feciorul lui Isac, nepotul lui Drăcșan, scriu și mărturisesc însumi pre mene com eu de a mea bună voe de nime nevoit nice nesiluit meam vândut a me dreptă ocină și moșie din sat din Telenești, partea mea din partea tătînemiu lui Isac, a patra parte am vândut lui Ionașco Urechiușe și femeii lui Băluței, **pentru-o o vacă cu vițel și giuncul** (subl.n. - A.F), ca săi hie lui dreaptă moșie lui și feciorilor lui și nepoților lui.” Tocmeala s-a făcut dinaintea a mulți oameni buni, de prinprejur, megiași, inclusiv: „Nuîr de Telenești și lui Pavăl decole și lui Vlasie decole”. Zapisul este scris de Farmachie, diiacul din Verejeni.

1667, aprilie 20. Zapis. „Tănasă ficiorul lui Holiat din Loitreani ... de a mea bună voe datam danie și am dăruit a meale dreapte ocine și moșii carele sîntu... părinților miei cît să vă aleage partea mea din Telenești [lipsă] din Loitreani și Lebedina ce **să vă aleage părțile den moșului mieu Pip(n)agăi** (sic) (subl.n. - A.F), datam tot danie părintelui preutului Acsentie den Obăreașeni, cu tot venitul.”

Cca 1667. Zapis. „Ștefan Slovă de Boldești scriiu și mărturisescu cu cestu zapis al meu vădzîndu pe frate meu Vlasii dîndu parte dlui și eu încă am făcut dumisali danii partea me cătră frate meu Vlasii, pentru mult bine, ce am avut dela dumnelui, dela **Leca pîrcălabul**, ca săi hi(e) dumisali dreptă ocină și moșii totă (șic) parte **părintelui nostru lui Pavăl din sat din Teliniești. (...)**”

Cca 1667, mai 20. Zapis. „Mărturisim (Vlasie și cu feciorul său Toader - A.F.) cu cestu zapis al nostru, cum **noi de bună voe noastră am dat partea noastră**

¹¹ Documenta Romaniae Historica. A. Moldova. Vol. XIX. Volum întocmit de H. Chirca. București, 1969, p. 320-321. Vezi și: M. Costăchescu, op. cit., p. 6-7.

de moșie, ce să va alege, din sat din Telenești, cu tot vinitul, dumisali Lecăi, ce au fostu pîrcălab, iam dăruito de bună voe noastră (subl.n. - A.F.), pentru sufletul părinților noștri și pentru al nostru, să fie dumisali dreaptă moșie, cu tot vinitu, ce să va alege ... și nime dintru oamenii noștri să naibă al scoate de pre ace moșie ce iam dăruito noi, iar cinel va scoate peste cuvîntul nostru, să fie triclât” (blestemat de 3 ori – explicația lui M. Costăchescu).

[În așa fel, Leca pîrcălabul devine coproprietar al moșiei răzășești Telenești (ca și, anterior marele logofăt Beldiman - A.F.). Deci, procesul de fărâmițare al moșiei răzășești, pe de o parte, continuă. Iar pe de altă parte, are loc procesul de concentrare a averii imobiliare răzășești, în special prin cumpărare, în mâinile unor mari proprietari - A.F.].

Cca 1667. Zapis. „Nastasie Irimoae, fata Iurii din Telenești” vinde partea ei ce se va alege la sat la Telenești „din partea Iurii”, lui Povreb de Mihăilașe „din tot locul cu tot vinitul”, drept 12 ughi bani gata.” Marturi: Gheorghiiș din Mihăilașe și **Vlasie din Telenești și Pîrțul de acolo, Pătrașco, Afrăm (sic), Pavăl ot tam** (subl.n. - A.F.) și Aftenie din Mihăilașe și Darie ot tam. Scrie Zaharie din Mihăilașe.

Cca 1667. Zapis: „Nastasie Eremoi fata Iurii de satu de Teleniști și Vlasii Brîndze ot tam și Avram și Simion și Pavăl și Dănelă li Vasilachei de Telenești scriem și mărturisim cu această scrisoare a noastră, cum noi am mârșu la Pohrib de Mihăilașă, și eam vîndutu o moșii partea Iurii tatăl ei Eremoi din satu de Telenești, cu totu venitul ce să va alege, de **giumătate de sat ce să înparte în trii bătrîne, den na treia bătrînu giumătate** (subl.n. - A.F.), pri cît să vă alege, aceea am vîndutu lui Pohrib den Mihăilașă, **dereptu o epă (sic) bună, ce ne am ales den epele lui, prețuită dereptu doi sprădzeci galbeni.**” (subl.n. - A.F.).

Cca 1667. Zapis. „Lupul, feciorul lui Ștefan, „neputul lui Ionașco” vinde dreapta lui ocină și moșie „partea tătânemiu lui Ștîfan ce să va alege, la sat la Telenești, den țarină și den fin și den tot locul, ci să va alege și am vîndut dereptu șasi le(i).” Marturi: Burghele de Ghiduleni, Pohrib ot Mihăilașă, **Druhuțul ot Teleniști.** [Zapisul nu spune cine e cumpărătorul – nota lui M. Costăchescu].

Cca 1667. Zapis. „Nastasia, fata lui Cioban din sat din Telenești „făcu acestu zapis lui Pavăl, nepot de frate de văr premare (sic) și partea mea o dau nepotumieu lui Pavăl, din partea lui Bălan a patra parte ce mii să vini.” Marturi: Avram de acolea, Mulduviții (sic).

Cca 1667. Zapis. „Pavăl și nepoata lui Urîta, fata Chirilei, de Tărcețai” avînd dreapta lor ocină și moșie, din sat din Telenești, „ce să va alege partea noastră din partea Nastei giumătate și din partea Ionașcoaei, ce se va alege, partea lui Pavăl, ficiorul Ionașcoaei” Lecăi căpitanului de curte, drept 12 taleri bătuți.

1671, martie 24. Zapis. „Gligoraș Pășinac din sat din Cohărești, ginerele Chirilesăi din Tărciăței, nepoata lui Ionașco și sora lui **Ștefan Hulpoiul din Telenești**, singur pre mine mărturisescu cu acest zapis al meu, cum eu de nime nevoit nici asuprit... am vîndut giumătate de moșie soacrăme Nastei Chirilesăi

din sat din Telenești, cât să va alege, din vatra satului și din țarină și din fânaș și din tot locul acelu sat și o am vîndut dumisali Lecăi de Inești, ce au fost pîrcălab, ca săi fie dela mine dreaptă ocină și cumpărătură. (...)”

1673, martie 11. Zapis. „**Pavăl și cu fratele meu Gavril, feciorii lui Pîrțișor, nepoții Nechitii, de sat de Telenești,** scriem și mărturisim cu acestu adevărat zapis al meu, de nime siliți, nici asupriți, ce de a noastră bună voia, am vîndut dumisali visternicului Iordachie a noastră (sic) dreaptă ocină și moșie, din sat din Telenești, dela Orhei, din **giumătate de sat, ce înblă în trei moș, din a treia (sic) moș ce înblă în dzece frați, din gumătate de moș a cincea parte** (subl.n. - A.F.) am vînduto dumisali, dreptu 8 taleri bătuți.” Între marturi sînt: căpitanul Alecsandru de Soroca, Sandu Miron fost căpitan, Cucută, Istihie și Mavric de Telenești.

[M. Costăchescu consideră că formula „din giumătate de sat, ce înblă în trei moș”, este o „amintire străveche de începuturile satului. Din acest zapis aflăm însă că întâiul descălicător al satului a avut 2 fii, cărora le-a lăsat cîte o jumătate de sat. Una din jumătăți umblă în trei moși.”]

Începînd cu acest an (1673), Iordache Cantacuzino devine coproprietar în moșia răzășească Telenești. Din coproprietar, cu timpul, Iordache Cantacuzino ajunge proprietar și stăpînește aproape întreg satul Telenești.

1681, ianuarie 15. Zapis. „**Frăsîna nepoata lui Sabie din Telenești...** mărturisăscu cu cestu zapis al meu, cum am vîndut a mea dreaptă ocină și moșie, ce am la sat la Telenești, din a treia parte, **din giumatate de sat a șeaptea [șaptea] parte din bîrînul Iureștilor** (subl.n. - A.F), am vînduto dumisali lui Toaderașco Iordachie marelui visternic, dreptu [loc gol] lei. Dece ca să aibă ai hi dumisali dreaptă ocină și moșie în veci și cuconilor dumisali și nepoților...”

1681, ianuarie 16. Zapis. „Cucută, feciorul lui Vlasie de Telenești, ... am vîndut o parte de loc din Telenești, din giumătate de giumătate de sat a patra parte am vînduto dumisali lui Toderașco Iordachie marelui visternic, dreptu patrudzăci de lei, ca să-i hie dumisal(e) dreaptă ocină și moșie în veci și cuconilor dumisale și nepoților și strănepoților.” (...) Cucută cumpărase acest loc „dela Istratie ce iau fostu lui cumpărătură de la Micul.”

1681, ianuarie 20. Zapis. „Popa Aftinie din Pereani,... mărturisăsc cu cestu adevărat zapis al meu cum ... am vîndutu **driaptă ocină și moșie din sat din Telenești, dela Măiatin** (subl.n. - A.F), care ocină îmi iaste mie driaptă danie dela Tănasă, ficiorul lui Holiat, **din Loitreani, din giumătate de sat, din moșul Pinagăi din a treia parte de moș a patra parte.**” (subl.n. - A.F).

Această parte o am vîndut dumisali lui Toderașco Iordachi marelui vistearnic, dreptu optu lei bătuți, din tot locul, cu tot venitul, ce să va vini pre această parte. Pentr(u) aceea ca s(ă) hie driaptă ocină și cumpărătură dumisali și cuconilor și nepoților dumisali în veaci. Și la vîndzarea noastră sau tîmplat Ghiorghii vornicul de poartă și Andrei Săpotianul tij vornicul de poartă și **Cucută și Vasilachi de Telenești și Gianul de acolo și Pahomie de acolo și Lupul de acolo**” (subl.n. - A.F).

1681, ianuarie 20. Zapis. „**Pavăl și Gavrilaş, ficiorii Pîrțului, din sat din Telinești...** am vîndutu dumisali lui Toderașco Iordachi marelui vistearnic o parte de ocină, ceam avutu fîr doă pârți ceam mai vîndutu mai dinainte vreme dumisali, **din sat din Telinești, ce sîntu în ținutul Orheiului, suptu Măiatini, din giumătate de sat, din moșul Drăcșeneștilor, din giumătate de moș, a cincea parte**” (subl.n.- A.F). (...)

1681, octombrie 15. Zapis. „**Mărie și cu fratemieu Aftinie, feciorii Savii, nepoți lui Calistrat de Telinești** scriem și mărturisim cu cestu adevărat zapis al nostru... am dat și am dăruit partea noastră din sat **din Telinești, supt Măiatini, pe Ciuluc, ce easte la ținutul Orheiului** (subl.n. – A.F.), din tot satul a șasea parte care nii noao moșie de la părinții noștri, cu loc de prisăci și cu vad de moară și cu tot locul, cu tot vinitul ces(ă) va veni pre acea parte a noastră și cu o vie ceau fost a părinților noștri, aceea parte o am dat și o am dăruit dumisali lui Toderașco Iordache vistearnicul cel mare, pentru ceea ca s(ă) hie diriaptă ocină și danie...”

1681, noiembrie 22. Zapis. „Eu Cucută sîn Vlasie de Teleneshi mărturisăscu cu cestu adevărat zapis al meu, precum am vîndutu o parte de loc din Teleneshi, din giumătate de giumătate de sat a șasea parte giumătate am vînduto dumisali lui Toaderășco visternicului celui mare, dreptu noaăsprădzece lei, care parte de loc am avut cumpărătură. (...)”

1681, noiembrie 26. Zapis. „**Vasilie, ficiorul ai Gugulițoae, fata lui Lii, din sat din Telinești...** am vîndut a mea direaptă ocină și moșie, ce am la sat la Tilinești, ce iaste la ținutul Orheiului, din giumătate de moș a cincea parte, din vatra satului și din păduri și cu loc de hăleșteu în matca Ciulucului și din tot vinitul ... această moșie am vînduto dumisali lui Toader Iordachie marele vistearnic dreptu doisprădzece lei bătuți. Și neau făcut dumnealui plata întru mîna mea. (...) Și să aibă aș face dumnealui și direasă domnești.”

1681, noiembrie 29. Zapis. „Dobra, fămeia lui Pohrib din Mihăilașe scriu și fac știre cu cest adevărat zapis al meu ... am vîndut partea noastră ceam avut din sat din Telinești, ce sîntu în ținutul Orheiului, pe Ciuluc, suptu Măiatini, cari parte ne easte noao driaptă cumpărătură dela **Nastasie Erimioae, fata Iurii de Telinești.** Această parte o am vîndut dumisali lui Toader Iordachi vel vistearnic, dreptu cinsprădzeci lei bătuți.”

1681, decembrie 1. Zapis. „Gligoraș Leca scriu și mărturisescu cu acestu zapis al meu... am dat și am dăruit o parte de ocină din sat din Teleneshi, de la ținutul Orheiului, care moșie niau fost noă cumpărătură dela Cioban, din giumătate de bătrîn a patra parte, această parte de ocină, ce mai sus scriem o am dat și o am dăruit dumisale lui Toderașco visternicul cel mare, ca săi fie dela noi danie în veci dumisale și cuconilor.” Marturi: (...) „și **Cucută de Teleneshi, care nii răzeș și alți oameni.**”

1681, decembrie 14. Zapis. „Todosie și Ion ficiorii Mafties(ei) nepoții Dăncioae de Teleneshi mărturisim cu cestu zapis al nostru, precum am vîndutu

dreaptă ocină și moșie, ce avem la satu la Telenești, am vînduto dumisal(e) lui Toaderășco marelui visternic, dreptu trei lei bit., care moșie este din giumătate de giumătate de sat den a șas(a) parte a opta parte săi hie dumisale dreaptă ocină și moșie în veci și cuconilor dumisal(e) și nepoților și strănepoților dumisal(e). (...)” **„Vîrlan ot Telenești am scris.”**

1681, decembrie 14. Zapis. „**Ciurca Malicias(ă) de Telenești** mărturisescu cu cestu zapis al meu, precum am vîndut a mea dreaptă ocină și moșie **ce am la sat la Telenești din partea din gios, din giumătate de sat, din a treia(lea) bătrîn a șapte(a) parte din bătrînul I(u)reștilor** (subl.n. - A.F.), am vînduto dumisale lui Toaderășco marelui visternic, dreptu doisprădzece lei bit. (...) „Și eu **Vîrlan ot Telenești** am scris acestu zapis să să știe.”

1681, decembrie 16. Zapis. „**Druhuțul ginerele lui Nuăr de Telenești** scriu și mărturisescu cu cestu zapis al meu, precum am vîndut o cumpărătură de loc din Telenești din giumătate de giumătate de sat a șasa parte, care parte să răspunde a Chifului, cumpărată de **socru meu Nuăr**, am vînduto dumisale lui Toaderășco marelui visternic, dreptu doadzăci lei bit. (...) „Și eu **Vîrlan ot Telenești** am scris acestu zapis.”

1681, decembrie 19. Zapis. „**Simdzana fata Albului ot Telinești și cu soțul ei Solom(o)n Izbașe** vînd „doă pârți de loc ceam avut cumpărătură de la părinții noștri,” lui Toderășco Iordache vel vesternic, în sat, în Telinești, „una ce să împarte din giumătate de satu a patra parte, care iaste cumpărătura părinților noștri de la **Irimiicea** și altă parte iarăș ce să împarte dintraltă giumătate de sat, a șasa parte, care easte cumpărătură părinților noștri dela **Dinul**,” aceste le vînd drept 52 lei bătuți „cu tot vinitul, din totu locul, ce să va vini pre aceali pârți.”

1681, decembrie 20. Zapis. **Pavel și Gavrilaş, feciorii Pîrțului de Telinești**, vînd ocina și moșia ce au la sat la Telinești, în ținutul Orheiului pe Ciuluc „supt Măetine”, „**din partea satului din gios** (subl.n. - A.F.) din giumătate de moșu a cincea parte,” iar altă parte ce am mai vîndut iarăș dintra ista stîlpu” lui Toderășco Iordache vel vist. drept [loc gol] lei bătuți.

1682, ianuarie 7. Zapis. Gheorghită feciorul lui Costin, nepotul Irimicii din Crăsnășeni, vinde ocina și moșia „ceam avut de pre unchiu meu **Irimiicea din sat din Telinești**, pe apa Ciulucului, la țin. Orheiului,” lui Toderășco Iordache marele vist. „toată partea mea ce să va alege din țarini și den finaț și din hăleșteie și din tot locul, cu tot vinitul.”

1682, martie 18. Zapis. Neculai, feciorul Ciurii, nepot Diniții, din Telenești, vinde ocina și moșia din sat din Telinești, la țin. Orheiului, pe Ciuluc, supt Măeateni, din a opta parte, din **giumătate de sat din partea de sus** (subl.n. - A.F.) a șaptea parte, care moșie îi este „de pre moașa mea Dinița,” o vinde lui Toderășco Iordache mare visternic, drept 10 lei bătuți.

1682, august 10. Zapis. **Vlasie, feciorul Țircului, nepotul lui Grozav din Telinești**, vinde ocina și moșia din „**giumătate de sat ce îmblă în trei moși** (subl.n. - A.F.), dintrun moș a noa parte partea mea cu tot vinitul de țarini și din finață și cu pomi, din păduri și loc de vie cu pomeți și cu o fîntînă de piatră

ce este în gura văii Ciuluc și din vatra satului” o vinde lui Toader Iordache mare visternic, drept [l. gol] lei bătuți. Marturi: **Cucută vornicul de Telinești**, Zaharia din Mihălași, **Țanul de Tilinești și „vara mea Druhuțoe,”** Andrei Săpotianul vornicul de gloată și Vasile Gîlcă vornicul de gloată.

1682, octombrie 24. Zapis. Gliguraș (sic) Leca dă danie visternicului Toderașco o parte de ocină din sat din Telinești „care parte au fostu cumpăratură moșu meu lui Ionașco Ureche (Urechiușe - nota lui M.C.) dela [loc gol].”

1683, ianuarie 24. Zapis. **Maria și sora ei Sanda, fetele Acsiniei, nepoatele Chiniagăi**, vînd ocina și moșia „ce ne este noadă de pre moșul nostru Chiniaga, din sat din Telinești dela ținutul Orheiului, din a treia parte dintrun stălpu din a noa parte giuătate,” lui Toderașco Iordache mare vist. drept [loc gol] lei bătuți. **1683, ianuarie 24.** Zapis. „**Ionașco ficiorul lui Pintelei, nepotul Chiniagăi de Telinești și cu văru meu Gavrița ficiorul Holiacăi, iarăș nepot Chiniagăi**” vînd ocina și moșie „ce ne este noadă de pre moșul nostru Chiniaga, din sat din Telinești, dela ținutul Orheiului din giuătate de sat ce împlă în trei stîlpi (subl.n. - A.F.) și din a treia stîlpu, ce împlă în trei părți și din a treia parte trei părți lui Toderașco Iordachie mare vist. drept [loc gol] lei bătuți.”

1683, ianuarie 24. Zapis. **Sandul, feciorul lui Aram** (Avram - A.F.), nepotul **Dăniții** (Diniții? - A.F.), de Telinești, vinde ocina și moșie „ce este despre moașa mea Dănița, din sat din Telinești, ce este la ținutul Orheiului, din a opta parte a șeptea parte” lui Toderașco Iordachie marele visternic, drept [loc gol] lei bătuți. „Așijderile am mai vîndut dumisali și eu **Draga, fata lui Istratie, nepoata Dăniții, vară primare Sandu lui**, toată parte(a) cită scrie mai sus cau vîndut și văru meu Sandul, tot dintrun stălpu cu Sandul, care stîlpu să raspunde a mo(a)șa noastră Dănița. Așijderi am mai vîndut eu Sandul doadă pogoani și giuătate de vie tot dumisali, dreptu [loc gol] lei bătuți.”

1683, noiembrie 29. Zapis. **Ursa, fata Tonțai, nepoata Chinagăi** den sat den Telinești vinde ocina și moșie lui Toderașco visternicul cel mare, den sat din Telinești, la țin.Orheiului, pe apa Ciulucului, supt Măetini „den giuătate de **sat ce înlă giuătate de sat în trei stîlpi** (subl.n. - A.F.) „dintrun stîlpu a noaa parte, din stălpul Chinagăi, care moșie îmi este mie diriaptă ocină și moșie dela moșu meu Chinaga” drept „dzece” lei bătuți.

1683, noiembrie 29. Zapis. **Nastasie, fata lui Pătrașco Nuărenco den Telinești** vinde ocina și moșie din sat din Telinești, la țin. Orheiului, pe apa Ciulucului, supt Măetini „den a patra parte de sat ce înlă această parte în patru părți, de patru părți a noao parte, den a noao parte giuătate lui Toderașco Iordachie visternicul cel mare, drept 2 lei bătuți.

1683, noiembrie 29. Zapis. **Toader, feciorul Nastasiei, nepotul Denițai, „den sat den Telinești,”** vinde ocina și „moșie den sat den Telinești” dela țin. Orheiului, pe apa Ciulucului, supt Măetini „den a patra parte de sat ce înlă această parte în patru părți, den patru părți înlă în trei părți, den a trei(a) parte a șeptea(a) parte” lui Toderașcu Iordachi visternicul cel mare, drept 2 lei bătuți.

1683, noiembrie 29. Zapis. **Vasilie, feciorul Donii, nepotul Chinagăi din Telinești**, vinde ocina și moșia sa, din Telinești, la ținutul Orheiului, pe apa Ciulucului, supt Măetini „**den giământate de sat ce înblă giământate de sat în trei moși** (subl.n. - A.F.), dintrun moș a noaa parte den a noaa parte giământate den moșul Chinagăi” lui Toderașco Iordachi visternicul cel mare, drept 5 lei bătuți. Marturi: Gavril ficiorul lui Donici ce a fost pîrcălab, Pahomie vornicul de gloată, Andrei vornicul de gloată, **Cucută de Telinești, Stihie de Telinești**.

1685, mai 20. Zapis. **Iordachi „diiacul de cămară”, nepotul Săpoteniții comisoaei și cu femeia sa Măria fata „Budzii”, și cu feciorii lor, din sat, din Telinești**, „ce iaste în ținutul Orheiului, pre Ciulucul de laturi” vinde ocina, moșia și cumpărătura, din sat din Telinești „ce să va alege partea Budzii”, lui Toader Iordachi, mare visternic, drept 40 de lei, „din vatra satului și din cîmpie și din țarină și din finaț și cu vii părăsite și cu pomet și dintrapă și din tot locul, cu tot vinitul.”

1685, iunie 20. Zapis. **Ștefănia, fata lui Apostolachi și a Antonii, din sat din Telinești**, vinde ocina și moșia din sat, din Telinești, în ținutul Orheiului pe Ciuluc, supt Măiatini, lui Toderașco Iordachi, mare visternic „partea mînema a Antonii, din **moșul lui Drăgșan** a șeasa parte”, „cu totul vinitul ce va hi pre aiaștă parte de loc, drept 7 lei”.

Din 29 (de fapt 28 - A.F.) de zapise, înșirate mai sus, conform lui M. Costăchescu, vedem un caz tipic de sfărîmare a moșiilor răzășești și formarea marii proprietăți. (...) În curs de 12 ani, între 1673 – și 1685, Toderașco Iordachi Cantacuzino visternicul cel mare, cumpără aproape întreg satul Telinești¹².

Așadar, din documentele prezentate mai sus, aflăm că localitatea și moșia Telenești erau împărțite în două: partea de sus și cea de jos. La rândul ei, una din aceste părți, umbla (era divizată) în trei „bătrâni” („moși”, „stâlpi”): Iurești, Drăg(c)șenești și Chihaga (Pinaga). „Bătrânii” îmblau (erau împărțiți) „în frați” (părți). Multe părți au fost cumpărate, între anii 1673-1685, de către Toderașcu Cantacuzino. Majoritatea părților (din vatra satului, din țarină, din fînaț, din pădure, cu loc de prisacă, cu loc de heleșteu, vad de moară, etc.) erau desprinse din „bătrânii” deja nominalizați. Părțile cumpărate, după cum spun documentele, trebuiau „săi hie (lui Toderașcu Iordachi - A.F.) ocină și moșie în veci și cuconilor dumisali și nepoților și strănepoților” și, în cele din urmă, „să aibă ași face dumnealui și direasă domnești.”

În **septembrie 1694**, conform lui M. Costăchescu, are loc „împărțeala averii lui Toader Cantacuzino. Lui Ilie Cantacuzino (fiul lui Toader Cantacuzino - A.F.), în afară de alte sate și părți de sate, îi revin și „toate părțile ce mi-s cumpărătură (lui T.C. - A.F.) la Til[i]nești, la Ținutul Orheiului, supt Măiaten.”

Comisul Ilie Cantacuzino nu stăpânește, scrie în continuare M. Costăchescu, decât cîțiva ani părțile cumpărate de tatăl său, în satul Telenești. În **1698, sep-**

¹² M. Costăchescu, op. cit., p. 7-22.

tembrie 12, Ilie Cantacuzino, biv vel comis, vinde ocina și moșia sa lui Iordache Rusăt, vel visternic „un sat ce să chiamă Telinești, care este la ținutul Orheiului, pe Ciuluc, supt Măiatini,” drept 300 de lei, care moșie îi este dreaptă dela părintele său Iordachi visternicul.

Visternicul Toderașco Iordachi nu cumpărase, precizează M. Costăchescu, tot satul Telenești. O parte rămăsese răzeșilor. În **1717, martie 10**, Darii, feciorul lui Moisi, nepotul lui Frățiman „dau și dăruiescu giumătate de bătrîn, din bătrînul lui Frățiman, din sat din Telinești, din partea Hîjdienilor, pentru sufletul meu și a părinților miei” lui Apostol Lecăi sărdariului. (...)

Ce se va fi întîmplat în anii ce urmează nu știu, scrie M. Costăchescu, dar între cele 163 sate sau părți de sate ale marelui latifundiar Iordache Ruset, ce le avea în întreaga Moldovă, găsim și satul întreg Telenești, de la Orhei.

O bună bucată de vreme, documentele tac. Se vor fi pierdut sau stăpânirea a continuat liniștită, din neam în neam, nu știu, afirmă M. Costăchescu. Prin moștenire, satul a trecut în stăpânirea Doamnei Ecaterina Mavrocordat, care prin testamentul său, din **1776, Iunie 25**, îl lasă fiului său, beizadea Alexandru, Domnul de mai târziu, Alexandru Mavrocordat. Lucrul îl aflăm, conform lui M. Costăchescu, și dintr-o hotarnică a moșiei din **1783, [noiembrie 14]**: că moșia a trecut în stăpânirea lui Alexandru Constantin Mavrocordat, Domnul Moldovei, prin clironomie de la maica sa Doamna Ecaterina. Iar Alexandru Constantin Mavrocordat a dat-o fiului său Constantin Alexandru Mavrocordat.

Hotarnica aceasta se întărește, cu următorul hrisov din **1794, mart 12**: „Cu mila lui Dumnezeu, Mihai Constantin Suțul Vvd., Domnu Țării Moldovii. Înștiințare să face cu acest hrisov... cui să cuvine a ști, că luminat fratrii nostru Domnie sa Alecsandru Constantin Mavrocordat Vvoda, părintești binevoind cu fiul Domnii sali, răposatul beizade Costandin, la anii 1783, cînd Domnie sa se afla Domnu pămîntului acestuia, iau dăruit o moșie anumi Telinești, pe apa Ciulucului mic, la țin. Orheiului” ce și duminii sali iau fost de clironomie de pe răposata luminata Doamna Ecaterina, maica Domnii sale, care moșie, după ce beizade Costantin au răpostat, au rămas clironomie luminării sale, lumina-tei Domniții Ralița Mavrocordat, însă fiindcă această moșie Telinești se afla în vreme aceia înpresurată de cătră moșiile de pin pregiur, au fost rînduit Domnie sa boeri hotarnici, pe răposat Lupul Costachi, biv vel vornic. ... de au mers la numita moșie, pe care alegînduo au și dezbătuto de cătră înpresurare stîlpînduo și cu pietre hotară. (...) Scrisusau hrisovul acesta la scaonul Domniei mele, în orașul Iașii, întruce dintăi domnie al noastră la Moldavia, în al doile an...”, **1794, Mart 12**¹³.

Așadar, la sfîrșitul secolului al XIX-lea Teleneștii sunt stăpîniți de neamul Mavrocordat.

¹³ Ibidem, p. 22, 23, 24, 25, 30.

Concluzii

Din capul locului, satul Telenеști a fost o așezare de țărani liberi, numiți în Moldova răzeși, iar în Țara Românească - moșneni.

Telenеștii prezintă un caz tipic de sfărâmare a moșiilor răzeșești și formare a marii proprietăți.

Localitatea Telenеști a aparținut, rând pe rând, neamului Cantacuzino, Rușet și Mavrocordat (rude de sânge sau prin alianță), respectându-se în așa fel dreptul de protimisis.

Primii locuitori, menționați în documente, sunt popa Măciucă, comișelul Nistor Verișceac și medelnicerul Procopie.

Summary

Village Telenesti attested on March 20, 1598, was a settlement of free peasants (yeomen). Between 1673 – 1685, lordachi Cantacuzino bought from yeomen almost the entire estate. This illustrates, in full, the process of disintegration of yeomn properties and training of large estates. Subsequently, observing protimisis right, Telenеștii were owned by Rușet and Mavrocordat families (relatives by blood or marriage).

DOCUMENTAR

Gheorghe Cojocaru

PRIMELE REACȚII PE FRONTUL IDEOLOGIC DIN RSSM DUPĂ CONGRESUL AL XX-LEA AL PCUS

Consfătuirea cu lucrătorii frontului ideologic reflectată în stenograma de mai jos a avut loc la aproape trei luni de la congresul al XX-lea al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, la care primul-secretar al CC al PCUS, N. Hrușciov, a demască cultul personalității lui Stalin. Inevitabil, suflul acestui congres istoric a pătruns și în cabinetele responsabililor cu ideologia de la Chișinău, deși, curios lucru!, cu excepția lui Andrei Lupan, unul din liderii Uniunii Scriitorilor din Moldova, nimeni dintre participanții la discuția din 21 mai 1956 nu și-a asumat responsabilitatea de a vorbi tranșant despre deciziile de o importanță crucială ale înaltului for de partid.

Chestiunea care a fost abordată la întâlnirea din cabinetul „tov. Tcaci”¹, la care au participat ministrul culturii A. Lazarev și ministrul învățământului E. Postovoi, reprezentanți ai aparatului CC al PCM, ai instituțiilor de învățământ superior și catedrelor cu profil socio-umanist, ai Uniunii Scriitorilor, Uniunii Compozitorilor, ai teatrelor, artelor și presei a vizat neajunsurile și obiectivele activității ideologice, din perspectiva participării delegației CC al PCM la o plenară specială a CC al PCUS în chestiunile ideologiei. Concret, agenda a inclus diverse aspecte ale predării insatisfăcătoare a bazelor marxism-leninismului și istoriei în școala superioară, chestiunile propagandei în presă și film, combaterii „rămășițelor religioase”, activității instituțiilor de luminare culturală, promovării literaturii moldovenești, luptei împotriva „formalismului” în artă, instruirii cadrelor pentru instituțiile de luminare culturală la sate etc.

Dintre toate abordările, se reliefează cea a lui A. Lazarev care a vorbit despre caracterul „neconvingător al agitației vizuale”, arătând că în sate „nu veți întâlni nici o lozincă în limba moldovenească”. Tot el a insistat asupra necesității promovării literaturii moldovenești, tradițiilor artei populare și dezvoltării cinematografiei naționale, studierii „limbii moldovenești” de către cei care erau trimiși pe frontul ideologic.

Izolarea omului de artă, ca și a celui de știință, de altfel, de procesele din sfera culturii și științei din afara țării Sovietelor era resimțită ca un impediment

* **Gheorghe Cojocaru**, doctor în istorie, director al Institutul de Istorie, Stat și Drept al AȘM.

¹ D. Gr. Tcaci, secretar al CC al PCM, responsabil cu ideologia.

în luptea cu „formalismul”, dificil de definit tocmai din această cauză a lipsei de contact cu străinătatea, unde își avea, este de presupus, rădăcinile acest fenomen artistic, un opus al realismului socialist.

Andrei Lupan a avertizat că hotărârile „foarte importante” ale congresului al XX-lea vor putea fi lesne compromise dacă vor ajunge în responsabilitatea „unor oameni dornici de a face carieră”. Cu referire la literatură și, în special, la dramaturgie, scriitorul se întreba, retoric, dacă Teatrul Moldovenesc de la Chișinău „ar fi dorit să monteze vreo piesă din repertoriul moldovenesc, oare nu ar fi găsit vreo 10 piese din clasicii noștri?”. În acest sens, el sugera să se instituie relații de colaborare cu România, acolo unde „0,2 la sută este repertoriu moldovenesc”.

Ministrul învățământului E. Postovoi a insistat asupra necesității suplimentării suportului material alocat școlii, îmbunătățirii instruirii calificate, în particular, a cadrelor didactice. Ministrul a abordat chestiunea extinderii drepturilor suverane ale republicilor unionale, care urma să fie în atenția plenei CC al PCUS. Arătând că „uneori este neglijată opinia celor de la periferii” și dând drept exemplu eliminarea studierii „limbii moldovenești” din școala cu predarea în rusă, cu începere din 1955, drept consecință a dispoziției scrise a șefului Guvernului pan-unional, N. Bulganin, Postovoi regreta semnarea ordinului prin care a dat curs acestei decizii.

Nu a lipsit nici avertizarea asupra pericolului contaminării cu „manifestările negative ale culturii burgheze contemporane”, căreia i se recunoșteau și unele „elemente progresiste”, în urma schimburilor culturale cu Occidentul. Aproape deschis, politica lui N. Hrușciov de conviețuire pașnică cu țările capitaliste era culpabilizată, între altele, de „înviorarea” compozitorilor sovietici de „orientare formalistă”.

În contextul evoluțiilor de după congresul al XX-lea, savantul-filolog I. Varticean, de la Filiala Moldovenească a Academiei de Științe, a cerut să se înceteze a se gândi în „categoriile anilor 20-30” în domeniul științei, în special, al celei umaniste. Până recent, sublinia Varticean, astfel de probleme ca „apartenența literaturii poporului moldovenesc, a moștenirii clasice și a poporului român” erau considerate drept „un complot”. În octombrie 1955, amintea acesta, „în secția lingvisticii moldovenești au răsunat voci privind unitatea lingvistică moldo-română”, fapt care a fost interpretat de către „unii” drept „o infracțiune”. Dar, imediat ce la Moscova a apărut într-o revistă un articol științific asupra acestei probleme, transmis la Chișinău pentru discuție, s-a dovedit că teza privind unitatea lingvistică moldo-română este adevărată. Varticean a cerut ca la plenara CC al PCUS să se pună în discuție nevoia consolidării relațiilor cu țările democrației-populare, în particular, cu România, și simplificării contactelor cu aceste țări. De asemenea, se impunea o reevaluare a practicii etichetării în privința „naționalismului”.

„Tov. Sidorov” a arătat asupra caracterului extrem de centralizat al vieții societății sovietice, fiind de părerea că autoritățile de vârf – CC și Consiliul

de Miniștri – trebuiau să emită hotărâri de principiu și nu „rețete” care nu făceau decât să impună „un anumit șablon”. Sidorov a supus criticii caracterul confidențialității al vieții în URSS, dând drept exemplu inutilitatea ținerii sub secret a statisticilor cu privire la precipitațiile anuale în RSS Moldovenească, după ce s-a convins că toate aceste date erau cunoscute fermierului american Garst, cultivator de porumb, aflat într-o vizită la Chișinău.

Privită în ansamblu, discuția în cabinetul „tov. Tcaci” oferă o materie primă plină de semnificații despre situația din domeniul muncii ideologice din RSS Moldovenească, în contextul deschis de hotărârile istorice ale congresului al XX-lea al PCUS, despre „neajunsurile”, punctele nevralgice ale acestei activități, dar și despre dezideratele, totuși, „naționale”, ale unei părți a factorilor responsabili ideologici, înzestrați cu un curaj anume, capacitate de discernământ și spirit critic, deși prea puțini dintre aceștia își vor menține ulterior poziția exprimată în 1956.

STENOGRAMA

CONSFĂTURII CU LUCRĂTORII FRONTULUI IDEOLOGIC ÎN CABINETUL TOV. TCACI

Consfătuirea a fost condusă de tov. Iliăsenko²

A fost efectuată o înregistrare succintă

21 mai 1956

1. Tov. Taranov.

Vreau să menționez, în primul rând, că o lacună esențială a muncii ideologice constă în faptul că nu este îndeajuns de eficientă, deseori nu atinge ținta sau, mai exact, deseori nu produce acea influență asupra maselor, care ar fi trebuit să o producă.

A doua idee este următoarea: este necesar ca idealul nostru, descris în presă, în propaganda prin intermediul lecțiilor, să corespundă faptelor. Dacă vorbim de cuceriri, de drepturi, atunci acest drept nu trebuie limitat, comprimat, încălcat. Dacă vorbim că suntem intransigenți față de neajunsuri, față de trecut, față de ceea ce ne trage înapoi, atunci trebuie să încadrăm în acest proces nu numai cuvântul, ci și organele în sarcina căror se află apărarea legalității revoluționare, lichidarea acestor rele, pentru ca cuvântul să corespundă faptei, deoarece în caz contrar, aceasta nu convinge, ci lipsește omul de convingeri.

Deoarece aici sunt prezenți și lucrători ai instituțiilor superioare de învățământ, doresc să menționez subiectul privind predarea disciplinelor socio-umane și să răspund la întrebarea de ce nu dispunem de opere fundamentale la aceste discipline.

Ce se întâmplă? Cu ce se deosebește cursul Bazele marxism-leninismului la compartimentul „Lupta pentru industrializare, pentru colectivizare, pentru construcția societății socialiste”, de un alt curs de istorie a popoarelor URSS, din istoria pentru clasa a 10-a?

² C. Iliăsenko, șef secție știință și învățământ a CC al PCM.

Aici domină o confuzie atât de mare, pornind de la Ministerul învățământului superior, încât studentului îi dispare orice dorință de a studia.

Este necesară o diferențiere a ceea ce trebuie să spună profesorul de filozofie, profesorul de istorie a partidului, profesorul de economie politică, să nu se repete unii pe alții, iar, ca urmare a înlăturării acestor repetări, să se ofere mai multe ore.

Din an în an a fost schimbată programa la cursul Bazele marxism-leninismului, tematica, s-a schimbat dozarea orelor, însă situația nu s-a schimbat în bine, ci tocmai invers, în mai rău.

Predarea în instituțiile superioare de învățământ necesită o restructurare radicală.

Noi ne supărăm pe motivul că studenții însușesc slab bazele marxism-leninismului. Eu nu am numărat câte izvoare trebuie să citească studentul pe parcursul anului, însă ele sunt în număr de câteva zeci de lucrări, împrăștiate pe teme diferite, iar marxism-leninismul este studiat în cadrul universității doar de o mie de persoane, în plus, mai există filozofia, economia politică, în cadrul cărora izvoarele sunt aceleași – Marx-Engels-Lenin-Stalin în volume diferite. Orelle de seminar coincid și ele, aproximativ, în timp. Nu putem să avem în bibliotecă mii de exemplare doar cu aceste opere.

De ce nu am acorda ajutor studenților în această privință? De ce nu ar fi identificate operele fundamentale ale clasicilor marxism-leninismului, care sunt studiate în toate cazurile, și să fie întrunite într-o culegere de trei volume de lucrări ale clasicilor marxism-leninismului, astfel încât studentul să nu le mai caute prin biblioteca orașenească, în cea publică, ci să le aibă întotdeauna la îndemână? Până la războiul pentru apărarea Patriei a existat lucrarea în 3 volume „În ajutorul celor care studiază istoria PC(b)U”. Ceva de genul acesta trebuie să edităm acum pentru studenți, de rând cu manualul respectiv.

Lucrătorilor catedrelor de științe sociale trebuie să li se ofere posibilitatea unor deplasări științifice, poate chiar să fie trimiși peste hotare.

Consider că una din cele mai mari lacune îl constituie lucrul nediferențiat cu diversele categorii de populație. Cred că trebuie să diferențiem lucrul nostru.

2. Tov. Ermuratschi.

Împărtășesc opinia privind necesitatea unor delegații peste hotare, precum și a diferențierii predării și concentrării fiecărui profesor asupra obiectului său, fără a repeta sau a se intercala cu alte discipline.

În privința ideilor noi ale lucrătorilor noștri științifici, consider că lucrătorii științifici, profesorii, propagandiștii trebuie să formuleze mai îndrăzneț idei noi, să nu repete teze și adevăruri arhicunoscute, reducându-le la o tautologie. Pentru aceasta, însă, este nevoie de a avea la îndemână materialul respectiv.

Este strict necesar ca istoricii noștri și alți lucrători științifici, care au tangență cu elaborarea tematicii științelor sociale, să aibă posibilitatea efectuării deplasărilor științifice și să dezvoltăm știința izvoristică, atât pe calea editării izvoarelor, cât și pe cea a scrierii de studii monografice.

Aceste probleme necesită o studiere profundă și un lucru nemijlocit cu izvoarele, oriunde acestea s-ar păstra.

3. Tov. Omecenko.

Vreau să mă pronunț asupra neajunsurilor din activitatea noastră ideologică.

Primul aspect îl constituie depășirea rămășițelor capitalismului din conștiința oamenilor și, în primul rând, a rămășițelor religioase. Preoțimea lucrează foarte activ, iar noi nu avem ce să le contrapunem.

Noi trebuie să perfecționăm formele și metodele propagandei antireligioase.

Al doilea aspect îl constituie predarea științelor sociale în instituțiile superioare de învățământ. Aici avem, de asemenea, foarte multe neajunsuri.

Avem, pe de o parte, un paralelism în predarea științelor sociale, iar, pe de altă parte, o foarte mare inconsecvență și multe repetări.

Stăm prost cu programa. Avem și programă, și proiectul noii programe. Noi ne-am orientat atât după programa în vigoare, cât și după proiectul noii programe. O atare instabilitate ne-a încurcat foarte mult. Avem nevoie de stabilitate în privința programei.

Noi predăm teoria marxist-leninistă în instituțiile superioare de învățământ în mod diferit. În unele instituții sunt predate bazele marxism-leninismului, economia politică și filozofia, în timp ce în alte instituții predau doar bazele marxism-leninismului.

Lucrătorii din domeniul medicinei au nevoie de filozofie ca de aer. Consider că științele sociale în instituțiile superioare de învățământ necesită a fi în așa mod structurate, încât istoria partidului, economia politică și filozofia să fie studiate ca discipline separate.

4. Tov. Lazarev.

Primul subiect îl constituie problema activității instituțiilor de iluminare culturală din țară. În țară este creată o rețea foarte vastă de instituții de iluminare culturală: cluburi, biblioteci, muzee etc. Sub aspect numeric, nu cred că trebuie să mergem în continuare pe calea extinderii, însă în privința conținutului activității, a înzestrării acestora, în multe cazuri sunt mai jos de orice critică.

Ce vreau să spun prin aceasta ? În unele cazuri, instituțiile de iluminare culturală nu numai nu contribuie la dezvoltarea în continuare a culturii, în special la sate, ci uneori o discreditează. Consider că această problemă necesită a fi soluționată în mod radical, poate pe calea reducerii numărului instituțiilor, iar bunurile materiale să fie direcționate la amenajarea instituțiilor, astfel încât acestea să devină adevărate focare de cultură.

Al doilea subiect. Noi vorbim de accesibilitatea și caracterul neconvincător al agitației vizuale. În cele mai dese cazuri, noi nu ne preocupăm de faptul cum o promovăm, iar uneori o promovăm greșit. Deseori, atunci când mergeți într-un sat oarecare, nu veți întâlni nici o lozincă în limba moldovenească. Filmele demonstrate în Casa raională de cultură sunt solicitate în limba înțeleasă de șeful Casei de cultură.

Noi edităm în tiraje de milioane literatură în limba moldovenească, magazinele, depozitele sunt pline cu vreo 25 milioane de literatură moldovenească și, ca regulă, o parte considerabilă a raioanelor refuză să primească această literatură. Bunăoară, raionul Romanov. Acest fapt necesită o examinare partinică.

Întrebarea constă în fapt la ce bun să edităm o atare literatură. Problema privind promovarea literaturii moldovenești necesită a fi soluționată la modul serios.

O altă problemă vizează literatura. Este evident, că subiectul în cauză va fi examinat în cadrul plenarei noastre. Urmează să soluționăm problema privind editarea literaturii

despre arte. Este o rușine să recunoaștem că, exceptând o singură carte, nu a fost editat nimic serios: nici în domeniul muzicii, nici în cel al artelor decorative. Este elaborată o singură carte, însă aceasta este transferată anual dintr-un plan în altul, deoarece unii tovarăși din conducere au dubii în privința originalității ei. Fie că e originală, fie că nu, însă Ministerului Culturii i se refuză orice libertate de acțiune (în privința covoarelor, dansurilor, costumelor). Dacă nu greșim, atunci nu aveți decât să ne „struniți”, dar trebuie, totuși, să edităm ceva.

Vorbind de arte, trebuie să declarăm franc tovarășilor din cadrul filialei Academiei de Științe (ei sunt prezenți aici), că a sosit timpul să se ocupe nu numai de istoria literaturii, a limbii și științelor agricole, ci și de teoria artelor, de problemele studiului artelor, de istoria artelor; să înțeleagă că aceste aspecte constituie datoria lor.

Cu privire la dramaturgie. Problema dramaturgiei constituie, de asemenea, o problemă importantă și trebuie menționat că, probabil, acest aspect necesită o abordare la modul general – să se ofere o mai largă posibilitate de dezvoltare a cinematografiei naționale. Noi polemizăm, discutăm deja de mulți ani cu Ministerul Culturii unional. Corobcean a revenit de la Moscova și, cu toate acestea, problema nu se rezolvă, invocându-se diverse pretexte. Pot fi scrise și scenariile, inclusiv pot fi turnate și filme. Chiar dacă la primele etape vor fi comise și unele greșeli, oricum va fi mai bine, decât să nu se facă nimic.

Care aspect ar mai fi de menționat ? La nivel unional, foarte prost stau lucrurile în privința schimbului de experiență.

Trec peste problema tradițiilor artei populare moldovenești. Doar invoc acest aspect, deoarece el a fost abordat la congresul recent al artiștilor.

Câteva obiecții. Consider, că lucrul nostru ideologic are mult de pierdut din cauza faptului că anumite decizii ale instanțelor superioare de partid și de stat sunt slab verificate, iar uneori nu au autoritatea respectivă, în sensul că dispun de puterea autorității, însă nu sunt abordate cu autoritatea necesară de către unele organizații raionale.

Și o ultimă remarcă. Consider, că activitatea noastră ideologică are mult de pierdut din cauza că, uneori, nu se prea acordă atenția necesară celor care sunt trimiși pe frontul ideologic. Cred că nu orice comunist onest și conștiincios este capabil să practice această activitate importantă.

Consider, că în această direcție este necesară o diferențiere. Căci, cum se procedează, uneori, din păcate, în CC, în unele secții ale sale ? Dacă asupra unor lucrători se abate pericolul controlului, colegii săi fac tot posibilul pentru a nu lăsa respectivul lucrător fără un loc de muncă, iar de consecințele posibile nu se preocupă. Această situație este caracteristică unui șir de ministere. Rugămintea mea constă în faptul de a face o anumită ordine în acest domeniu.

Și încă ar mai trebui pusă problema studierii limbii moldovenești, pentru a putea să te rotești și să comunici în mediul poporului, cu care conviețuiești și lucrezi împreună.

5. Tov. Vengre.

Indiscutabil, oamenii înțeleg cauzele care au înlăturat acești lucrători ai artelor de la cele meritate. Și este absolut firesc că lucrătorii din domeniul artelor solicită la modul serios necesitatea coordonării problemei (?), la fel cum noi solicităm sistemul teatral

al lui Stanislavski. În ultimii ani, sistemul Stanislavski a devenit o activitate, care ne-a impus să creăm o formă largă de manifestare a diverselor teorii. Ambele activități au devenit domeniul de manifestare a altor teorii, direcții care, urmând sistemul Stanislavski, necesită a fi dezvoltate și fructificate. Nouă ne trebuie mai multe spectacole, bune și diferite, care să fie create în baza realismului socialist.

Avântul puternic al cinematografului sovietice, popularitatea activității artistice de amatori, - toate acestea, indiscutabil, au o influență benefică asupra artei noastre. Iată de ce așteptăm ajutor de la plenara CC al PCUS, considerând că și noi trebuie să ne împărțim gândurile, doleanțele, năzuințele noastre și, mai presus de orice, ținând minte datoriile noastre, pe care nu trebuie să le uităm.

Consider că principala problemă ce necesită a fi coordonată este cea a repertoriului, care are o influență negativă asupra artei. Dezvoltarea artei este împiedicată de lipsa repertoriului. Necesită a fi găsite noi forme de consolidare a teatrelor de creație și de dramaturgie. Unii dramaturgi ar trebui să scrie despre marii maeștri, la fel cum Ostrovski a scris despre marii maeștri ai teatrului rusesc, precum și Romașov, și Korneiciuk. Dramaturgii noștri ar trebui să execute anumite comenzi ale teatrului pe anumite teme.

Sarcina de bază însă o constituie consolidarea eforturilor dramaturgilor și ale teatrului, pentru a mișca în așa mod din punctul mort știința noastră sovietică teatrală.

Sunt necesare noi piese, noi actori, sunt necesare laboratoare, din care motiv avem nevoie de teatre-studiouri, care inițial au evoluat, pentru ca mai apoi să fie închise. S-au dezvoltat teatre-studiouri în Moscova, Leningrad, conduse fiind de mari maeștri ai artei, care au instruit noi talente creatoare.

Consolidarea organizațională a activității teatrelor noastre necesită o susținere din partea organizațiilor superioare. Ministerul nostru republican al culturii, în pofida marilor eforturi depuse, uneori este în imposibilitate de a acorda ajutor fără decizia guvernului și a Ministerului culturii al URSS. Dacă s-ar acorda mai multe drepturi ministerelor unional-republicane, activitatea instituțiilor, organizațiilor teatrale, a întregii organizații de luminare culturală, despre care cu justificat temeii a vorbit tov. Lazarev, s-ar mișca din loc. Cred că trebuie acordată libertate actorilor care iubesc teatrul, primesc salarii mari, dar sunt menținuți ca sortiment forțat.

Consider că trebuie să se șoptească Ministerului unional al culturii în privința necesității diferențierii deciziilor atunci când se hotărăște soarta cutărui sau cutărui teatru (fapt menționat de tov. Țaranov). Bunăoară, trebuie să se facă o anumită paralelă între teatrul dramatic rusesc din Lvov, cu venituri de milioane, și teatrul rusesc din capitala Moldovei etc. Atunci când se ridică cortina unui teatru, noi nu știm ce se face după această cortină. Noi trăim în sec. 19. Este necesar să se amelioreze înzestrarea tehnică a teatrului, de asemenea cultura regiei. Pentru ameliorarea generală a vieții teatrale este necesar să se organizeze spectacole sistematice în or. Moscova, indiferent de faptul dacă trupele merg în cadrul decadelor sau în afara lor, pentru a obține aprecierea maeștrilor moscoviți.

Oare noi nu avem nevoie de teatre-studiouri în cadrul teatrelor moldovenești și celor rusești, care ar asigura cu cadre teatrele din Bălți și cel preconizat în or. Tiraspol, precum și cel rusesc din Chișinău? Oare nu putem găsi aici persoane atrase de măiestria teatrală, în loc să mergem la Moscova și în alte orașe pentru a căuta acolo actori?

Cred că a apărut necesitatea de a organiza cu o periodicitate de o dată la trei ani Consfătuiri unionale ale lucrătorilor teatrului. Doar după cel de-al II-lea Congres unional³ al regizorilor din 1938, la care a fost prezent locțiitorul președintelui CCP Vișinski, nu s-au mai organizat astfel de consfătuiri, la care să fie discutate probleme de coordonare a vieții teatrale.

Este necesară organizarea unei treceri unionale în revistă a spectacolelor și marcarea marii sărbători a revoluției din octombrie. Este necesară organizarea unui concurs unional, respectiv, republican, pentru cea mai bună piesă în legătură cu aniversarea a 40-a a revoluției din octombrie. Este necesară încadrarea scriitorilor din Moldova în această activitate și să fie montată o piesă destoinică de această dată.

Noi ne complacem în propria găoace. Am fi dorit să vedem teatre de peste hotare la Chișinău și ne-am fi dorit să ne încercăm forțele peste hotarele republicii. Consider că experiența reciprocă ar contribui la cauza comună, care necesită a fi organizată pe direcția relațiilor culturale.

În privința necesității organizării unei societăți de creație științifico-metodologice în Moldova, lucrurile stagnează.

Este foarte corect pusă problema instituțiilor de luminare culturală la sate. Cine dacă nu noi mergem în orice anotimp în raioane, resimțind condițiile climaterice de acolo. Casele de cultură nu se încălzesc, nu se organizează nici un fel de manifestări culturale. În consecință, avem un cerc select de Case de cultură, mai bine mai puține, dar mai bune.

În legătură cu aceasta, apare necesitatea, - o dată ce suntem un teatru pe roate, - unei mașini, poate a unui autocar pentru deplasare (chiar dacă problema în cauză nu poate fi discutată în cadrul plenarei).

Atrag încă o dată atenția asupra faptului, că noi nu avem posibilitatea de a răspunde solicitărilor oamenilor muncii, deoarece nu dispunem de o bază tehnico-financiară.

Este necesar să analizăm și să vorbim la plenară despre necesitatea centralizării ajutorului acordat de organizații artelor și teatrului. Este necesar ca ministerele unional-republicane să dispună de mai multe drepturi în privința soluționării problemelor artelor și teatrului.

6. Tov. Livșiț.

În hotărârea cu privire la problemele ideologice trebuie extinsă noțiunea de realism socialist, precum și elaborate problemele privind tradițiile.

În privința luptei cu formalismul. Lupta împotriva formalismului este purtată extrem de prost, deoarece noi nu știm ce este formalismul. Să contrapunem formalismului înțelegerea noastră realistă a artei, dar noi nu știm, cui să o contrapunem? Noi ne-am izolat de procesele care se produc în cultura de peste hotare, noi nu știm cu cine și cu ce luptăm, din care cauză lupta cu formalismul nu era de natură să convingă tovarășii, care se închideau în sine și nu erau de acord. Necesită a fi create condiții pentru cunoașterea acestei arte, a păcatelor ei reale.

Este necesară o elaborare teoretică a problemei cu privire la ceea ce este tipic. Încurcătura în acest domeniu nu a dispărut.

³ Consiliul Comisarilor Poporului al URSS.

Cu privire la specificul național în domeniul artei și naționalismul în arte. Este necesară formularea problemei cu privire la studierea arhitecturii, deoarece există o adevărată încurcătură la compartimentul artei de care se ocupă arhitectura. Prin urmare, necesită a fi formulată problema privind teoria arhitecturii.

O problemă importantă în dezvoltarea artelor plastice o constituie atitudinea față de crochiu și tablou. A existat un astfel de punct de vedere, după care în artele plastice este justificat doar tabloul. În prezent, această stare de lucruri necesită a fi reparată, trebuie recunoscut inclusiv crochiul.

În sfârșit, consider că în această hotărâre a CC trebuie să-și găsească loc inclusiv problemele organizatorice și, în primul rând, un aspect privind metodele conducerii de partid a artelor, privind tactica acestei conduceri. Nouă ne este clar că această conducere este necesară și că, în practică, ea a condus la rezultate pozitive.

În fine, trebuie să fie inclus un punct care să garanteze artelor de repetarea conducerii din partea unei grupări anume. Acest fenomen a fost prezent în domeniul artelor plastice. Recent, s-a produs o schimbare a comitetului nostru organizatoric, au fost oameni cu o anumită viziune asupra artelor, ridicată la absolut și după care au încercat să ajusteze artelor în toate republicile. Acest lucru nu trebuie să se mai repete și ar trebui inclus un punct care să garanteze imposibilitatea repetării unei astfel de situații.

Consider că multe neajunsuri în domeniul activității ideologice se explică prin caracterul incorect al selectării cadrelor; acestea au fost selectate după alte criterii decât cele după care ar fi fost necesar.

În cazul în care ar fi găsită posibilitatea de însănătoșire a acestui aspect, atunci acest lucru ar contribui la o ameliorare a întregului domeniu al muncii ideologice și culturale, cu mult mai eficientă decât mii de observații concrete.

7. Tov. Lupan.

În cadrul muncii ideologice un loc important îl deține literatura.

Sunt de acord cu critica expusă de tov. Livșiț. Vreau să spun că este necesară o mai mare încredere față de colective, în special față de colectivul scriitorilor. Dacă ar fi existat o mai mare încredere față de colectiv, atunci viața, în sensul ameliorării conducerii colectivelor de creație, s-ar fi schimbat în bine și ar fi fost mai puține neajunsuri și erori.

Noi ne-am deprins cu înfrumusețarea realității. Dacă însă ne-am fi străduit să pătrundem și să învățăm de la scriitorii sovietici, atunci n-am constata la ei înzorzonarea ca fenomen social, deși nu totul la noi este senin și frumos.

Este foarte urât, când se încearcă să se corecteze colectivul fără participarea colectivului. A fost comisă o mare eroare atunci când în literatura noastră a fost numit Safonov, pentru a „băga mințile” în capul organizației scriitoricești. Dacă vorbim de conducerea de partid, atunci această conducere de partid se efectuează cu forțele colectivului însuși.

De aici, s-a constituit o anumită direcție, atât în literatură, cât și în alte domenii. În același mod în care în agricultură, de exemplu, poate fi implementat sistemul asolamentului de ierburi perene.

Recent, a avut loc congresul al XX-lea al partidului, care a emis o serie de decizii foarte importante. În cazul în care aceste decizii vor ajunge pe mâinile unor oameni

dornici de a face carieră, atunci deciziile respective nu vor fi realizate. Problema constă nu numai în a convinge un academician că comite o eroare științifică, ci și în a elimina aceste erori. Dacă o persoană oarecare a degradat moral, s-a compromis, atunci această persoană nu mai poate avea autoritate.

Aici tovarășii au abordat problema tradiției. Noi, scriitorii, am discutat recent acest aspect. Cunoaștem cu toții evoluția literaturii ruse și a celei moldovenești, de asemenea în privința gândirii sociale din Rusia de până la Cernișevski și Nekrasov, dar iată cu începutul perioadei democratice acolo e scris într-o așa manieră, încât se creează impresia că poporul rus a creat doar oameni care comiteau erori sau făceau prost lucrurile; în consecință, ce s-a descoperit în dezvoltarea gândirii sociale din această perioadă? Este imposibil ca poporul să nu fi creat nimic pozitiv în această perioadă. Este salutar faptul că după congres lucrurile au început a fi descifrate.

Cu privire la specificul problemelor legate de Moldova. Despre rolul cluburilor la sate. Trebuie să recunoaștem că, în Moldova, noi nu contrapunem aproape nimic propagandei religioase. Dar noi avem o mulțime de lectori, care ar fi putut să vorbească cu poporul despre hotărârile partidului.

Noi avem o școală superioară de partid, în Moldova de asemenea există. În școlile de partid sunt trimise cele mai bune cadre de frunțași din rândul președinților de colhozuri și al brigadierilor. Cunosc un bun brigadier, care a absolvit școala de partid și a fost repartizat într-o redacție sau într-un institut, iar el nu poate lucra acolo. Dar de cele mai multe ori sunt trimiși la studii cei de care vor să scape. Avem absolvenți ai institutelor și universității. Pot fi selectate cadre puternice și trimise la studii în școala de partid. Îndemn să formăm astfel de cadre, de care are nevoie partidul. Consider că este o problemă extrem de importantă. Dacă vom reuși să formăm cadre puternice, va fi îmbunătățită și activitatea politică la sate.

Despre dramaturgie. Dacă admitem că în Moscova s-a constatat o atitudine nu tocmai corectă față de scriitori, atunci în Moldova această atitudine a fost chiar incorectă. Desigur, scriitorii noștri nu au devenit celebrități internaționale, cu toate acestea ei sunt oameni cumsecade, care manifestă preocupare pentru cauza luminării populare. Trei pătrimi din scriitori provin din muncitori și țărani. În această școală nu conduc așa cum ar trebui, ci se ocupă de tutelă.

Vorbim atât de mult despre dramaturgie, încât am făcut din aceasta demagogie, devenind noi înșine demagogi, fără a ne ocupa de lucruri concrete. Dacă Teatrul Moldovenesc ar fi dorit să monteze vreo piesă din repertoriul moldovenesc, oare nu ar fi găsit vreo 10 piese din clasicii noștri?

În anul 1953 rulau 8 piese moldovenești, pentru ca mai apoi să fie abandonate. În anul 1947, în teatrul pentru copii era demonstrată o piesă moldovenească, ea era demonstrată prin toate satele, ulterior însă ea a fost izgonită din teatrul pentru copii.

Trebuie să instituim relații cu România, acolo 0,2 este repertoriul moldovenesc.

La congresul al 19-lea al partidului s-a vorbit despre comedia sovietică, că avem nevoie de șcedrini și gogoli. După aceea s-au scris multe comedii și satire, unele mai reușite, altele mai puțin reușite, însă soarta lor ne impune să uităm de ele. Concluzionând, putem afirma că toți gogolii și șcedrinii au încasat-o. Chiar piesele, care inițial au fost premiate, ulterior s-au dovedit a fi proaste.

Trebuie să luăm o decizie corectă în această privință, astfel încât colectivul scriitorilor să fie respectat.

8. Tov. Povzun.

Consider că, dacă în instituțiile superioare de învățământ am introduce frecvența liberă a lecțiilor, am avea doar de câștigat. Noi avem foarte mari emoții, atunci când vreun student a absentat de la două ore de marxism-leninism, de economie politică. Noi nu oferim posibilitate studentului, care cunoaște acest material, să studieze în cadrul acestor 2-4 ore obiectele care îi sunt mai necesare.

Nu știu cum este în alte părți, însă la noi planurile de studii sunt foarte încărcate. Când să se mai ocupe de expuneri? Pentru expuneri se cere ca mintea să fie limpede, pentru ca ideea să poată să apară, persoana în cauză trebuie să aibă posibilitatea de a medita, de a se concentra. Toate acestea însă lipsesc, există o mare supraaglomerare a programei de studii, ceea ce constituie un impediment enorm. Oricât am discuta despre necesitatea reducerii sarcinii, în consecință avem o creștere continuă.

În cazul în care la unele obiecte s-ar permite frecvența liberă, aceasta ar conduce la o mai bună calitate a lecțiilor, studenții s-ar pregăti mai bine.

9. Tov. Postovoi.

Consider că anumite aspecte ale activității ideologice rămân în urmă, în primul rând, din cauza că anumite hotărâri ale partidului și guvernului nu sunt duse până la capăt, iar, mai exact, nu sunt însoțite de suportul material necesar. Spre exemplu. Congresul 19 a pus sarcina politehnizării școlilor. Această decizie ar fi trebuit să atragă după sine un suport material solid. Congresul XX a acuzat lucrătorii învățământului public că vorbesc mult de politehnizare, dar nu fac nimic concret.

Consider că tovarășul care va vorbi la plenara CC din partea Moldovei va trebui să pună în mod principial problema suportului material al hotărârilor partidului și guvernului privind dezvoltarea școlii din punctul de vedere al politehnizării ei. Se pare că trebuie la modul direct pusă problema alocării mai multor ajutoare pentru această cauză.

Al doilea subiect. Dotarea cabinetelor cu inventarul didactic și tehnic necesar. În țară problema respectivă nu este soluționată, nu există un centru care ar produce și asigura în mod centralizat republicile. Din acest motiv, este necesar să se organizeze în cadrul Uniunii producerea și asigurarea înzestrării tehnico-materiale a școlilor cu inventar didactic și cu instrumentarul necesar.

Al treilea subiect. Cu privire la pregătirea specialiștilor de calificare medie și superioară. Doresc să formulez problema pregătirii cadrelor de învățători. Instituțiile pedagogice superioare de învățământ și altele de acest fel, care pregătesc cadre pentru școli, sunt departe de viața reală și nu corespund sarcinilor. Este necesar să se extindă termenul de studii până la 5 ani, precum și să se pună problema pregătirii învățătorilor pentru clasele primare în instituțiile superioare de învățământ.

4. Problema politicii naționale. Problema extinderii drepturilor suverane ale republicilor unionale se va afla în centrul atenției, probabil, vor fi extinse drepturile suverane. Iată de ce consider că, în plan critic, uneori este neglijată opinia celor de la periferii.

De exemplu, problema privind eliminarea limbii moldovenești din școlile rusești. Doar există o dispoziție scrisă a tov. Bulganin care stipulează că, în vederea

descongestionării, se omite limba moldovenească din școlile rusești. Noi am primit această decizie anul trecut. Eu nu aș fi dorit să semnez acest ordin, deoarece consider că este nedrept. Doar celelalte republici au obținut o anumită excepție, în particular Belarusia a reușit să mențină limba belorusă, republicile baltice, Ucraina, de asemenea. În această privință, noi am fost cam loiali. În baza acestui exemplu trebuie să demonstrăm că, uneori, trebuie să se ia în considerare opinia celor de la periferie.

Necesită a fi extinse drepturile republicilor unionale. De exemplu, problema predării limbii moldovenești în școli, republica o poate soluționa în mod independent.

10. Tov. Gurov.

Mi-a plăcut cuvântarea tov. Țaranov, directă, principială, îndrăzneată. Tot despre ce a vorbit corespunde realității și este pe deplin justificat.

Cu un singur moment nu pot fi pe deplin de acord, și anume cu ceea ce tov. Țaranov a încercat să argumenteze, cum că nu ar exista lucrări serioase, fundamentale în domeniul sociologiei, al științelor sociale, cum că nu ar exista preocupări pentru aceste probleme, că nu s-ar mișca lucrurile în această direcție.

Tov. Țaranov a explicat, că învățătorii de științe sociale nu dispun de condiții. Este adevărat că a vorbit și de alte cauze. Însă, cauza principală, totuși, nu a fost menționată de către tov. Țaranov. Consider că motivul de bază constă, pur și simplu, în faptul că s-au temut să dezvolte știința marxist-leninistă și să elaboreze în lumina marxism-leninismului anumite probleme, s-au temut să nu iasă cumva ceva, să nu li se intenteze cumva un dosar. Aceasta a fost principala cauză, iar toate celelalte au fost adiacente.

Am vrut, totuși, despre altceva să vorbesc. Doresc să abordez o problemă care preocupă mai mult muzicienii, compozitorii la nivel unional. Recent, a avut loc o trecere în revistă a lucrărilor studenților de la facultățile de compoziție ale tuturor conservatoriilor din Uniunea Sovietică. Analiza tuturor lucrărilor a condus la rezultate destul de triste. În procesul discuțiilor s-au constatat divergențe enorme între diverse grupări ale pedagogilor, compozitorilor, angajaților conservatoriilor, în plus, aceste divergențe au fost și între mici grupulețe, reprezentând anumite școli sau curente, iar acestea din urmă s-au împărțit, în final, în două tabere antagoniste.

Trebuie să menționez că, din această cauză, a fost contramandat și congresul II al Uniunii Compozitorilor Sovietici din Moscova, care trebuia să aibă loc în luna aprilie. Motive au fost multe: că ceva nu a fost pregătit la nivelul convenit, că nu a fost dus până la capăt. Însă cauza principală a fost divizarea în interiorul secretariatului pe cele mai importante probleme ideologice și artistice. Totul se reducea la faptul că diferite catedre, diferiți muzicieni apreciază total diferit anumite opere muzicale.

După hotărârea istorică a CC al partidului din 10 februarie 1948, a fost dată o lovitură serioasă formalismului și, în mod evident, luptând cu formalismul, mulți muzicieni au căzut într-o altă extremă, reducând noțiunea de realism socialist în muzică la un cerc îngust de opere muzicale, obținându-se un anumit standard, însă ulterior aceste erori au fost corectate și s-a permis existența celor mai diverse direcții în muzică și, în particular, în artă în general.

Acesta este un lucru bun, just, însă toată nenorocirea constă în faptul că situația respectivă a permis reapariția compozitorilor direcției formaliste și a unui șir de lucrări

fără nici o tangență cu adevărata muzică, a unor lucrări care nu sunt adresate poporului, ei iarăși au început să ridice capul. În legătură cu aceasta a apărut o divergență de opinii. Este vorba nu de un drept la existența unor diverse direcții de creație, ci de o revizuire nedeclarată a hotărârilor CC al partidului din 10 februarie 1948.

În plus, trebuie de remarcat că acei compozitori care pledează anume pentru poziții formaliste, nu sunt împotriva hotărârii, ei nu se pronunță public, ei sunt de asemenea pentru hotărâre.

Dar trebuie să menționăm că nimeni din formalisti, la timpul respectiv nu s-au considerat formalisti.

După hotărârea din 1948, o serie de lucrări care au fost scrise este imposibil să se determine cui au fost ele adresate. Aceste lucrări au fost opera unei grupări de muzicieni, aflați pe anumite poziții estetic-muzicale, însă lucrările lor sunt străine poporului.

Acum aceste lucrări iarăși încep a fi popularizate. Problema în cauză îngrijorează foarte mulți muzicieni în întreaga Uniune Sovietică. Se simte în permanență atmosfera de fierbere, de discuții interminabile asupra acestor probleme.

Consider că la plenara CC al partidului pe probleme ideologice, care urmează să aibă loc, această problemă necesită a fi formulată și oglindită într-un anumit mod.

Nu este exclus faptul că o atare înviore a compozitorilor de orientare formalistă este legată de politica conviețuirii pașnice cu țările capitaliste și cu burghezia contemporană, - dacă putem să ne exprimăm în atare mod, - politică promovată la noi în prezent. Există un schimb cultural cu Occidentul. Însă acest schimb cultural este interpretat într-un atare mod, încât să fie împrumutate și manifestările negative ale culturii burgheze contemporane. Noi trebuie să diferențiem cultura burgheză contemporană. Acolo există și lucruri pozitive, dar și negative. Faptul că ea se află la etapa putrefacției ideinice, nimeni nu-l pune sub semnul întrebării, însă și acolo se manifestă diferite curente și există elemente progresiste.

Dar dacă noi vom începe să ne orientăm spre modernizare, spre degenerare, acest lucru va stârni îngrijorări.

11. Tov. Kovcegov.

Doresc să abordez două aspecte.

1. În privința propagandei. Noi am avut un prorector al Universității, Poltev (?), care propunea ca la fiecare oră să se vorbească în mod obligatoriu despre avantajele sistemului socialist asupra celui capitalist, despre devotamentul poporului față de Stalin și despre patriotismul sovietic. De ce vorbesc despre aceste lucruri? Deoarece la orele pe care le promovăm, noi repetăm aceleași lucruri, la radio de asemenea se vorbește una și aceeași. Acest lucru provoacă saturație și nu dă efectul scontat. Cred că una din lacunele noastre constă în faptul că noi promovăm ore-standard, din care cauză nu suntem ascultați. Trebuie să abandonăm standardele la modul cel mai hotărât.

Aici s-a vorbit despre necesitatea abordării diferențiate a auditoriului. Noi trebuie să trecem de la lecții la conversații, mai ales în colhozuri, acest lucru oferă rezultate mai eficiente comparativ cu lecțiile, promovate la cel mai înalt nivel teoretic. O atare lecție nu va ajunge la înțelegerea colhoznicului de rând. Într-o atare manieră trebuie să ne restructurăm întreaga activitate de promovare a orelor.

2. Ași fi vrut, de asemenea, să mă opresc asupra problemei, de ce la noi atât de rău evoluează activitatea de investigații științifice și de ce publicăm atât de puțin. În România, de exemplu, se publică foarte mult, în timp ce la noi – puțin. Care este cauza? Aceasta se explică prin faptul că acolo se conduc de principiul că, dacă tovarășul a greșit, nu se consideră ceva ieșit din comun, el este corectat și își îmbunătățește activitatea, următoarea publicație va fi una de calitate. În timp ce la noi trebuie să treci prin mii de filtre, până lucrarea va vedea lumina tiparului, dar se poate întâmpla că, trecând toate filtrele, lucrarea să nu mai fie publicată. În așa mod, în această privință trebuie să fim mai îndrăzneți, să acordăm o încredere mai mare lucrătorilor frontului nostru.

În privința frecvenței libere a orelor, propusă aici de lectorul conservatorului, fără a mai menționa faptul că propunerea respectivă a fost făcută cu scopul ameliorării activității catedrelor și al eliberării studenților, pentru ca aceștia să poată practica muzica, deci fără a mai menționa acest lucru, cred că trebuie să începem anume cu acest aspect al problemei. Poate ar fi cazul să reducem numărul de ore, dar nu se poate să începem cu frecvența liberă a orelor.

În cazul de față, trebuie să mergem pe o altă direcție – pe direcția reducerii numărului orelor practice, deoarece în cadrul seminarelor nu facem decât să repovestim aceleași lucruri, altfel spus, facem repetiții, nimic interesant, creativ aceste ore nu reprezintă. Ele necesită a fi schimbate cu alt fel de seminare, mai rar, unde sunt audiate rapoarte bine gândite și se discută. Trebuie de mers, de asemenea, pe calea acordării de consultații, pentru a obține, în așa mod, un timp maximal pentru activitățile individuale. Dacă ceva nu este clar, vino la consultații.

Participând la sesiuni, mă conving de faptul că repetările conduc la aceea că studenții nu se orientează în textele clasice ale marxism-leninismului. Oare studenții noștri sunt mai puțin pregătiți, decât cei din perioada țaristă? În loc să-i deprindem cu munca individuală, noi îi tutelăm, în timp ce ar trebui să-i direcționăm către lucrul individual. Ulterior, studentul este pus în fața necesității de a lucra independent, iar el nu este în stare.

Consider această problemă drept una serioasă, și trebuie să mergem pe calea desfășurării studiului independent, a activității independente și atunci vom obține o promovare a disciplinelor sociale la nivelul școlii superioare.

12. Tov. Varticean.

Propun o teză, care aș vrea să răsunе fie de la tribuna plenarei noastre, fie de la tribuna unională, și ea ar putea fi formulată în felul următor: trebuie să renunțăm de a mai gândi în categoriile anilor '20-'30. Nu știu cum stau lucrurile în domeniul fizicii, matematicii, chimiei, dar în domeniul științelor umaniste, în particular în republica noastră, în domeniul lingvisticii, lucrurile stau anume în asemenea mod. Astfel de probleme, cum ar fi apartenența literaturii poporului moldovenesc, a moștenirii clasice și a poporului român au fost considerate, până recent, drept un complot. Din acest motiv, „Moldova Socialistă” nu a reușit recent să rezolve această problemă și a scris că Eminescu este un clasic nu numai al poporului român, ci și al celui moldovenesc.

În domeniul lingvisticii, constatăm aceeași poveste.

Trebuie să acordăm o mai mare încredere savanților, inclusiv celor moldoveni.

Nu vreau să mă pronunț asupra faptului, ce a fost până la 1955. Dar în luna octombrie a anului 1955, în secția lingvisticii moldovenești au răsunit voci privind unitatea lingvistică moldo-română. Unii au și interpretat aceasta drept ceva nemaîntâlnit, aproape o infracțiune, iar când savanții moscoviți au scris pentru revistă un articol și l-au transmis aici pentru discuții, s-a dovedit că este adevărat.

Al doilea moment. Consider, că la plenara CC al PCUS trebuie să se menționeze următoarele: trebuie consolidate relațiile și contactele cu țările democrației populare, aceste legături necesită a fi simplificate, deoarece se constată că ne ocupăm de probleme, pe care în realitate nu le cunoaștem. Noi ne ocupăm de istoria poporului moldovenesc, însă condițiile istorice au fost de o asemenea natură, încât materialele necesare nouă se află, de exemplu, în centrele de documentare și în arhivele vecinei noastre, România popular-democrată, iar nimeni dintre noi, care se ocupă la modul direct de aceste probleme, nu a fost acolo. De aceea, eu afirm că aceste contacte necesită a fi intensificate și simplificate.

Și, ultima teză, constă în faptul că trebuie să medităm asupra practicii etichetărilor în privința naționalismului.

13. Tov. Manuilov.

1. Cred că trebuie să ne gândim la aceea cum să schimbăm conținutul și forma propagandei din ziare. Nu este un secret faptul că oamenii de cele mai dese ori citesc doar pagina a patra a ziarului. Un exemplu bun, în această privință, îl prezintă ziarul tineretului. În rest, ziarurile scriu incolor și formal.

2. La plenară trebuie abordată problema cabinetelor pentru folclor. Vorbim mult despre necesitatea studierii creației populare, însă această creație muzicală nu este demonstrată, nu se organizează expoziții folclorice.

3. Problema privind slaba eficiență a propagandei noastre muzicale. Noi am meditat în repetate rânduri, de ce sălile sunt pustii, atunci când mergem cu concertele. Enigma aceasta se explică prin faptul că dirijorii noștri propagă unele și aceleași compoziții – sonete ale lui Beethoven și Ceaikovski. În timp ce operele altor compozitori – cum ar fi Stravinski, de exemplu, nu răsună niciodată. Noi ne închistăm, ca regulă, într-un cerc foarte îngust și nu tratăm corect fenomenele vieții muzicale. Trebuie audiată muzica compozitorilor burghezi contemporani.

14. Tov. Mațiuk.

Cred că trebuie să atragem atenția asupra faptului că, în ultimul timp, în problemele privind dezvoltarea științei, organele de conducere nu se prea consultă cu savanții, chiar în privința organizării muncii de cercetare științifică la nivel unional.

Trebuie să afirmăm că șablonul în activitatea de cercetare științifică există. El există, iar dezvoltarea științei mai este împiedicată foarte serios de sistemul existent al condițiilor materiale, care este unul, după părerea mea, incorect. Spre exemplu, Academia de Științe examinează o anumită problemă și afirmă că aceasta necesită a fi rezolvată într-un anume mod, însă se iscă un oarecare inspector de la Ministerul Finanțelor, care rezolvă această problemă într-o manieră cu totul diferită, iar președintele Nesmeianov nu poate să facă nimic în această privință. Filiala Moldovenească a Academiei de Științe,

de exemplu, nu are posibilitatea de a efectua cercetări teoretice în domeniul fiziologiei plantelor – nu dispune de căsuțe vegetative, de sere. Pentru aceasta se cer sume infime, niște 300-400 mii, comparativ cu sumele enorme care se cheltuiesc, însă aceste sume nu pot fi alocate, deoarece sunt fixate în cadre foarte stricte.

Consider că în această direcție necesită a fi modificată ordinea, pentru a putea fi alocate resurse pentru dezvoltarea de mai departe a științei.

Mai departe. Problema dezvoltării științei în republica noastră nu este apreciată la modul cuvenit. Din punct de vedere material, suntem insuficient susținuți și cred că acest lucru trebuie adus la cunoștința reprezentantului nostru. Noi vorbim despre necesitatea dezvoltării științei în regiunea de Est. Și este absolut corect. Noi ne aflăm în Europa occidentală și ne aflăm într-o astfel de situație, încât nu ne-am îndepărtat cu nimic de raioanele de Est. Vrem să fim susținuți în această direcție.

În privința muncii educative și a orelor politice cu corpul profesoral. Doresc să afirm că, uneori, desigur, aceste ore se promovează în mod formal. Asupra acestui aspect trebuie să meditam.

În sfârșit, în privința repertoriului teatrelor noastre. Veniți în Moscova peste cinci ani și veți constata același repertoriu, aceeași regie, doar circa 15-20 de modificări, în rest, nimic nou. Este necesar să creăm și alte montări, să înnoim repertoriul.

Și încă o idee. Noi deseori acuzăm savanții, că aceștia ajută slab producția. Acest lucru este adevărat. Dar trebuie menționat și faptul că, de foarte multe ori, ceea ce este cunoscut științei și în mod evident este util și sporește productivitatea muncii, în agricultură – recoltele, cu toate acestea nu se produce, nu se realizează, și nu din cauza agitației și propagandei slabe, ci din cauza organizării proaste.

Știința agronomică cunoaște un complex de măsuri în stare să asigure o recoltă de două ori mai mare, decât avem în prezent. Dacă ar fi realizate toate acestea, noi am fi avut recolte de două ori mai mari, și totuși noi așteptăm ceva, căutăm ceea ce este cunoscut deja, nu implementăm și avem în consecință un decalaj între vorbe și fapte.

Aici este necesar ca toate posibilitățile, cunoscute de știință, să fie aplicate plenar în practică, și atunci legătura dintre vorbe și fapte va fi considerabil mai mare, desigur, focul trebuie direcționat nu numai spre savanți, ci și spre specialiști, spre oamenii din producție, deoarece de multe ori rezultatele depind de ei.

15. Tov. Tanasov.

Voi aborda trei subiecte, care vor trebui formulate în cadrul plenarei CC al PCUS.

1. Problema bazei materiale a instituțiilor de luminare culturală. Instituțiile nu dispun de finanțe pentru reparații capitale. Numeroase colhozuri doresc să aloce mijloace, însă nu au dreptul să facă acest lucru. Rugămintea constă în a transmite această problemă în gestiunea colhozurilor, care sunt puternice din punct de vedere economic, pentru ca acestea să poată alocă mijloace.

2. În prezent, în republică a început construcția colhoznică a Caselor de cultură, în total mai mult de 200 de Case de cultură în construcție cu 800-1.000 de locuri. În ce constau dificultățile? Colhozurile au bani, ele însă nu sunt ajutate cu materiale de construcție. Eu rog să fie formulată această problemă în cadrul plenarei.

3. La noi în republică este extrem de dificilă problema cadrelor de lucrători de luminare culturală pentru biblioteci. La ziua de astăzi avem un singur moldovean la această

muncă. Noi însă avem peste 7 milioane de cărți și, în consecință, cărțile se prăfuiesc în biblioteci.

Consider că trebuie să deschidem în republică o facultate pentru 60 de persoane pe lângă Institutul pedagogic sau Universitate. Avem nevoie de circa 20-15 ani, pentru a completa necesarul de lucrători ai bibliotecilor cu studii superioare.

4. În prezent, nu numai la noi în republică, ci și în întreaga Uniune se citește lecții. Ar fi interesant să ne clarificăm, cine le citește și despre ce citește. Am asistat la lecțiile citite în cadrul Societății⁴. Una și aceeași lecție este citită de 4-5 ori. Lectorii nu cunosc situația din colhozuri, astfel de lecții nu aduc nici un folos colhozurilor. Consider că trebuie să creăm o singură direcție a propagandei prin intermediul lecțiilor, un singur birou al Societății și Ministerului agriculturii, o singură direcție care să aibă un plan unic al lecțiilor, pentru a ne putea clarifica în aceste lecții.

16. Tov. Sidorov.

O problemă importantă, la care vreau să mă opresc, o constituie problema centralizării. Susțin teza, potrivit căreia totul este centralizat. O astfel de centralizare este inutilă, deoarece are drept consecință pierderea din vedere a particularului, singularului, a faptului caracteristic, totul în acest caz se face după un standard.

Aceasta constituie o calitate importantă, care trebuie cucerită.

Oare ziarele nu se fac după un standard? Sunt toate standardizate. Eu abonez vreo 5 ziare și în toate e scris identic, iar dacă are loc vreun eveniment unional, se scrie în toate ziarele și nici nu ai ce să citești. Aceeași situație și în privința revistelor, care sunt toate asemănătoare. Luați, de exemplu, ziarul „Seliskoie hoziaistvo” („Agricultura”). Oare se deosebește cumva de ziarul „Pravda”? Poate, prin portretul vreunui frunțas, în rest, toate sunt un standard desăvârșit.

Foarte multe lucruri la noi se fac după standard și el trebuie eliminat.

Al doilea subiect, despre care a vorbit tov. Lazarev, îl constituie activitatea politico-partinică și de luminare la sate. Probabil, unul din subiectele importante, puse în discuție la plenară, va fi cum să aducem la cunoștința oamenilor muncii politica marxist-leninistă a partidului nostru. Problema respectivă este soluționată oarecum în orașul nostru, cam pe nota trei cu minus, în schimb la sate ea nu este soluționată deloc.

În cazul în care problema respectivă ar fi examinată din punctul de vedere al forțelor contrarii existente în sate, - biserica și instituțiile de luminare culturală, - forțele sunt, într-adevăr, inegale: popa a absolvit seminariul și niciodată nu există popă fără biserică. Eu susțin propunerea tovarășilor în privința faptului că, la sate, pentru întreținerea corectă a vitelor există zootehnicieni cu studii superioare, pentru întreținerea și funcționarea corectă a mașinilor există specialiștii respectivi, pentru instruirea tineretului există învățători, în timp ce pentru transformarea sufletelor oamenilor nu avem absolut pe nimeni. În majoritatea cazurilor, persoanele care răspund de activitatea instituțiilor de luminare culturală sunt oameni slab pregătiți, chiar și acolo, unde au fost construite cluburi noi. Probabil, toți au auzit de clubul din Tvardița, colhozul „V.I.Lenin”. Cine este acolo șeful clubului? Un om cu pregătire foarte slabă.

⁴ „Știința”.

Să ne referim la Tvardița. Acolo locuiesc exclusiv bulgari, însă lozincile sunt toate în limba rusă și vreo două în limba moldovenească. Lozinca este aleasă de cel care o scrie. Cu o atare activitate de luminare culturală noi vom dubla și tripla numărul popilor. Toate aceste probleme necesită a fi aduse la cunoștința Ministerului culturii.

Consider că Comitetul Central și Consiliul Miniștrilor ar trebui să emită hotărâri pe probleme de principiu, să direcționeze activitatea fără rețete, care uneori se întâlnesc în hotărârile CC și ale Consiliului Miniștrilor și care nu fac decât să impună un anumit șablon.

Există încă foarte multe hotărâri neanulate. Juriștii spun că odată ce există o hotărâre nouă, cea veche se anulează.

Cu privire la confidențialitate. Noi edităm literatură și iată că recent am depus mari eforturi pentru a o reface, deoarece am invocat datele cu privire la precipitațiile anuale din Moldova. Noi le-am invocat, însă ni s-a spus că aceste date constituie un secret. Pur și simplu, este de neînțeles acest lucru. În fiecare an se editează Anuarul meteorologic mondial, pentru care Serviciul nostru meteorologic oferă materialele sale în modul cel mai conștiincios. Mai mult chiar, Moldova a fost vizitată de un oarecare activist Garst din America, specialist în problemele porumbului, care a fost și la Institut pentru a alege condițiile climaterice pentru hibridii de porumb din Moldova. Avea cu el și un carnet cu niște notițe, din care ne-a demonstrat câte precipitații anuale avem. M-am uitat în acele notițe și m-am convins că, într-adevăr, este exact ca la noi. Reiese că nu există nici un fel de secret în această privință. În așa mod, Garst are aceste date, în timp ce pentru noi ele sunt un secret și nu putem face nimic.

Există Glavlit-ul⁵. Te duci acolo și te convingi că responsabilă este o copilă, care se bucură de încredere, probabil are și ceva studii. Este greu să judeci, probabil, este o bună lucrătoare. Dar nici profesorul din institut nu este un om rău, este un comunist. Profesorul scrie o carte, vine la Glavlit, iar acolo această copilă îi declară că nu primește lucrarea, să vină mâine. Vine mâine, iar atunci îi declară că a întârziat, să vină poimâine. În general, la ce bun toată această târăgănare, ce oferă ea? Nu conduce la nimic, doar ne încâtușează. Ea însă trebuie să facă ceva, doar omul lucrează. Dacă va lucra rău – va fi alungat de la lucru. Ne încâtușăm reciproc, ne complicăm reciproc propria viață fără nici un temei, deoarece treburile în țara noastră merg bine.

În privința problemei naționalismului. De ce să nu vorbim sincer în această privință, să ne întrunim și să discutăm, cum înțelegem această problemă, ce aspecte omitem?

Pentru Moldova, lucrul principal constă în a indica în hotărârile Plenarei CC și în a ne conduce în activitatea practică de linia internaționalismului și a prieteniei popoarelor țării noastre. Acest lucru ne va consolida în cea mai mare măsură, la fel și întreaga noastră țară.

Sunt pentru promovarea unei politici reale, cu un scop bine determinat și argumentate economic.

AOSPRM, F. 51, inv. 15, d. 233, f. 1-39. [Traducere din limba rusă].

⁵ Cenzura.

RECENZII

O ISTORIE A EUROPEI DE APUS ÎN EVUL MEDIU. (REFLECȚII PE MARGINEA UNEI NOI REALIZĂRI A ISTORICILOR IEȘENI)

Grație eforturilor istoricilor ieșeni, la editura „Polirom” a apărut un volum valoros în care sunt tratate cele mai importante teme ale istoriei Evului Mediu¹. Apărut recent, acest volum, apreciat de autori în mod diferit („sinteza noastră”, „demers”, „această carte”, „traseu ... prin istoria Evului Mediu” etc., pag.7-11) poate fi apreciat în viziunea noastră, ca *Prelegeri la cursul normativ la istoria Evului Mediu*.

Spre deosebire de manualele universitare anterioare, temele abordate reprezintă studii științifice bazate pe un suport substanțial de izvoare istorice, precum și pe realizările de ultima oră obținute de istoricii din România și Europa Occidentală în cercetarea temelor abordate. Volumul depășește substanțial (atât după concept, cât și structură) manualul, apărut cu 30 de ani în urmă, coordonatorul căruia a fost regretatul profesor R. Manolescu².

O trăsătură specifică a volumului la care ne referim constă în studierea temelor de bază ale istoriei Evului Mediu, ale aspectelor teoretice ale acestora, ale controverselor și discuțiilor care persistă în aprecierea unor fenomene, evenimente etc. De altfel, temele incluse în volum sunt tratate în mod diferențiat: în unele cazuri este studiată istoria separată a unor țări (acolo unde este necesar de a evidenția anumite trăsături specifice ale acestora – Regatul Ostrogot, Regatul Vizigot, Regatul Franc Merovingian, Franța în secolul al XVI-lea, Spania în secolul al XVI-lea), iar în altele – sunt analizate fenomenele generale, caracteristice istoriei statelor occidentale într-o anumită perioadă istorică („Proprietatea feudală” și regimul ei juridic”, „Vasalitatea medievală”, „beneficiul” și „feudul”; „Evoluția lumii apusene în secolele XI-XIII: aspecte teritoriale, economice, instituționale și sociale”; „Renașterea ideii de stat, afirmarea principiului etatist și procesul de centralizare teritorială, instituțională și politică în Europa medievală (secolele XI-XV)” etc.

Volumul la care ne referim se mai deosebește de cele anterioare și prin folosirea pe larg a metodei comparative în tratarea unor teme („Orientul și Occidentul la sfârșitul primului mileniu creștin”; „Emergența modernității în Europa. O comparație între Apusul și Răsăritul continentului”), metodă care permite a familiariza cititorul (învățăcele) cu specificul istoriei țărilor Europei de Vest și de Est, autorii tratând unele probleme ale istoriei Evului Mediu Occidental în contextul istoriei spațiului românesc (p.22-23, 32, 33 etc). Volumul istoricilor ieșeni se deosebește de cele anterioare și prin acordarea unui spațiu mai larg istoriei papalității, rolului bisericii catolice în istoria Europei Occidentale în Evul Mediu, precum

¹ Alexandru-Florin Platon, Laurențiu Rădvan, Bogdan-Petru Maleon. *O istorie a Europei de Apus în Evul Mediu. De la Imperiul Roman târziu la marile descoperiri geografice* (secolele V-XVI). – Iași; Polirom, 2010.

² *Istoria Medie Universală.*/ Coordonator Radu Manloescu. – București, 1980.

și debarasarea de „învățătura” marxist-leninistă (în special despre lupta de clasă și a „rolului progresist” al revoluțiilor ca „locomotive ale istoriei”). Scris de pe pozițiile general-umane, volumul contribuie astfel la eliminarea de mai departe a concepțiilor marxism-leninismului în tratarea istoriei.

Volumul e compus din 5 compartimente (fiecare dintre ele fiind alcătuite la rândul lor din câteva subiecte) care cuprind probleme, începând cu „Marea” migrație a populațiilor în Europa” și terminând cu „Spania în secolul al XVI-lea: domniile lui Carol Quintul (1516-1556) și Filip al II-lea (1556-1598)”.

Limita cronologică inferioară a volumului o constituie secolul al III-lea, secol în care în Imperiul Roman de Apus a început criza care a dus în cele din urmă la prăbușirea imperiului. Or, tratarea istoriei Europei de Apus în Evul Mediu începe cu analiza factorilor care au accelerat slăbirea potențialului economic al imperiului, favorizând, în același timp, migrația barbarilor în Europa de Apus, fenomen care la rândul lui a creat premisele trecerii de la epoca antică la cea medievală.

Limita cronologică superioară a volumului o constituie sfârșitul secolului al XVI-lea, secol în care în țările Europei de Apus s-au creat permisele trecerii de la medieval la modern. Dar dacă limita cronologică inferioară a trecerii de la antichitate la Evul Mediu este mai mult sau mai puțin caldă, apoi limita cronologică superioară (convențională, evident) a istoriei Evului Mediu rămâne discutabilă, dat fiind specificul dezvoltării țărilor Europei Occidentale în secolele precedente. Dealtfel, autorii unor studii la această problemă au subliniat și complexitatea acestui proces³.

În general, însă, limitele cronologice ale volumului la care ne referim, sunt justificate deoarece permit formarea unei imagini complexe referitoare la apariția, dezvoltarea și începutul declinului societății medievale în țările Europei.

Primul compartiment – „*De la Antichitate la Evul Mediu în Europa de Apus (secolele III-VIII)*” (L. Rădvan), este realizat în baza unui număr considerabil de izvoare scrise, folosirii pe larg a cercetărilor de ultima oră (p.18,19,21,22 etc.) și are ca problemă de bază analiza factorilor (interni și externi) care au condus la prăbușirea Imperiului Roman de Apus.

În primul subiect al compartimentului („*Marea*” migrație a populațiilor în Europa de Apus (secolele III-VI)”) (p. 15-37) L. Rădvan analizează formele de manifestare a crizei în Imperiul Roman de Apus, cauzele și fenomenul migrațiilor, precum și impactul lor asupra destinului popoarelor Europei Centrale și Apusene. Merită atenție sublinierea de către autor a faptului că „Până în a doua jumătate a secolului al IV-lea, amenințarea barbară nu a fost

³ Cristian V. *Considerații privind începutul epocii moderne în istoria universală* // Anuarul Institutului de Istorie și Arehologie „A.D.Xenopol” din Iași. T.XV. – Iași, 1978, p. 403-414.; B. Murgescu. *De la medieval la modern. O alternativă la periodizarea tradițională: Epoca Modernă Timpurie*. //Studii și articole de istorie. LXVI. – București, 2001, p.54-18; А. Н. Чистозвонов. *Историческое место XVI века в процессе генезиса капитализма в Европе*// Средние Века. Т.38. – Москва, 1975, с. 39-46; В. И. Рутенбург. *Ранние буржуазные революции. (К вопросу о начале капиталистической эры в Западной Европе* // Вопросы Истории, Nr. 3. – Москва, 1984, с.72-81; М. А. Барг. *Место XVII века в истории Европы. (К вопросу о „начале нового времени”)* //Вопросы истории, Nr.3 – Москва, 1985, с.58-74. Vezi și recenzia profesorului Iu. Ivonin la manualul universitar: *История средних веков. Т. 2. Раннее новое время. Учебник*/ Под ред. С. П. Карпова. Изд-во МГУ. – Москва, 2000 //Новая и новейшая история. Nr. 2. – Москва, 2000, с.211-213.

atât de reală pe cât lasă să se înțeleagă autorii romani”⁴. Concomitent, autorul atrage atenție și asupra necesității eliminării în continuare a sintagmei „*evul întunecat*”, apreciere, care cu regret se mai întâlnește în conștiința unor contemporani, sintagmă care este nu altceva decât un tribut plătit concepției elaborate de filosofi și istoricii secolelor XVIII-XIX, care referindu-se la primele secole ale Evului Mediu (până la domnia lui Carol cel Mare-768-814) neglijau contribuția populațiilor migratoare la dezvoltarea de mai departe a țărilor Europei Occidentale (p.19-20, p.39). Rezumând subiectul referitor la migrațiile neamurilor barbare și impactul lor asupra Imperiului Roman (p.36-37), L. Rădvan conchide că „... nu mai putem vorbi de o „cădere” a Imperiului Roman, ci de o profundă transformare a sa”⁵ și că „în mod simbolic, în 476 a luat sfârșit orice tentativă de a menține acest stat ca o structură politică supraregională. Unitatea a fost înlocuită multă vreme de fragmentarism”⁶.

În cel de al doilea subiect – *Formațiuni politice post-romane în Europa de Apus (secolele V-VIII)* (p.38-81) (L. Rădvan) sunt examinate procesele (politice, sociale, economice) care aveau loc în regatele formate în urma migrațiilor (regatul ostrogoților, regatul vizigoților, etc.) și evoluția acestora până la formarea Imperiului Carolingian. Autorul examinează detaliat unele subiecte abordate insuficient în manualele precedente: relațiile dintre migratori și populația autohtonă (p. 43,44,48,51,56,74); dintre regii „barbari” și biserica creștină (p.41,44,46,49,59,66-67,68,74-75); structura socială a populației (p.47, 56,65-66,77), sistemul administrativ și evoluția politică a regatelor post-romane (p.46,54,55, 60-64,65,67-68, 75-77), procesul de romanizare a migratorilor și aspectele discutabile ale acestui proces (p.43, p.41,52-53 66), fiscalitatea (p.68), legislația (47-48,55), situația evreilor (în regatul vizigoților (p.50-51) și al francilor (p.69)) etc.

Statele formate după migrație sunt apreciate de autor drept regate *post-romane* (evitând sintagma tradițională *regatele barbare* utilizată pe larg în literatură⁷ sau *state feudale timpurii*⁸), apciere justificată, deoarece după ce s-au așezat pe teritoriile provinciilor Imperiului Roman de Apus „barbarii” au preluat de la romani sistemul fiscal, administrativ, portul, unele obiceiuri etc. În același timp, noțiunea *post-romană* evită aprecierea apriori a nivelului de dezvoltare economico-socială a acestor regate. Acest punct de vedere merită a fi acceptat și din considerentul că el vine să confirme odată în plus concepția fenomenului continuității în perioada de trecere de la antichitate la Evul Mediu în Europa Occidentală.

Fără a contesta reușita generală a compartimentuli considerăm că era necesar ca autorul să atragă mai multă atenție diferenței dintre statutul social al robului și al litului (p. 65), ținând cont de faptul că litul avea (conform Legii Salice) un vergeld de 100 de solizi, în timp

⁴ Alexandru-Florin Platon, Lucrețiu Rodvan, Bogdan-Petru Maleon. *O istorie...*, p.25.

⁵ Ibidem, p.37.

⁶ Ibidem, p. 35.Vezi detaliat p. 35-36.

⁷ Capitolul I al lucrării de sinteză a istoriei Europei (în 5 volume) realizat de S. Berstein și P. Milza este intitulat: „Migrațiile și regatele barbare în Occident (secolele V-VIII). – S. Berstein, P. Milza. *Istoria Europei*. Vol. II. – București, p.5. Sintagma se întâlnește și în ultimele manuale (accesibile nouă) publicare în Federația Rusă. A se vedea: C. B. Новиков, А. С. Маныкин, О. В. Дмитриева. *Всеобщая история. Высшее образование*. – МГУ, 2004, с. 152.

⁸ *Istoria medie universală*. Coordonator R. Manolescu. – București, 1980, p. 26. În manualul realizat de E. Lung și Gh.Zbucnea este utilizată sintagma „statele succesoare”. A se vedea: E. Lung, Gh. Zbucnea. *Istorie medie universală I. Europa Medievală (secolele V-XV)*. – București, 2003, p.20, 40.

ce robul avea doar 30⁹. Diferența dintre aceste două stări sociale se manifesta și prin faptul că spre deosebire de rob, litul avea dreptul să ia cuvânt în cadrul adunării obștii, a tuturor oamenilor liberi (*mallus*) și să intenteze o acțiune în judecată¹⁰. Astfel, în secolele V-VII în regatul franc merovingian litul se prezenta ca un om *semidependent* sau *semiliber*.

Credem că analiza istoriei regatelor anglo-saxone trebuia finalizată cu domnia lui Egbert (802-839) (p.76) care a reușit să cucerească East Anglia, Mercia, Notrhumbria, punând, de fapt, capăt perioadei septarhiei, întitulându-se spre sfârșitul domniei „rege al Angliei”, iar materialul de la paginile 78-81, care se referă la istoria Angliei în a doua jumătate a secolului al IX-lea (de la începutul domniei lui Alfred cel Mare (871-899) până la sfârșitul domniei lui Eduard Confesorul (1042-1066) și a bătăliei de la Hastings (14 octombrie 1066), urma să fie transferat în compartimentul următor.

Compartimentul II, intitulat *Începutul Evului Mediu în Europa de Apus (secolele VIII-IX)* (p. 85-125) are ca problemă centrală istoria Imperiului Carolingian: ascensiunea Carolingienilor, politica internă și externă a lui Carol cel Mare, sistemul administrativ „Renașterea” carolingiană și destrămarea imperiului (843). Scris pe baza cronicilor epocii carolingiene într-o limbă accesibilă, acest compartiment, deosebit de important pentru Istoria Francilor (iar, ulterior, a Franței), permite formarea unei viziuni clare asupra unui proces deosebit de complicat: formarea și evoluția relațiilor feudale, formele de dependență a țăranilor și a interdependenței stărilor sociale în Evul Mediu timpuriu.

Analizând reforma beneficiilor (pag.88-89), autorul nu împărtășește punctul de vedere expus în manualele anterioare precum că pentru a-și asigura beneficiarii cu pământ, majordomul Carol Martel „...a efectuat secularizări masive de pământuri bisericești...”¹¹. L. Rădvan consideră că „în realitate, nu există sprijin pentru această teorie în izvoarele vremii”, și că majordomul Carol Martel „nu a depozat cu bună știință biserica de stăpânirile sale, iar când avem informații că a făcut-o (sublinierea ne aparține), a urmărit eliminarea unor abați sau episcopi prea influenți”¹², insistând astfel asupra opiniei secularizării *parțiale* și nu *masive* cum se explica anterior.

Referindu-se la „Renașterea” carolingiană și al rolului ei în istoria culturii occidentale, medievale, autorul opinează că acest fenomen „nu a reprezentat o ruptură față de perioada merovingiană” și că „Renașterea” carolingiană „a reprezentat prin realizările sale, o perioadă de creștere culturală și religioasă neglijată vreme de mai bine de un secol”¹³.

Un spațiu mai larg în acest compartiment (comparativ cu manualele ulterioare) este consacrat reformei bisericii în perioada carolingiană, raporturilor dintre monarhi și biserică, creștinării saxonilor și restaurării autorității episcopale (p.106-110).

⁹ *Салическая правда. Перевод Н. П. Грацианского.* – Москва, 1950, c.20; c. 29

¹⁰ А. И. Неусыхин. *Проблемы Европейского феодализма.* – Москва, 1974, c. 42-47.

¹¹ În manualul apărut în 1980 se afirmă că „Pentru a-și alcătui o oaste puternică, Carol Martel a efectuat masive secularizări de pământuri bisericești și confiscări de domenii ale aristocrației răzvrătite...” *Istoria Medie Universală.* Coordonator R. Manolescu. – București, 1980, p.34.; În manualul „*Istoria Evului Mediu. Sub redacția lui Z.V Udaltova și S.P. Carpov. Vol. I.* – Chișinău, 1992” se afirmă că, majordomul „a efectuat secularizarea parțială a pământurilor bisericești”, p.87.

¹² Alexandru-Florin Platon, Laurențiu Rădvan, Bogdan-Petru Maleon. *O istorie...* p. 88.

¹³ Ibidem, p.116.

Analizând factorii care au condus la destrămarea Imperiului Carolingienilor, autorul evidențiază rolul personalității în istorie, plasând în prim plan factorul subiectiv – incapacitatea lui Ludovic cel Pios (814-840) de a menține unitatea imperiului, subliniind că „Istoria imperiului din secolul al IX-lea a demonstrat că sistemul politic creat, care se baza pe puterea și abilitățile unui singur stăpânitor, nu putea funcționa prea mult în lipsa unei personalități de calibrul lui Carol”¹⁴. În același timp, autorul n-a neglijat influența factorilor de ordin intern: absența unități economice, pestrițimea etnică și lingvistică a popoarelor imperiului, precum și factorul extern: incursiunile normande și arabe.

În compartimentul al III-lea – *Apogeul civilizației medievale în Europa de Apus (secolele XI-XIII)* (A. F. Platon, L. Rădvan) sunt abordate cele mai diverse aspecte ale istoriei țărilor Occidentale în Evul Mediu dezvoltat.

În primul subiect al compartimentului – *Evoluția lumii apusene în secolele XI-XIII: aspecte teritoriale, economice, instituționale și societale* sunt analizate fenomenele demografice, economice, spirituale, extinderea legăturilor cu alte state, etc., autorii renunțând la unele formulări depășite ale subiectelor abordate. Astfel, L. Rădvan a renunțat la sintagma „Formarea orașelor feudale” sau „Apariția și dezvoltarea orașelor medievale”¹⁵, înlocuind-o cu sintagma „Renașterea vieții urbane”¹⁶, formule care redă esența reală a fenomenului și care denotă atașamentul autorului la concepția continuității vieții urbane romane pe teritoriile fostelor provincii ale Imperiului Roman de Apus. Tratarea problemelor acestei perioade istorice (intensificarea schimburilor comerciale, sistemul monetar și influența lui asupra senioriei etc.) este realizată în baza analizei unor documente puțin cunoscute, cu unele comentarii în subsolul paginilor, ceea ce sporește valoarea volumului (p. 140, 142, 144-145-146, 147, 148). Remarcăm în acest context și unele aprecieri noi ale fenomenelor abordate. Astfel, referindu-se la subiectul „Expansiunea economică”, autorul (A. F. Platon) consideră că „... mai corect ar fi să vorbim despre un fenomen general de creștere, multiplu determinat, care a constituit substratul nutritiv (deși, nu neapărat, determinant!) al prefacerilor din toate celelalte domenii ale vieții sociale a Occidentului medieval, în perioada amintită”¹⁷.

În acest subiect mai este abordată problema originilor senioriei și a regimului juridic al proprietății senioriale (p. 157-159), a procesului formării relațiilor feudale, a „beneficiului” și „feudului” (p. 162-177), a analizei relațiilor de vasalitate în Occident și specificul acestor relații comparativ cu alte țări – Bizanț, Rusia etc. (p. 162-177).

În cel de al doilea subiect – „*Sacerdotum și regnum* în Europa postcarolingiană (secolele IX-XIII)”, sunt analizate două probleme majore ale perioadei – istoria bisericii catolice (reformarea ei spirituală, apariția doctrinei suveranității papale (239-240) etc.), și istoria politică a Imperiului Romano-german, în perioada împăraților din dinastiile Saxonă, Franconă și a Hohenstaufenilor, a luptei pentru supremație dintre reprezentanții puterii ecleziastice și a celei laice în această perioadă.

Totalizând politica promovată de Frederic al II-lea în Italia și în Germania, A.F. Platon a menționat că „... corolarul întregii politici a lui Frederic al II-lea a fost ecartul definitiv din-

¹⁴ Ibiem, p.117.

¹⁵ *Istoria medie universală*. Coordonator R. Manolescu, p.147; *Istoria Evului Mediu*, vol. I Chiși-nău, 1992, p.161.

¹⁶ Alexandru-Florin Platon, Lucrețiu Rădvan..., *op. cit.*, p.133

¹⁷ Ibidem, p.154.

tre Italia și Germania, ceea ce va răpi imperiului orice posibilitate de a mai constitui o unitate viabilă¹⁸.

În cel de al treilea subiect – „*Renașterea ideii de stat, afirmarea principiului etatist și procesul de centralizare teritorială, instituțională și politică în Europa Medievală (secolele XI-XV): trăsături generale și aspecte particulare*” (p.254-351), sunt examinate problemele formării și evoluției monarhiei în Franța și Anglia, în Spania, precum și în statele din Europa centrală Cehia (Boemia), Polonia și Ungaria apoximativ din anul 1000 până la începutul secolului al XVI-lea) (p.329-351) și trăsăturile specifice ale acestora.

În compartimentul al IV-lea al volumului – „*Relațiile dintre Răsăritul ortodox și Occidentul latin în Evul Mediu*” (p.355-428) este abordată în mod complex problema evoluției relațiilor dintre Roma și Constantinopol de la domnia lui Constantin cel Mare (306-337) până la mijlocul secolului al XV-lea, problemă tratată în mod fragmentar în manualele anterioare.

În primul subiect – „*De la „Imperiul universal” la „monarhia pontificală”*” (B.P. Maleon) sunt analizate etapele de bază ale evoluției relațiilor dintre cele două centre ale Bisericii creștine până la schisma din 1054. Merită o deosebită atenția opinia autorului precum că „... prima ruptură dintre Roma și Constantinopol a îmbrăcat forma schismei *accacienne*, provocată de încercarea lui Zenon (474-475; 476-491) de a realiza un compromis între ortodoxie și monofizitism”¹⁹.

În cel de al doilea subiect – „*Orientul și Occidentul la sfârșitul primului mileniu creștin*” (B.P. Maleon) sunt studiate contactele dintre Orient și Occident, începând cu secolul al VIII-lea (când în Europa de Apus ajunseseră călugării refugiați din cauza iconoclasmului din Imperiul Bizantin) până în ajunul cruciadelor (anii 70-80 ai secolului al XI-lea). Autorul a demonstrat că, în pofida unor disensiuni, contactele dintre Occident și Orient au fost menținute, mai ales prin intermediul pelerinajelor, „indiferent pentru motivele pentru care unii străini ajungeau în capitala imperială”²⁰.

Cel de al treilea subiect – „*Cruciadele: expansiunea latină în Orient*” (B.P. Maleon) conține unele aprecieri noi ale acestui fenomen cunoscut din istoria relațiilor dintre Occident și Orient. Astfel, referindu-se la caracterul cruciadelor autorul consideră că „... în realitate, se poate vorbi despre o mișcare continuă spre Orient, iar intervalul amintit, reprezintă doar perioada sa de maximă intensitate”²¹. Referindu-se la caracterul relațiilor de vasalitate stabilite în Regatul Ierusalimului, B.P. Maleon menționează că „... deși după prima cruciadă pământul a fost distribuit în proprietate deplină, marii seniori nu au acceptat ideea că sunt vasali și că își dețin bunurile ca pe niște fiefuri. Această concepție se detașează net de viziunea istoriografică tradițională, potrivit căreia regatul Ierusalimului reprezenta „statul feudal perfect”²².

În cadrul ultimului subiect – „*Dialogul dintre Orient și Occident în amurgul Evului Mediu*” (B.P. Maleon), tratat tangențial în manualele anterioare, autorul a analizat detaliat dialogul dintre cele două Biserici după 1054 și organizarea conciliilor de la Lyon (1274) și

¹⁸ Ibidem, p.249.

¹⁹ Alexandru-Florin Platon, Laurentățiu Rădvan, Bogdan-Petru Maleon, *op. cit.*, p. 356.

²⁰ Ibidem, p.371.

²¹ Ibidem p.388.

²² Ibidem, p. 413.

de la Ferrara și Florența (între 1438-și 1439) (p. 420-425). Referindu-se la cauzele eșecului transpunerii în viața a Uniei de la Ferrara-Florența (proclamată în mod solemn la Florența la 6 iulie 1439), autorul evidențiază faptul că la Constantinopol „considerentele politico-religioase nu au constituit principalele piedici în calea acceptării unirii, cât mai ales antipatia locuitorilor capitalei și, în mod special, a clerului inferior față de latini”²³. La tratarea subiectului a fost inclus și material prețios referitor la emigrația bizantină în Italia (amplificată după conciliul de la Ferrara-Florența, dar mai ales după căderea Constantinopolului – 29 mai 1453) și influența intelectualilor bizantini asupra Renașterii în Italia (p.425-428).

În ultimul compartiment al lucrării – „*Evul Mediu târziu și tranziția spre modernitate (secolele XIV- XV/XVI)*” (A.F. Platon) sunt analizate problemele (de ordin religios, politic și economic) ale tranziției de la Evul Mediu la Epoca Modernă modernă în Europa Occidentală. În primul subiect al compartimentului – „*Criza papalității medievale și apariția mișcărilor pentru refacerea Bisericii (secolele XIII/XIV-XV. – „Pre Reforma”*” (p. 431-452) – este studiată istoria Papalității și a Bisericii catolice în perioada „Prizonieratului de la Avignon” (1305/1309-1377); ereziile din secolele XII-XIII; Marea schismă a Bisericii Romane 1378-1417) și a apariției doctrinei conciliare. Autorul este de părere că ereziile din țările Europei Occidentale în perioada Evului Mediu dezvoltat „...nu au fost numaidecât un produs al crizei papalității”, ci au constituit „o expresie a mutațiilor generale poduse în societatea europeană de avântul economic, politic și spiritual fin secolele XII- XIII”²⁴.

În al doilea subiect – „*Dezagregarea Imperiului. Nașterea Elveției și formarea Țărilor de Jos (secolele XIV-XV)*” (p.453-462) sunt analizați factorii interni (forțele centrifuge din Imperiul Romano-German care s-au conturat după perioada *Marelui Interregn* (1250-1273); evoluția raporturilor dintre împărații germani și principii (legiferae prin Bula de Aur promulgată de Carol al IV-lea de Luxemburg la 25 decembrie 1356), care au dus la trecerea treptată a puterii reale în mâinile principilor și la formarea mini-statelor (Brandenburg, Saxonia-Wittenberg) în cadrul Imperiului Romano-German, precum și circumstanțele externe care au codnus la dezintegrarea imperiului (lupta din Italia dintre Ghibelini și Guelfi, înfrângerea suferită de armatele ducelui Leopold din Austria din defileul Morgarten (1315) în urma bătăliei cu armata cantoanelor elvețiene și la formarea concomitentă a statului Elveției și al Țărilor de Jos.

În subiectul al treilea al compartimentului – „*Europa de Apus în secolul al XVI-lea: tranziția spre o nouă epocă istorică*” (p. 463-494) autorul arată că: „Din punctul de vedere al anvergurii, urmărilor și particularităților fenomenelor care l-au marcat, se poate spune că secolul al XVI-lea acoperă, în istoria Europei, un interval mai lung decât veacul propriu-zis. El începe în 1492-1494, odată cu prima expediție atlantică a lui Columb, și se încheie în 1618-1648, cu Războiul de 30 de Ani, care a repus în discuție echilibrul de forțe pe continent”²⁵.

Merită o deosebită atenție aprecierea de către autor a influenței *Revoluției prețurilor* asupra dezvoltării țărilor Europei de Est. A.F. Platon consideră că „Revoluția prețurilor și cererea sporită de produse din Apus a oferit nobililor din statele germane de nord-est, din Polonia, Boemia și Ungaria o ocazie unică. Ca urmare aici s-a dezvoltat un sistem agricol

²³ Ibidem, p. 425.

²⁴ *O istorie a Europei de Apus în Evul Mediu. De la Imperiul Roman târziu la Marile descoperiri geografice (secolele V-XVI)*, p.441.

²⁵ Ibidem, p. 463.

de producție bazat pe marea proprietate și munca servilă a țăranilor, de o factură cu totul originală. Deși a fost caracterizat ca o „nouă șerbie”, acest sistem nu mai avea, practic, nimic seniorial în sine, exceptând doar forma. El a reprezentat modalitatea particulară de adaptare la capitalism a regiunilor respective, impusă de condițiile locului....”²⁶.

Textul volumului se încheie cu materialul intitulat *În loc de concluzii: emergența modernității în Europa. O comparație între Apusul și Răsăritul continentului* (p. 495-504) (A.F. Platon). Analizând decalajul dintre nivelul de dezvoltare al țărilor din Europa Occidentală și a celor din Europa Orientală, autorul scrie următoarele: „Impresia noastră este că explicarea decalajului evolutiv dintre cele două zone depinde nu atât de rolul împrejurărilor istorice de moment sau de durată, ci de tradițiile lor politice și religioase diferite, analizate în ipostaza lor apuseană.....”²⁷, subliniind că „ceea ce ar trebui însă și mai pe îndelete de analizat, cu condiția ca izvoarele să ne-o îngăduie, sunt modalitățile concrete prin care ele și-au făcut simțită înrăurirea până astăzi”²⁸.

Volumul finalizează cu o *Bibliografie selectivă* (p.505- 527) precum și cu un *Indice de nume și locuri*.

Reușit ca structură și conținut, de o ținută științifică impecabilă și un limbaj bogat, accesibil, lucrarea nu e lipsită de unele lacune, inevitabile, dealtfel, într-o lucrare de acest gen.

În viziunea noastră, era necesar de concentrat materialul referitor la factorii care au determinat trecerea de la alodiu la beneficiu (compartimentul II, p. 88 și compartimentul III p.165) și de precizat unele date cronologice (ca, spre exemplu, „Prizonieratul de la Avignon”, care a finalizat cu intrarea solemnă a lui Grigore al XI-lea (1370-1378) în Roma la 17 ianuarie 1377²⁹ (în text – 1378, p.431). Considerăm, de asemenea, că era necesar de detaliat unele momente în legătură cu alegerea ca împărat a lui Carol Quintul: el a fost ales în această calitate (doar de 5 principii electori din 7) la Frankfurt pe Main (29 iunie 1519) (în text-1529, p. 476), dar a fost încoronat de către papa Clement al VII-lea (1523-1534) la 24 februarie 1530 în biserica San Petronio din Bologna, aceasta fiind ultima încoronare efectuată de un papă³⁰.

Considerăm, de asemenea, că hărțile care însoțesc textul (p. 61, 119, 341,405-408, 485) ar fi fost mai utile, dacă ar fi fost realizate color. În acest caz ele ar fi facilitat evidențierea hotarelor statelor, principatelor, ducatelor și a altor formațiunii teritorial-politice caracteristice Evului Mediu.

În încheiere, nu ne rămâne decât să felicităm colegii de la Iași pentru acest volum prețios și util, studierea căruia va contribui la cunoașterea mai profundă a istoriei Evului Mediu european, la formarea unui tablou de ansamblu mai complex, mai obiectiv despre Evul Mediu și la dispariția aprecierii eronate a acestei perioade ca o „epocă întunecată” a istoriei bătrânului continent.

Pavel Cocârlă*

* **Pavel Cocârlă**, profesor universitar, doctor habilitat în istorie, șeful Catedrei Istorie Universală a Universității de Stat din Moldova.

²⁶ Alexandru-Florin Platon, Laurențiu Rădvan..., *O istorie.....*, p. 469-470.

²⁷ Ibidem,497.

²⁸ Ibidem, p. 504.

²⁹ Claudio Rendina. *Papii. Istorie și secrete*. – București, 2002, p.555.

³⁰ Ibidem, p.641.

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

CONFERINȚA ȘTIINȚIFICĂ „UNIREA PRINCIPATELOR ROMÂNE DIN 1859: CONTEXT ISTORIC ȘI SEMNIFICAȚII ACTUALE”

La 24 ianuarie 2012 s-au împlinit 163 de ani de la Unirea Principatelor Române, eveniment istoric materializat prin alegerea lui Alexandru Ioan Cuza ca domnitor atât al Moldovei, cât și al Țării Românești. Atunci se realiza primul pas de unificare politică a provinciilor istorice locuite de români, proces ce avea să se finalizeze în anul istoric 1918, odată cu unirea Basarabiei, Bucovinei și Transilvaniei cu Regatul României.

Cu ocazia acestei aniversări, în incinta Muzeului Național de Arheologie și Istorie a Moldovei, din Chișinău, s-a desfășurat o conferință științifică, consacrată contextului istoric și semnificațiilor actuale ale Unirii Principatelor Române. Printre organizatorii acestei manifestări științifice s-au numărat Asociația Istoricilor din Republica Moldova, Institutul de Istorie, Stat și Drept al AȘM, Mișcarea Civică „Anul 1812”, Forul Democrat al Românilor din Moldova, Muzeul Național de Arheologie și Istorie, Institutul de Filologie al AȘM. Conferința științifică a fost moderată de istoricii Gheorghe Negru, președintele interimar al Asociației Istoricilor din Republica Moldova, și Ion Negrei, vicepreședintele Asociației.

În cadrul conferinței, au rostit mesaje de salut Gheorghe Postică, viceministru al Culturii; Marius Lazurca, ambasadorul extraordinar și plenipotențiar al României în Republica Moldova; Gheorghe Cojocaru, directorul Institutului de Istorie, Stat și Drept; Constantin Tănase, director al ziarului „Timpul”; Nicolae Dabija, redactorul-șef al săptămânalului „Literatura și Arta”, președintele Forului Democrat al Românilor din Moldova.

Mai mulți istorici de la Institutul de Istorie, Stat și Drept au prezentat comunicări interesante, ascultate cu multă atenție. Astfel, istoricul Ion Varta, în comunicarea sa s-a referit la cheștiunea basarabeană în contextul Unirii Principatelor Române din perioada 1855-1859, iar Gheorghe Negru a relatat despre dezvoltarea identității românești moderne în Basarabia după Unirea Moldovei și Țării Românești. Profesorul universitar Alexandru Moșanu, membru de onoare al Academiei Române, a prezentat comunicarea „Semnificații ale Unirii Principatelor Române din 24 ianuarie 1859”, iar academicianul Mihai Cimpoi s-a referit la poetul Mihai Eminescu și Unirea Principatelor. Cercetătoarea Diana Ețco a comunicat celor prezenți despre propagarea ideii unirii Principatelor Române, în special, în Basarabia.

În cadrul acestei conferințe științifice au fost prezentate și câteva comunicări despre situația din Basarabia la începutul secolului al XX-lea. Istoricul Ion Negrei a relatat despre protestul lui Ioan Pelivan la centenarul răpirii Basarabiei de către Rusia țaristă (16 mai 1812 – 16 mai 1912). La același eveniment s-a referit și istoricul Vlad Mischevca, care a prezentat comunicarea „O acțiune inedită de protest împotriva jubileului țariste la Chișinău în 1912”.

Istoricul Ion Constantin, cercetător științific la Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului al Academiei Române, a avut o comunicare consistentă despre demersurile întreprinse de Pantelimon Halippa în perioada regimului comunist pentru cauza Basarabiei.

La conferința respectivă a fost lansată cartea istoricilor Ion Constantin, Ion Negrei și Gheorghe Negru, intitulată „Ioan Pelivan – părinte al mișcării naționale din Basarabia”. Această lucrare, care a fost publicată în 2011 la Editura „Biblioteca Bucureștilor”, a fost prezentată de către dr. Eugenia Danu. De asemenea, istoricul Ion Constantin a prezentat studiul „România 1945-1989. Enciclopedia regimului comunist. Represiunea”, vol. 1, A – E, editat de către Academia Română în 2011. În cadrul aceleiași conferințe au fost prezentate numerele recent apărute ale revistei de istorie și cultură „Destin Românesc” și „Revista de Istorie a Moldovei”.

Conferința dedicată Unirii Principatelor Române din 1859 a trezit interesul larg al publicului din Chișinău, la manifestarea științifică respectivă fiind prezenți un număr mare de cercetători științifici, pedagogi, oameni de cultură, jurnaliști, studenți și persoane, care se interesează de trecutul istoric al teritoriilor locuite de români.

*Constantin Ungureanu**

CONFERINȚA ȘTIINȚIFICĂ „20 DE ANI DE LA ÎNCEPUTUL ACȚIUNILOR DE LUPTĂ DE LA NISTRU, PENTRU APĂRAREA INTEGRITĂȚII ȘI INDEPENDENȚEI REPUBLICII MOLDOVA (1992)”

Institutul de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei și Centrul de Cultură și Istorie Militară al Ministerului Apărării au organizat, la 1 martie 2012, conferința științifică cu genericul „20 de ani de la începutul acțiunilor de luptă de la Nistru, pentru apărarea integrității și independenței Republicii Moldova (1992)”, care s-a înscris în suita acțiunilor naționale, consacrate acestui eveniment dramatic în istoria noastră recentă. În atenția participanților la conferință, care a avut loc în incinta Centrului de Cultură și Istorie Militară, au fost puse o amplă galerie de imagini fotografice și filme video – mărturii documentare despre paginile dureroase ale istoriei și ale fiecărui participant la acest război.

Lucrările manifestării au fost deschise cu luările de cuvânt ale ministrului Apărării al Republicii Moldova, Vitalie MARINUȚA, și vice-președintelui Academiei de Științe a Moldovei, dr. hab. Mariana ȘLAPAC. Vorbitoarii au evidențiat rolul conferinței în abordarea problemelor ce țin de geneza și evoluția conflictului militar de la Nistru, de eforturile depuse de Republica Moldova în soluționarea diferendului transnistrean și implicațiile internaționale, în educația

* **Constantin Ungureanu**, doctor în istorie, cercetător științific coordonator la Institutul de Istorie, Stat și Drept al AȘM.

civică și patriotică a tinerelor generații, îndeosebi, a militarilor, subliniind necesitatea profesionalismului și onestității la scrierea istoriei acelor evenimente.

Dezbaterile științifice asupra problemei au fost inițiate de discursul conf. univ. dr. hab. Nicolae ENCIU (IISD al AȘM) „Aspecte geopolitice ale conflictului transnistrean”, în care a invocat factorii (interni și externi) care au determinat declanșarea conflictului militar de pe Nistru, implicarea Rusiei în războiul din Transnistria, prezența trupelor ruse, menționând lipsa printre acești factori a celui de natură etnică. Domnia sa a subliniat că istoria acestui conflict este mai întâi de toate un act de eroism al combatanților și reprezintă un sacrificiu permanent.

Dr. Ion VARTA (IISD al AȘM) a consemnat, prin comunicarea „Originile conflictului transnistrean”, cauzele războiului declanșat de separatiști, în primăvara anului 1992, ca fiind multiple, cu rădăcini adânci implantate în istorie și reprezentând o încercare grea pentru locuitorii de ambele maluri ale Nistrului.

Dr. Dumitru GRAMA (IISD al AȘM) a adus argumente juridice în favoarea ideii de nelegitimitate a formării așa-numitei „republici nistrene”, subliniind rolul conducerii de la Tiraspol la consolidarea și adâncirea disparităților structural-instituționale față de Republica Moldova, punând accent pe întărirea structurilor de forță, extinderea stării de autonomizare economică și financiară.

Generalul de brigadă Boris MURAVSCHI, participant la operațiile militare, a consemnat sacrificiile soldaților moldoveni în perioada conflictului, prezentând comunicarea „Scurtă retrospectivă a evenimentelor conflictului armat de pe Nistru (1992)”, evenimente trăite pe viu.

Generalul de brigadă Vasile GROSU, prin comunicarea „Unitățile sovietice - coloana a cincea în războiul de la Nistru” a întreprins tentativa de a dezvălui obiectivul major urmărit de Rusia - menținerea Republicii Moldova sub tutela politică a fostului centru decizional sovietic.

Dr. Vitalie CIOBANU (Centrul de Cultură și Istorie Militară) a invocat figurile eroilor combatanți de pe Nistru. Drept izvoare i-au servit dialogurile cu oamenii de acolo, trăind dimensiunea greutăților pe care le întâmpinau aceștia. În comunicarea sa au fost expuse atât documente și memorii de la Chișinău, dar și de la Tiraspol. De remarcat faptul că dr. Vitalie CIOBANU este autorul lucrării „In memoriam. În memoria eroilor căzuți la Nistru. 1992”, Editura Univers, Chișinău, 2012, lansarea căreia a avut loc a doua zi, la 2 martie.

Revenind la lucrările conferinței, istoricul dr. Anatol ȚĂRANU (IISD al AȘM) în discursul „Aspecte diplomatice ale războiului de pe Nistru” a invocat rolul și locul Rusiei în acest conflict regional. Domnia sa a subliniat faptul că Rusia, prin comportamentul său, a continuat seculara „misiune a sa pacificatoare” și a insistat asupra integrării cât mai ample a Republicii Moldova în „spațiul unic” din cadrul C.S.I. În plus, față de factorul militar și politic, Rusia a întreprins acțiuni metodice în vederea adâncirii dependenței economice a Republicii Moldova: în primul rând, a celei energetice, prin manipularea prețurilor la carburanți și gaze, achiziționarea în contul datoriilor pentru energie a celor mai prospere întreprinderi din Transnistria și Moldova, manipularea accizelor și tarifelor vamale pentru a limita exporturile Republicii Moldova etc.

Dr. hab. prof. univ. Andrei SMOCHINĂ (IISD al AȘM) a adus în discuție subiectul „Principiile rezolvării pe cale pașnică a diferendului nistrean”, invocând experiența personală

în calitate de participant la examinarea și încercarea de soluționare, la nivel internațional a conflictului, variantele posibile de soluționare a acestuia, subliniind că în procesul tratativelor, conducerea Republicii Moldova a fost și este dispusă să examineze orice proiect de statut special al regiunii Transnistrene.

Colonelul (r.) Alexandru GORGAN a vorbit despre „Structurile de forță ale Republicii Moldova în conflictul armat din primăvara-vara anului 1992”, iar colonelul r. Andrei COVRIG (Asociația Dreptului Umanitar din Republica Moldova) s-a axat asupra subiectului „Dreptul războiului în contextul conflictului armat de la Nistru”.

Merită a fi remarcată comunicarea „Probleme existente și perspectivele de soluționare a conflictului transnistrean. Rolul Federației Ruse, ca garant, în reglementarea acestui conflict înghețat” prezentată de dr. în drept, colonel de poliție în rezervă Valeriu CERBA, care a încercat la finalul conferinței să argumenteze eforturile întreprinse în vederea soluționării problemei transnistrene și să identifice cauzele lipsei de progres în procesul de reglementare a diferendului.

De remarcat faptul că în contextul evenimentelor menite să consemneze cei 20 de ani de la începutul acțiunilor de pe Nistru, la 29 martie, IISD al AȘM a organizat lansarea de carte, semnată de istoricul și jurnalistul român Corneliu FILIP, intitulată „Dosarul Transnistria. Istoria unui „conflict înghețat” (Iași, 2011, 269 p.) Autorul volumului a menționat că acesta este rodul nu numai al unor investigații documentare, dar și al experienței personale, fiind acreditat la Chișinău, în perioada anilor 1990-1991, în calitate de reporter al Radio București. Aici s-a aflat în miezul evenimentelor fierbinți, cunoscând personal atât pe liderii de la Chișinău, cât și pe cei de la Tiraspol.

Directorul Institutului de Istorie, Stat și Drept al AȘM, dr. Gheorghe COJOCARU, a evidențiat cu acest prilej importanța unor astfel de manifestări științifice pentru studierea problemei genezei și evoluției conflictului armat de la Nistru, identificarea soluțiilor pentru diferendul transnistrean care continuă să rămână o rană vie pe „corpul” nostru național, o rană necicatrizată, care își caută în continuare antidotul și care prin efortul comun, inclusiv al celor care cunosc istoria, își va găsi o reglementare proximă.

*Silvia Corlăteanu-Granciuc**

* **Silvia Corlăteanu-Granciuc**, doctor în istorie, secretar științific-interimar al Institutului de Istorie, Stat și Drept al AȘM.

CONFERINȚA ȘTIINȚIFICĂ „94 DE ANI DE LA UNIREA BASARABIEI CU ROMÂNIA”

La 27 martie a.c., în incinta Muzeului Național de Arheologie și Istorie a Moldovei, a avut loc conferința științifică consacrată aniversării a 94-a de la Unirea Basarabiei cu România. Evenimentul științific s-a desfășurat sub egida Asociației Istoricilor din Republica Moldova, Institutului de Istorie, Stat și Drept al AȘM, Institutului de Filologie al AȘM, Mișcării Civice „Anul 1812”, Muzeului Național de Arheologie și Istorie a Moldovei, reunind cercetători, profesori universitari, cadre didactice, studenți.

Printre invitați s-au aflat Excelența Sa, Marius Lazurca, ambasador al României în Republica Moldova, Petre Guran, directorul Institutului Cultural Român „Mihai Eminescu” (Chișinău), poeta Ana Blandiana, președinta Fundației Academia Civică din România.

În cuvântarea de deschidere, moderatorul conferinței, Ion Negrei, vicepreședinte al Asociației Istoricilor din Republica Moldova, s-a referit la contextul politic din Basarabia de la sfârșitul anului 1917- începutul anului 1918 și la semnificația actului unirii cu România din 27 martie 1918, menționând că aniversarea a 94-a de la Unirea din 1918 este dublată de împlinirea a 200 de ani de la anexarea Basarabiei la Imperiul rus, în urma războiului ruso-turc din 1806-1812.

Mihai Tașcă, doctor în drept, cercetător științific superior la IISD al AȘM, a prezentat comunicarea „Sfatul Țării – organ reprezentativ al Basarabiei”, în care s-a referit la utilizarea în limba vorbită și scrisă a termenilor de „deputat” și „membru” al Sfatului Țării, subliniind că „într-un organ reprezentativ cetățenii sunt reprezentați de deputați, și nu de membri”. De asemenea, a făcut unele precizări în legătură cu folosirea improprie a sintagmei „unire necondiționată”, care „sugerează ideea că ar fi avut loc două Uniri: prima, din 27 martie 1918, condiționată, și cea de-a doua, din 27 noiembrie 1918, fără condiții, considerând că la 27 martie 1918, s-a votat Unirea Basarabiei cu România, însoțită de cele 11 „baze”, iar la 27 noiembrie 1918, s-a renunțat la condițiile Unirii stipulate în declarația din 27 martie”. Au fost elucidate aspecte atât referitoare la reprezentativitatea și la numărul deputaților de pe lista Sfatului Țării, cât și la faptul că 38 de deputați au fost supuși, la etape diferite, represiei politice de către regimurile comuniste din Uniunea Sovietică (RSS Moldovenească) sau România socialistă.

Aspectele activității legislative a Sfatului Țării au fost evocate de Valeriu Popovschi, doctor în istorie, cercetător științific coordonator la IISD al AȘM. Raportorul a subliniat importanța adoptării de către parlamentul basarabean a *Regulamentului cu privire la administrarea Basarabiei, din 29 noiembrie 1917*, a *Legii cu privire la inviolabilitatea deputaților Sfatului Țării*. Printre documentele importante adoptate în ianuarie 1918 de către Sfatul Țării a fost și *Schema provizorie de salarizare a membrilor Prezidiului Sfatului Țării, deputaților și membrilor guvernului*, care stabilea sancțiuni pentru absenteism de la ședințele Sfatului Țării, inclusiv privarea de indemnizațiile care se acordau zilnic. Valeriu Popovschi s-a referit și la discuțiile din Sfatul Țării pe marginea proiectului *Legii cu privire la limbile oficiale din Republica Democratică Moldovenească*, elaborat de către fracțiunea minorităților din Sfatul Țării, care prevedea acordarea statutului de limbă oficială limbii ruse și respingerea acestui proiect.

Despre descendența socială a făuritorilor Unirii din 1918 a vorbit Vasile Bahnaru, doctor habilitat în filologie, directorul Institutului de Filologie al AȘM. Bazându-se pe biografiile deputaților Sfatului Țării, Vasile Bahnaru a demonstrat că marea majoritate a celor care au

votat unirea Basarabiei cu România în 1918 au fost descendenți din țărani, cler, intelectualitate și nu descendenți ai „moșierilor” și „burghezilor”, precum se afirma în trecut în istoriografia sovietică sau cum susțin astăzi adepții moldovenismului.

Nicolae Enciu, doctor habilitat în istorie, șef secție Istorie Contemporană la IISD al AȘM, în comunicarea intitulată *„Unirea Basarabiei cu România ca șansă a asimilării modernității europene”*, a subliniat că „pentru Basarabia în special, unirea din 1918 a fost precondiția efortului de modernizare politică, economico-socială și culturală, efort produs în cadrul procesului de difuzare a unor valori și forme de organizare instituțională și economică dinspre Occident prin intermediul factorilor de decizie ai României”. Referindu-se la modernizarea politică, Nicolae Enciu a relevat importanța decretului regal nr. 3675 din 13 decembrie 1918, care consfințează „dreptul la vot tuturor cetățenilor români majori din teritoriul vechi al României și din Basarabia”. Printre alte acțiuni ale modernizării interbelice s-au remarcat: reforma agrară din anii 1918-1924, reforma învățământului și eforturile de ridicare a nivelului de cultură a maselor, subliniind că „reforme din anii 1918-1924 au schimbat în mod radical vechile structuri sociale, economice și politice, dând naștere unei noi Românie, foarte diferite de cea de până la 1918”.

„Rolul clerului basarabean în Unirea Basarabiei cu România în 1918” a fost titlul comunicării prezentate de Ion Varta, doctor în istorie, șef secție Istorie Modernă la IISD al AȘM și de Tatiana Varta, cercetător științific al IISD al AȘM. Autorii au remarcat că „în ciuda eforturilor depuse de Sinodul de la Sankt-Petersburg de a deznaționaliza clerul și enoriașii din cadrul eparhiei Chișinăului și Hotinului prin politica de rusificare, efectele nu au fost cele scontate. O parte a clerului de mir și cel monahal de origine română au opus rezistență dărză și de lungă durată unor atare politici, contribuind la păstrarea nealterată a ființei naționale a românilor basarabeni de-a lungul întregii perioade de ocupație imperială rusă. Numeroși reprezentanți ai clerului s-au manifestat ca autentici lideri ai mișcării de rezistență, contribuind la realizarea actului de reîntregire a Basarabiei cu România”.

Gheorghe Palade, doctor în istorie, conferențiar universitar la Universitatea de Stat din Moldova, a vorbit despre sfârșitul tragic al lui Constantin Leancă (1893-1942), unul din promotorii Unirii din 1918 a Basarabiei cu România. La începutul lunii martie 1918, fiind președinte al zemstvei județene din Bălți, a trimis o scrisoare Sfatului Țării, în care cerea unirea Basarabiei cu România. Între 1918-1940 a fost ales de 7 ori consecutiv deputat în Parlamentul României din partea Basarabiei. La 16 iulie 1940 a fost arestat de către NKVD al RSS Ucrainene și acuzat de „activitate contrarevoluționară” și participare la viața politică a României interbelice.

Profesorul Gheorghe Palade a prezentat crâmpoie cutremurătoare din dosarul de urmărire penală al lui Constantin Leancă, referitoare la circumstanțele arestării și morții în închisoarea NKVD în anul 1942.

În cadrul aceluiași eveniment a fost lansată cartea „Și cerul s-a umplut de sfinți. Actele colocviului Internațional „Martiriul în antichitatea creștină și în secolul XX”, Sighet, 2-5 iunie 2011, organizat de Fundația Academia Civică și Asociația Oglindanet. Editori: C. Bădeliță și E. Conțac. Prefață Ana Blandiana, Editura „Curtea Veche”, București, 2012, 560 p.

*Elena Negru**

* **Elena Negru**, doctor în istorie, cercetător științific coordonator la Institutul de Istorie, Stat și Drept al AȘM.

AVIZ
asupra condițiilor publicării materialelor
în Revista de Istorie a Moldovei

Articolele se prezintă în limba română sau în alte limbi europene (engleză, franceză, germană, spaniolă, rusă, italiană etc.), însoțite de un rezumat. Materialele prezentate (studii, articole, comunicări, recenzii, teze etc.) trebuie să corespundă standardelor edițiilor științifice.

Fiecare articol trebuie să includă:

- **Textul.** Volumul articolului să nu depășească, de regulă, 1,5 c.a. (aproximativ 28-30 pagini, cel al recenziilor 3-4 pagini. Manuscrisul se va prezenta în varianta scrisă și electronică: **Word, Times New Roman; Font size 12; Space 1,5.** Autorii sunt rugați să prezinte materialele în redacția finală.

- **Referințele bibliografice** în format electronic: **Word, Times New Roman; Font size 10; Space 1**, se plasează după text și cuprind: **numele și prenumele autorului, titlul lucrării, locul editării, denumirea editurii, anul, pagina.** Referințele se dau în Footnote.

- **Rezumatul.** Articolele trebuie să fie însoțite, în mod obligatoriu, de un rezumat tradus într-o limbă de circulație internațională (engleză, franceză, spaniolă etc.), cuprinzând 400-500 de caractere; comunicările mici și recenziile nu vor avea rezumate.

- **Date despre autor.** La finele textului se anexează următoarele informații despre autor: **numele și prenumele, gradul științific și didactic, funcția, instituția, adresa, telefon, fax, e-mail.**

- **Data prezentării articolului.**

- **Materialul ilustrativ** se prezintă în format **A4**, sub o formă grafică clară, cu numerotarea poziției fiecărui obiect, însoțit de o legendă. Imaginile și tabelele trebuie să fie numerotate și însoțite de explicații.

Articolele sunt recenzate de cel puțin 2 recenzenți, precum și de membrii Colegiului de redacție. După caz, la recenzarea materialelor sunt invitați experți din afara IISD și a Colegiului de redacție. Opinia și observațiile recenzenților sunt aduse la cunoștința autorului. Articolul se publică după convorbirea autorului cu recenzenții și acceptarea materialului prezentat. Manuscrisele și varianta electronică a textului se prezintă secretarului responsabil al Colegiului de redacție sau pe adresa: *Institutul de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei, str. 31 august 1989, nr. 82, of. 322, Md-2012, Chișinău* sau trimise prin e-mail: extern.director@iisd.asm.md Telefon: 23-33-10.

Colegiul de redacție decide asupra materialelor inserate în revistă.

Cercetările, interpretările și concluziile expuse în materialele publicate aparțin autorilor și nu pot fi considerate ca reflectând politica editorială și opinia Colegiului de redacție sau ale Institutului de Istorie, Stat și Drept al AȘM.

Retipărirea materialelor din Revista de Istorie a Moldovei se face cu acordul în scris al Redacției.

Adresa:

Institutul de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei,
str. 31 august 1989, nr. 82, of. 322, Md-2012, Chișinău, Republica Moldova.

Tel./ Fax.: (373 22) 23-45-41

E-mail: extern.director@iisd.asm.md

ISSN 1857-2022